

KONTAKTY

XI

BRATISLAVA 2012

KONTAKTY

Časopis Slovensko-poľskej komisie humanitných vied
Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky
a Ministerstva národného vzdelávania a športu Poľskej republiky

Redakčná rada

Jacek Baluch, Alena Bartlová, Joanna Goszczyńska, Martin Homza,
Dagmar Hupková, Jozef Hvišč, Kornélia Jakubíková, Jacek Kolbuszewski,
Ján Michálek, Marta Pančíková, Maryla Papierz, Michał Pułaski,
Teresa Smolińska, Stanisław A. Sroka

Redakcia slovenskej edície

Redaktorka: Marta Pančíková
Číslo pripravil: Jozef Hvišč

Redakcia poľskej edície

Redaktorka: Joanna Goszczyńska
Zást. redaktorky: Maryla Papierz
Taj. redakcie: Aleksandra Hudýmač

Návrh obálky: Jadwiga Dunaj

© Slovensko-poľská komisia humanitných vied, Bratislava 2012

ISBN: xxxxxx

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Jozef Hvišč: *Od komparatistiky k porovnávacej genológii*

Rafał Majerek: *Zagadnienia kanonu literatury słowackiej z polskiej perspektywy badawczej*

Joanna Goszczyńska: *Wokół nowego kanonu: nurt kanoniczny i „apokryficzny“ w słowackiej literaturze romantycznej*

Anna Kobylińska: *Badanie kultury słowackiej jako obszaru krzyżowania się wpływów kulturowych w kontekście dziedzictwa habsburskiego*

Lucyna Spyrka: *Nauczanie literatury słowackiej w kształceniu specjalistów – pośredników w polsko-słowackiej komunikacji międzykulturowej*

ROZHOVORY

Michał Jagiełło – Jacek Baluch

Vlastimil Kovalčík – Jozef Hvišč

ČINNOSŤ KOMISIE

Marta Pančíková: *Správa z XV. zasadnutia Slovensko-poľskej komisie humanitných vied* (Rabka- Zdrój, 12. – 15. október 2011)

Alena Bartlová: *Správa o príprave projektu „Orava v minulosti a v súčasnosti*

RECENZIE

Słowiańskie języki literackie – Miroslav Dudok

Sylwia Sojda: *Procesy uniwersalizacyjne w języku słowackim i polskim* –

Priska Sekerová *Západoslovenské paremiologické dědictví* – Renata Bura

Barbara Suchoń-Chmiel: *Spóźnione spowiedzi czyli autobiografie uwikłanych w historię pisarzy słowackich* – Jozef Hvišč

Marta Buczek: *O polskich przekładach prozy Vincenta Šikuli* – Jozef Hvišč

Martin Homza: *Uhorsko-poľská kronika* – Łukasz Nowacki

Lech Kościelak: *Historia Słowacji* – Stanisław A. Sroka

Jerzy Tomaszewski: *Słowacja* – Alena Bartlová

Magda Vášáryová: *Polnočný sused* – Andrzej Niewiadowski

Między kulturą ludową i masową – Oľga Danglová

KRONIKA

Wspomnienie o Profesor Marii Bobrownickiej – Rafał Majerek

Za profesorom Edvardom Lotkom – Marta Pančíková

Životné jubileum Prof. PhDr. Jiřího Damborského – Marta Pančíková

Pripravuje sa slovenské vydanie monografie „Słowacy w polskich oczach“ – Jozef Hvišč

Cena Jána Hollého, 2011 – Jozef Hvišč

Konferencia mladých slavistov – Kamila Wojnar-Ondicová

Konferencia o spolupráci knižníc v pohraničnej oblasti – Lucia Němcová

.....

Polská divadelná hra na slovenskej scéne – Marek Godovič

Quo vadis v Divadle Jonáša Záborského – Jana Belánová

Tajomstvá Červeného Kláštora – Peter Káša

O AUTOROCH

SUMMARY

KONTAKTY ŠTÚDIE A ČLÁNKY

OD KOMPARATISTIKY K POROVNÁVACEJ GENOLÓGII

JOZEF HVIŠČ

Porovnávací výskum literatúr má v slovenskej literárnej vede dávnu tradíciu. Aj keď zhruba od začiatku 60. rokov nastúpil u nás intenzívny kurz tzv. typologického prístupu k medziliterárnym vzťahom a súvislostiam¹, zistenia a postupy starších bádateľov neboli odvrhnuté, ale naopak, stali sa cennými odrazovými bodmi ďalšieho vývinu tak v oblasti materiálovej heuristiky, ako aj v oblasti výskumnej metodológie. Mám na mysli inšpiratívne podnety prác Františka Votrubu, Stanislava Mečiara, Jozefa Hanuša, Milana Pišúta, Mikuláša Bakoša a ďalších, z ktorých sme vychádzali pri zavádzaní nových postulátov do výskumnej praxe.

Z inšpirácií sa tvorila predstava nového prístupu k štúdiu a výskumu slovenskej a poľskej literatúry, ktoré mali a stále majú bádateľsky zaujímavé vzťahy, súvislosti, analógie, paralely, filiácie, alúzie, ohlasy atď., – slovom, bohatý a rozmanitý systém zhodných a odlišných faktov a javov, ktoré poskytujú znamenitý materiál pre porovnávací výklad slovenskej a poľskej literatúry vo všetkých jej prejavoch a smeroch. Z poľskej strany ako inšpirátori tu pôsobili Józef Magnuszewski, Maria Bobrownicka, Halina Janaszek Ivaničková, Zdzisław Niedziela, Jacek Kolbuszewski a celá plejáda mladších poľských slovákistov a slavistov². Práve oni úspešne prekračujú panoramatický priestor typologickej komparatistiky a snažia sa v pedagogickom i výskumnom pôsobení preniknúť k intertextovým faktom literárnych súvislostí.

Nechcem, ani nemôžem tu prezentovať nejaký jedine správny, či všeobšiahly postup komparatívneho štúdia a výskumu. Z doterajších literárno-historických a teoretických prác³ možno vyvodíť určité všeobecné zásady, na ktoré chcem poukázať a trochu ich modifikovať.

1 Ďurišin, D.: *Problémy literárnej komparistiky*. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1967, ss. 197.

2 Napr.: Joanna Goszczyńska, Barbora Suchoń-Chmiel, Rafał Majerek, Józef Zarek, Bogumiła Suwara a iní.

3 Ďurišin, D.: *Bibliografia slovenskej literárnej komparistiky*. Vydavateľstvo MS, Martin 1980, ss. 215.

Vznikli teoretické projekty, terminologické a pojmové sústavy, vznikli aj konkrétne analytické štúdie, ktoré úspešne prezentujú bádateľskú nosnosť komparatívneho výskumu.⁴ Napriek tomu však mám pocit, že typologická komparatistika, očarená sama sebou, teda mnohorozmernosťou a možnosťami porovnávacích procedúr, sa trochu vzdialila od aplikovanej interpretácie konkrétnych materiálov a textov. Toto mám na mysli aj pri koncipovaní svojho príspevku, v ktorom chcem vysloviť niekoľko praktických poznámok na okraj jestvujúcich prevažne teoretických prístupov k porovnávaciemu štúdiu slovenskej a poľskej literatúry. Lebo literárna komparatistika už nemusí bojovať o svoju existenciu, musí však bojovať o praktickú upotrebitelnosť a názornú aplikáciu, aby mohla preniknúť aj do výskumnej metodológie a pedagogickej výučby.

Túto skutočnosť zdôrazňujem hlavne preto, lebo všeobecne postulovaná typologická komparatistika vo výskumnej, podobne i v pedagogickej praxi, pôsobí ako abstraktná deklarácia. Vnáša do porovnávej procedúry viac problémov, než pozitívne uplatniteľných inštrukcií a výsledkov.

V prevažnej časti prác došlo k javu, ktorý by sme mohli nazvať „predstieranie“ typologickej komparatistiky. Skoro každá komparatívna práca sa deklaruje ako typologická, v skutočnosti však je iba porovnávacou konfrontáciou čiastkových faktov. Myslím si, že tento problém je dôsledkom rozporov medzi teoretickou hypotézou (ktorá tu dominuje) a možnosťami jej uplatnenia v analytickej praxi. Lebo vytvoriť Ďurišinom striktné požadované typy literárneho výrazu dvoch alebo viacerých literatúr, ktoré by sme mohli vzájomne porovnávať (na typologickej úrovni) je niekedy väčším problémom než samotné porovnávanie.

Je tu však jedna oblasť, ktorá presne zodpovedá predstave deklarovanej typologickej komparatistiky – je to genológia, náuka o porovnávaní literárnych druhov a žánrov.

Práve v nej sa uskutočňuje symbióza štruktúrnych a vývinových daností literárneho výrazu, pretože literárne druhy a žánre sú syntetické útvary funkčne determinovaných estetických vlastností, ktorými sa v literárnom vývine umelecky realizuje a spoločensky naplňuje štýl (sloh) doby⁵.

Inšpiračným zdrojom tohto spojenia bola poľská genologická škola, ktorú najvýraznejšie reprezentovali bádatelia združení okolo periodika „Zagadnienia Rodzajów Literackich“ (vychádza v Lodži)⁶. Z tohto zdroja vznikla u nás komparatívna genológia, ktorá sa síce riadi postulátmi typologickej komparatistiky, no typy porovnávej procedúry si vyberá z repertoáru literárnych druhov a žánrov. A keďže tieto literárne útvary majú medziliterárnu platnosť, je to aj najschodnejšia cesta k výskumu medziliterárneho kontextu.

4 Za vzorové z tejto oblasti možno považovať práce D. Ďurišina, F. Miku, Z. Klátika a P. Winczera.

5 Podrobnejšie sa touto problematikou zaoberám v prácach *Problémy literárnej genológie* (Vyd. VEDA SAV, Bratislava 1979, ss. 143) a *Poetika literárnych žánrov* (Vyd. Tatran, Bratislava 1985, ss. 211).

6 Hvišč, J.: *O značeníji ZRL. „Zagadnienia Rodzajów Literackich“* (Łódź) 1972, z. 2, s. 272 – 276.

Na základe uvedených faktov možno vysloviť niekoľko všeobecných zásad komparatívno-genologického výskumu slovenskej a poľskej literatúry.

1. Porovnávacie štúdium a výskum slovenskej a poľskej literatúry nie sú možné bez náležitého zohľadnenia medziliterárneho kontextu, determinovaného literárnymi druhmi a žánrami, ktoré v tejto súvislosti predstavujú typy medziliterárneho procesu.
2. V porovnávacom štúdiu a výskume pristupujeme k literárnym druhom a žánrom nielen ako k predmetom výskumnej metódy, ale ako k faktom, ktoré výskumnú metódu určitým spôsobom prezentujú a determinujú.
3. Z toho vyplýva, že v štruktúrach literárnych žánrov sú potenciálne obsiahnuté štruktúry literárnych typov, v ktorých do popredia vystupujú ich vzájomné vzťahy a funkcie v konkrétnom zaradení, teda v kontexte, z ktorého sa zrodili a ktorý svojimi funkciami opodstatňujú.
4. Do literárneho procesu druhý a žánre vstupujú v organických zväzkoch s inými zložkami a javmi národnoliterárneho a medziliterárneho procesu. Prirodzene, majú svoje úskalia, disproporcie a rozpory, všetky však podliehajú jednotnej direktíve, ktorou je vývin.
5. Pri porovnávacom výklade slovenskej a poľskej literatúry si teda musíme vyjasniť typologické súvislosti prebiehajúce na rozličných úrovniach zovšeobecnení, daných charakterom a pôsobením genologického materiálu.
6. V tejto sfére pôsobí direktíva postupnosti od jednotlivého k všeobecnému, od národnoliterárneho k medziliterárnemu, a práve tak aj od zložky k výrazovému systému a od systému k medziliterárnemu procesu. Týmto takpovediac transfermi vzťahov sa genologický, de facto komparatívno-typologický aspekt výkladu prenáša do hodnotenia recepčných faktov, do charakteru a kvality prekladateľskej práce, do hodnotiacej klasifikácie literárnych súvislostí, analógií, paralel, a napokon i do konfrontácie štýlov, poetík a dobových slohov⁷.

Platí to aj o problémovej sfére svetovej literatúry, najmä ak ju vnímame vývinovo, dynamicky. Skutočnosť, že určité dielo je faktom svetovej literatúry, znamená, že bolo aprobované ako žáner svetovej literatúry. Hlavní predstavitelia európskeho romantizmu Byron, Schiller, Puškin, Mickiewicz, Mácha boli súčasne tvorcami nových literárnych žánrov, reprezentujúcich romantickú literatúru - romantickú poémy, povieści poetyckej, romantickú balady, poetickej drámy atď. Pri kritickom realizme sa nám okamžite ako rerezentant doby vybavuje veľký román 19. stor. v podaní Balzaca, Dickensa, Tolstého, Scotta, Prusa, Stendhala, Dostojevského, Žeromského. Básnickú avantgardu si nevieme predstaviť bez apollinairovského pásma, literatúru moderny bez impresionistickej poviedky, symboliz-

⁷ Teoretické otázky literárnych druhov a žánrov najkomplexnejšie spracovala Stefania Skwarczyńska: *Wstęp do nauki o literaturze III*. Instytut Wydawniczy „PAX”, Warszawa 1965, ss. 411.

mus bez meditatívnej lyriky atď. Kde sa kladie otázka, čo patrí do svetovej literatúry, treba položiť otázku, akými žánrami sa to realizuje. Ak chceme z individualizovaných kategórií umení, akými sú autori a diela, vytvoriť homogénny obraz medziliterárneho procesu, musíme si ich premietnuť do komplementárnych kategórií – a takými sú literárne druhy a žánre.

O tom, že literárne druhy a žánre sú reálnymi faktami medziliterárneho procesu dnes už nikto nepochybuje⁸. Sú preto aj reálnymi faktami slovensko-poľských literárnych vzťahov a súvislostí, do ktorých vstupujú nielen ako predmety výskumu, ale aj ako jedna z hybných síl vývinu. Možno to potvrdiť tým, že za každou kategóriou tak národnoliterárneho ako aj medziliterárneho procesu určitým spôsobom funguje mechanizmus žánrového pôsobenia. Toto pôsobenie oživuje v podstate statickú sústavu porovnávacieho mechanizmu literatúr a kultúr, a to tak, že ich začleňuje do mnohoroamernej siete interkultúrnych vzťahov a súvislostí.

Práce, ktoré doteraz vyšli, svedčia nielen o priebornosti tejto výskumnej koncepcie, ale predovšetkým o jej možnostiach a perspektívach. Sú prejavom hľadania, v ktorom sa postupne stabilizuje odborný a spoločenský štatút komparatívnej genológie ako vedy neobyčajne produktívnej, tvárnej, schopnej pružne reagovať na osobitosti parciálnych javov i na zákonitosti všeobecnej typológie. V tom je i šanca jej ďalšieho vývinu.

P. S.: Vyslovené teoretické postuláty vychádzajú síce z problematiky literárnovedného výskumu vzťahov a súvislostí slovenskej a poľskej literatúry, ich základné princípy však platia všeobecne; možno ich aplikovať aj na problematiku interkultúrnych vzťahov a súvislostí, a v tomto rámci aj na problematiku slovenskej a poľskej jazykovedy, umenovedy, etnológie, ba aj historiografie. Toto chcem zdôrazniť preto, aby sa problematika tohto referátu chápala ako metodologická inštrukcia všetkých výskumných oblastí humanitných vied.

8 Miko, F.: *Problémy literárnej genológie*. (Rec.) „Slavica Slovaca“ (Bratislava) XV, 1980, č. 2, s. 197 – 199.

ZAGADNIENIE KANONU LITERATURY SŁOWACKIEJ Z POLSKIEJ PERSPEKTYWY BADAWCZEJ

Rafał Majerek

Posługiwaniu się we współczesnym literaturoznawstwie pojęciem kanonu zazwyczaj towarzyszy szereg zastrzeżeń, wyjaśnień, dodatkowych uwag, dookreślających pozycję badacza i stanowiących swego rodzaju deklarację świadomości przemian, jakim dyskurs humanistyczny podlegał od lat 60. XX wieku, które umownie wskazywane są jako początek tzw. przełomu poststrukturalistycznego. Popularność, oraz, jak pokazała praktyka naukowa, duża moc poznawcza teorii, które wyznaczały nowe kierunki myślenia o literaturze i sposobach jej analizowania, m. in. dekonstrukcjonizm, feminizm, koncepcje genderowe i queerowe, badania kulturowe, postkolonializm, sprawiły, że miejsce pojęcia kanonu w jego mocnym znaczeniu coraz wyraźniej zaczęto dostrzegać raczej w przestrzeni muzealnej niż w sferze aktualnych dyskusji i wyzwań literaturoznawczych.

W tradycyjnym rozumieniu kanonu dostrzegano anachronizm, przywoływało ono bowiem te elementy praktyk kulturowych, do których współczesna humanistyka ma zdecydowanie krytyczne nastawienie: monologiczność, koherentna koncepcja tradycji i tożsamości, wyrażająca się w oficjalnej symbolice, mechanizmy wykluczania określonych zjawisk i zepchnięcia ich na obrzeża kultury ze względu na określone sposoby dystrybucji wiedzy itd.

Pomimo wyrażanych wątpliwości i zwracania uwagi na pamięć słowa kanon (pamięć w Bachtinowskim ujęciu), jego określone obciążenie semantyczne, pojęcie to nie zniknęło ze świadomości, a wręcz, jak twierdzi Jerzy Świąch, „dyskusja nad kanonem nabrała niespodziewanych rumieńców”¹. Sytuacja ta zarysowała się wyraźnie pod koniec XX wieku, zwłaszcza w kulturach, które przechodziły procesy transformacji. W nich właśnie jako szczególnie pilną odczuwano potrzebę podjęcia problemu tradycji i kano-

¹ J. Świąch, *Burze wokół kanonu / kanonów*, in: *Kanon i obrzeża*, red. I. Iwasiów, T. Czernska, Kraków 2005, s. 13.

nu, w tym kwestii dekanonizacji i rekanonizacji². Rytm dyskusji o kanonie wyznaczały, mówiąc najogólniej, z jednej strony – sposoby konfrontacji z nowymi paradygmatami teoretycznymi (choć nie zawsze explicite formułowane), z drugiej natomiast – kierunki refleksji o kształcie kultury narodowej w zmienionych warunkach społeczno-politycznych.

Potrzeba i wiara w możliwość restytuowania dawnego pojęcia kanonu jako normy są współcześnie raczej odosobnione, niemniej nadal stanowić on może „dogodny punkt wyjścia do rozważenia szeregu kwestii podstawowych dla dzisiejszego stanu literatury i kultury”³. Niewątpliwie tworzyć może również ważną perspektywę dla rozważań poświęconych aktualnym problemom w zakresie edukacji.

Wymienione konteksty szczególnie istotnej wagi nabierają w odniesieniu do kanonu literatury rodzimej, niemniej także dla badacza danej literatury jako literatury obcej stanowić muszą niezbędny punkt odniesienia, chociaż jego pozycja jest szczególna. Kanon literatury rodzimej (wraz z próbami jego przewartościowania, tworzenia alternatywnych kanonów itd.), który w pewien sposób wpływa między innymi na poczucie tożsamości czy wybory kulturowe (niezależnie od przyjętej postawy akceptacji lub kontestacji), funkcjonuje w inny sposób niż kanon literatury obcej; pozycja „zewnątrznego obserwatora” z jednej strony jest określana jego zależnością od kanonu, z drugiej natomiast pozwala mu w stosunku do literatury obcej przyjąć postawę bardziej zdystansowaną. W interesujący sposób sytuację tę charakteryzuje German Ritz, którego opinia może potwierdzać pewne refleksje i wnioski dotyczące sposobu postrzegania literatury słowackiej przez polskich badaczy, które przedstawię w dalszej części tekstu. Ritz, zapewne odwołując się również do własnej pracy naukowej (m.in. badań polskiego romantyzmu i modernizmu), zauważa:

„Paradoksalnie czytelnik z zewnątrz jest znacznie bardziej zależny od kanonu niż czytelnik wewnętrzny, jakkolwiek kanon nie jest do tego pierwszego adresowany i nie stanowi podłoża jego tożsamości. Czytelnik z zewnątrz jednak nigdy nie może do końca porzucić pozycji spóźnionego czytelnika i w doborze lektur potrzebuje więcej wskazówek. Dzięki kanonowi tworzy sobie sztuczną tożsamość tubylca, którą – inaczej niż czytelnik wewnętrzny – już w następnym kroku stara się znieść, wyłamując się z kanonu i udając się na poszukiwanie odstępstw. Dyskusja między kanonem a alternatywą może wskutek tego ulec rozproszeniu, gdyż widziany z zewnątrz kanon wydaje się systemem o wiele sztywniejszym niż w perspektywie wewnętrznej, a propozycja alternatywna często podąża raczej za odmiennymi potrzebami zewnętrznego czytelnika”⁴.

2 Problem ten omawia m.in. B. Bakula w książce *Historia i komparatystyka. Szkice o literaturze i kulturze Europy Środkowo-Wschodniej XX wieku*, Poznań 2000.

3 J. Święch, op. cit., s. 14.

4 G. Ritz, *Kanon i historia literatury widziane z zewnątrz*, in: *Kanon i obrzeża*, op. cit., s. 29-30.

Uwagi zawarte w przytoczonym cytacie spróbujemy odnieść do sytuacji polskiego czytelnika literatury słowackiej i reprezentowanych w polskich badaniach historycznoliterackich sposobów rozumienia kanonu, ale też często jego krytycznej rewizji.

Oczywiście, elementem pośredniczącym w poznawaniu tekstów zaliczanych do kanonu danej literatury są określone tradycje ich ujmowania; dzięki pracom historycznoliterackim powstałym w różnych pod względem metodologicznym i ideologicznym środowiskach, zyskujemy podstawową informację o tym, które utwory ów kanon mają tworzyć, z jakich powodów są szczególnie ważne, często z jakimi systemami wartości zbiorowych są łączone.

Najpopularniejsze dostępne źródła, tworzące wyobrażenie o kanonie literatury słowackiej, tworzą przede wszystkim syntezy historycznoliterackie, zwłaszcza te powstałe w ostatnich latach, m.in. dwa tomy Historii literatury słowackiej Stanislava Šmatláka⁵, obejmujące okres od pierwszych tradycji literackich po rok 1948, opracowany pod redakcją Viliama Marčoka tom trzeci tego projektu⁶, zawierający przegląd najważniejszych zjawisk z drugiej połowy XX wieku oraz praca zbiorowa, również o ambicjach syntetycznych, przygotowana pod redakcją Imricha Sedláka⁷. Oprócz tego typu prób, zmierzających do ujęcia całości rozwoju literatury słowackiej w porządku chronologicznym, czasami łączonym z porządkiem problemowym (odrębne rozdziały np. o literaturze emigracyjnej, literaturze dla dzieci i młodzieży itd.), do dyspozycji są opracowania słownikowe, w tym zarówno słowniki pisarzy⁸, jak i słowniki dzieł literackich⁹.

Dążenie do kompleksowego przedstawienia problematyki w wymienionych pracach sprawiło, że ich autorzy wspominają o większości twórców, chociaż dokonują również pewnej hierarchizacji zjawisk, dzięki której ogólne wyobrażenie o kształcie aprobowanego kanonu można uzyskać. Widoczne jest to chociażby w sposobie ujęcia zagadnienia romantyzmu, prezentowanego przede wszystkim na materiale tekstów tzw. szturowców. Šmatlák proponuje, by określenie „romantyczny” stosować wymiennie z terminem „szturowcy” i, chociaż w swoich uwagach wspomina również mesjanistów i innych poetów przez długi czas nieobecnych w słowackich pracach histo-

5 S. Šmatlák, *Dejiny slovenskej literatúry I (9. – 18. storočie)*, Bratislava 1997; Idem, *Dejiny slovenskej literatúry II (19. storočie a prvá polovica 20. storočia)*, Bratislava 1999.

6 V. Marčok a kolektív, *Dejiny slovenskej literatúry III. Cesty slovenskej literatúry druhou polovicou XX. storočia*, Bratislava 2004.

7 I. Sedlák a kolektív, *Dejiny slovenskej literatúry I, II*, Bratislava - Martin, 2009.

8 M.in. *Slovník slovenských spisovateľov*, ed. V. Mikula, Praha 1999.

9 *Slovník diel slovenskej literatúry XX storočia*, ed. R. Chmel, Bratislava 2006. Dodajmy, że ten ten ukazał się w serii wydawnictwa Kalligram „Knižnica slovenskej literatúry”, w której stopniowo ukazują się wybory tekstów słowackich twórców, uznanych, jak deklarują redaktorzy serii, za najwybitniejsze i kluczowe dla rozwoju literatury słowackiej, czyli przedsięwzięcie to uznać również można za próbę stworzenia swego rodzaju kanonu.

rycznoliterackich, zestaw utworów kanonicznych pozostaje konstruktem stabilnym, traktowanym w kategoriach oczywistości.

Dosyć jednowymiarowo romantyzm traktuje Sedlák, widząc w nim pewien monolit, a tym samym w nikłym stopniu uwzględniając niektóre teksty (np. Sama Vozára), których przywołanie pozwoliłoby na stworzenie bardziej skomplikowanego obrazu epoki.

Oczywiście, podobnie jak wszystkie tego typu propozycje, mogą one i powinny podlegać dyskusji. Moim celem nie jest jednak wykazanie konieczności odwrócenia utrwalonej hierarchii, natomiast uważam, że istotnym ważnym aspektem wymagającym refleksji jest metapoziom pracy historycznoliterackiej, analiza okoliczności, uwarunkowań i celów tworzonej konstrukcji. Dlatego też, pozostając w kręgu słowackich opracowań, chciałbym wspomnieć o dwóch przykładach ujęć polemicznych wobec spetryfikowanych sposobów opisu rozwoju literatury słowackiej (wraz z implikowanym w nich rozumieniem kanonu), wybranych z tego powodu, że nie dotyczą one kwestii szczegółowych, jak dobór nazwisk, czy też mniej lub bardziej wyczerpujące przedstawienie twórczości danego pisarza, ale związane są z samym charakterem prezentacji materiału i jego uporządkowania. Być może te uwagi są swego rodzaju wstępem lub też sugestią potrzeby stworzenia alternatywnego kanonu / alternatywnych kanonów.

Dla sformułowania pierwszej propozycji istotnym kontekstem jest sytuacja w życiu literackim w okresie po roku 1989, kiedy konieczność dokonania pewnych przewartościowań w zakresie historii literatury była silnie odczuwana. Mowa o jednym z projektów Petra Zajaca, sformułowanym w tekście *Slovenská literatúra ako dobrodružstvo*¹⁰, który został przygotowany na Międzynarodowe Spotkanie Pisarzy „Vilenica” w roku 2000. Opublikowany został także w opracowanej przy tej okazji, dwujęzycznej – słoweńskiej i angielskiej – Antologii literatury słowackiej¹¹. Okoliczności powstania i publikacji wydają mi się, obok kontekstu transformacyjnego, ważne, bowiem na pracę tę można również spojrzeć jako na propozycję adresowaną do czytelnika z zewnątrz, która zakłada nieco odmienny sposób porządkowania materiału niż w opracowaniach adresowanych do uczestnika kultury słowackiej. Dokładnie wywodu Zajaca nie będę przytaczał, skupię się jedynie na najistotniejszych wątkach, ważnych dla tytułowego tematu. Badacz, zwracając uwagę na charakterystyczny dla historii literatury słowackiej brak ciągłości, momenty zerwania i fragmentaryczność, proponuje rezygnację z traktowania jej rozwoju w kategoriach organicystycznych, na rzecz opisu uwzględniającego przede wszystkim zmiany o charakterze skokowym, „uzlové body” rozwoju – sytuacje, w których dochodzi

10 P. Zajac, *Slovenská literatúra ako dobrodružstvo*, in: Idem, *Krajina bez sna*, Bratislava 2004, s. 57-78.

11 *Sto let slovaške književnosti. Antologija*, ed. S. Chrobáková, Bratislava 2000; *One Hundred Years of Slovak Literature. An Antology*, ed. S. Chrobáková, Bratislava 2000.

do zasadniczych modyfikacji strategii tekstowych i sposobów rozumienia pozycji autora i czytelnika, tworzenia nowych kontekstów i nowych form życia literackiego. Odejście od tradycyjnych sposobów ujmowania rozwoju literatury sugeruje już tytuł tego projektu, podobnie jak uwaga pojawiająca się na początku tekstu; Zajac pisze m.in.:

„(...) literárne dejepisectvo je v inom čase a v novej kultúrnej situácii vždy aj pokusom dekonštruovať starú a utvoriť novú pamäť literatúry, vytvoriť jej novú konštrukciu, nanovo selektovať, substituovať, hierarchizovať, usúvzťažňovať a presieťovať jednotlivé literárne situácie a uzly v celej rozlíšiteľnosti, vnútornej rozmanitosti a odlišnosti (...) vo všetkých historicky rôznorodých, v dejinách slovenskej literatúry neraz doslova dobrodružných podobách”¹².

Autor wyróżnia cztery kluczowe momenty w historii literatury słowackiej – jej powstanie jako literatury nowoczesnej, które wiąże z romantyzmem, następnie przełom XIX i XX wieku, kiedy pojawia się formacja modernistyczna, okres literatury międzywojennej jako pierwszy okres pełnego pluralizmu oraz rozwój wyznaczany wydarzeniami 1948 roku (po roku 1989 roku, jak stwierdza: „skončil sa zápas autorov o verejnú literárnu existenciu a akceptáciu”¹³). W tym spojrzeniu na słowacką literaturę, zwłaszcza na tle ujęć tradycyjnych, które Zajac zdecydowanie krytykuje, zaskakujące może być nie tylko pominięcie starszych tradycji, ale także odbiegająca od tradycyjnych hierarchii prezentacja konkretnych twórców. Posłużmy się przykładem z drugiego wyróżnionego okresu, mianowicie przełomu XIX i XX wieku. Autor, koncentrując się na tendencjach modernizacyjnych, jakie w literaturze wtedy następują oraz budując pewne paralele między rozwiązaniami dostrzegalnymi u pisarzy słowackich i ideami wiedeńskiej moderny, najwięcej uwagi poświęca Timravier, natomiast u twórców w tym okresie „najbardziej klasycznych z klasyków” podkreśla te elementy lub te teksty, które zazwyczaj sytuowane są poza kanonem (np. u Kukučina są to *Zápisky zo smutného domu* z roku 1894, o których w swojej syntezie Šmatlák wspomina jedynie jako o przykładzie wykorzystania u pisarza motywów praskich, stosunkowo rzadko w jego utworach występujących). Perspektywa badacza jako perspektywa polemiczna wobec dotychczasowych ujęć zostaje wyrażona bezpośrednio w kilku fragmentach, chociażby w podsumowującym modernizm akapicie:

„Dobrodružstvo moderny je zrejme v slovenskej literatúre oveľa rozsiahlejšie, ako sa tradične usudzuje. Zasaňuje svojou iniciatívou a jej výbežkami slo-

12 P. Zajac, *Slovenská literatúra...*, op. cit., s. 60.

13 *Ibidem*, s. 77.

venskú literatúru na konci devätnásteho a na začiatku dvadsiateho storočia celkom neočakávane aj tam, kde ju literárni historici dodnes veľmi nehladajú”¹⁴.

Propozycja Petera Zajaca, choć może wzbudzać kontrowersje, niewątpliwie stać się również może punktem wyjścia do refleksji nad ewentualną modyfikacją myślenia o kanonie, czy też możliwościami jego innych wersji. Istotny wydaje się tutaj jeszcze jeden aspekt – autor dużą uwagę, większą niż zwykle w słowackich pracach historycznoliterackich, przywiązuje do relacji literatury i szerszego kontekstu kulturowo-społecznego, nie tylko rodzimego, ale również regionalnego i europejskiego. Projekt ten wskazywać może dążenie do uwypuklenia uniwersalnego charakteru zjawisk literackich, podkreślania wartości tych tekstów, które realizują pewne ogólniejsze tendencje estetyczne i światopoglądowe, co zakłada konieczność rezygnacji z konsekwentnie etnocentrycznego charakteru badań literackich.

Drugi wątek, jaki chciałbym poruszyć, pojawił się przy okazji komentarzy do przywoływanej już pracy pod redakcją Imricha Sedláka *Dejiny slovenskej literatúry*, a konkretnie do zawartego w niej rozdziału autorstwa Alexandra Halvoníka *Literárne procesy v deväťdesiatych rokoch a súčasný literárny život na Slovensku*. Problematyka literatury najnowszej w kontekście rozważań o kanonie wydaje się szczególnie problematyczna, ze względu na brak dystansu czasowego do opisywanych zjawisk, niemniej zdecydowałem się posłużyć tym przykładem z dwóch powodów. Po pierwsze – syntetyczne prace historycznoliterackie również w odniesieniu do literatury współczesnej sugerują hierarchię, projektując w pewien sposób wyobrażenia o przyszłym kanonie, po drugie – pewne elementy tego opracowania pokazują ogólniejsze mechanizmy określonego sposobu modelowania procesu literackiego. Krytycznej oceny rozdziału Halvoníka dokonała Ivana Taranenková, wskazując liczne błędy, brak koherencji oraz zwracając uwagę na, interesujący dla mnie, problem specyficznego potraktowania twórczości kobiet, któremu następnie, w szerszym kontekście przyjrzała się także Jana Cviková. Taranenková zauważa:

„(...) Halvoník (nasledujúc vzor Marčokovho textu a dochádzajúc k zvláštnym záverom) vyčleňuje tvorbu ženských autoriek ako literatúru špeciálnych funkcií, sú položkou v jej žánrovom rozlíšení, hneď

po literatúre fantasy, detektívkach a červenej knižnici. (...) Dochádza k neodôvodnenej segregácii časti literatúry, pričom sa ignorujú komplexné súvislosti prózy”¹⁵.

Opinię tę uzupełnia Cviková, stwierdzając:

¹⁴ Ibidem, s. 68.

¹⁵ I. Taranenková, *Paralelné vesmíry*, „Slovenská literatúra” 2010, č. 4, s. 401.

„(...) rodová príslušnosť autoriek, ktorá nie je konotovaná so skutočnou (t. j. rodovo neutrálnou) literárnou hodnotou, funguje pri takejto nereflektovej rodovej segregácii ako vylúčenie, a to napriek tomu, že sa o tvorbe ženských autoriek dejiny literatúry explicitne zmieňujú. Rod v polohe zjednodušujúceho synonyma výrazu ženy sa totiž nijako nepodiela na prehodnotení samotných významových a hodnotových kritérií, s ktorými tento model dejín pracuje”¹⁶.

Tegu typu podejście autora, bezreflexyjnje i zapewne rozumiane jako „naturalne”, sprawia, że twórczość kobiet wyrzucona zostaje na obrzeża literatury, ma tworzyć pewną, istniejącą obok głównego, „ważnego” nurtu monolityczną całość, a znalezienie się w jej obrębie wynikać ma po prostu z płci, traktowanej w zdecydowanie nacechowany sposób.

Problem, o którym piszą Taranenková i Cviková, wielokrotnie stawał się przedmiotem analiz. Badacze zauważają, że kanon jako czynnik budowania tożsamości posługuje się przemilczeniami i wykluczeniami, dlatego też „czynnikiem rozbijania kanonu jest przede wszystkim inne spojrzenie na to, co inne w stosunku do elementów, dominujących lub kształtujących system: spojrzenie na inną płć (gender), inną grupę etniczną, inną klasę czy religię”¹⁷. W tej perspektywie analiza relacji: dominujący system a inny system / inne systemy stwarza możliwość dotarcia do zjawisk i elementów, które poza centrum znalazły się często na skutek mechanizmów dystrybucji wiedzy, natomiast praktyki powtarzania określonego sposobu ich widzenia lub raczej wynikającego z określonego wartościowania – niewidzenia utrwaliły ten stan jako „naturalny”. Ich odzyskanie, zapoznanie, wreszcie określenie ich miejsca w danej kulturze wiąże się właśnie z dyskusją nad kanonem.

Na podstawie przytoczonych przykładów można stwierdzić, że słowacka historiografia literacka, przynajmniej w pewnych środowiskach oraz wyraźniej w formie projektów i postulatów niż konkretnych realizacji, dostrzega potrzebę dokonania krytycznej rewizji dotychczas obowiązujących hierarchii i przyjmuje postawę akceptacji potencjalnego funkcjonowania alternatywnych kanonów, tym samym deklarując przywiązanie do pluralistycznego, zdialogizowanego modelu kultury.

Odrębną kwestią pozostaje możliwość przyswajania tych nowych koncepcji przez instytucje, zwłaszcza edukacyjne, aprobujące kanon i gene-

16 J. Cviková, *Načo je dejinám literatúry kategória rodu?*, „World Literature Studies” 2010, vol. 2, s. 62.

Dodajmy, że wkład feminizmu w rozumienie kwestii kanonu jest bardzo ważny; jak zauważa Wojciech Śmieja, komentując prace Eve Kosofsky-Sedgwick: „być może największą zasługą feministycznego literaturoznawstwa było nazwanie tego mistrzowskiego kanonu (*the master canon*) jakimś, pewnym kanonem (*a particular canon*). Innymi słowy, feminizm nadkruszył kanon rozumiany zarówno jako zamknięty zbiór dzieł, jak i kanoniczność pojmowaną jako procedura dyscyplinowania lektury”. – W. Śmieja, *Literatura, której nie ma. Szkice o polskiej „literaturze homoseksualnej”*, Kraków 2010, s. 11.

17 G. Ritz, *Burze wokół...*, op. cit., s. 30.

rujące kanoniczne sposoby lektury, problem ten nie należy już jednak do naszych rozważań. Istotne natomiast jest, że dla badacza literatury słowackiej jako obcej, propozycje jej opisu dokonane w jej „naturalnym” środowisku cechują się coraz większą różnorodnością i stanowić mogą ważne źródło inspiracji.

Polscy slawiści w dyskusje dotyczące sposobów opisu historii literatury słowackiej wielokrotnie się włączali¹⁸, często oferując oryginalne spojrzenie na wybrane fragmenty jej rozwoju. Tradycja tych badań sięga okresu sprzed przełomu 1989 roku, ich wyniki zazwyczaj w mniejszym lub większym stopniu odbiegały od propozycji słowackich literaturoznawców. Najogólniej mówiąc – zwracano uwagę na teksty tradycyjnie pomijane, bądź opisane już fakty wpisywano w nową strukturę teoretyczną. Podejście tego typu prowadziło do określonych przewartościowań w obrębie kanonu utrwalonego w perspektywie wewnętrznej, a przynajmniej w pewnym stopniu rozbijało jego stabilność lub też odsłaniało jego konstruktywistyczny, zależny od szeregu czynników – np. natury ideologicznej, charakter. Nie zamierzam referować dokładnie poszczególnych prac, ograniczę się jedynie do kilku przykładów.

Największym zainteresowaniem polskich badaczy cieszył się okres romantyzmu, rozpatrywany zarówno jako etap odrodzenia narodowego, jak i jako formacja estetyczno-ideowa. Z pierwszej wymienionej tu perspektywy rozważania poświęcone romantyzmowi pojawiły się w licznych pracach Marii Bobrownickiej, która problematykę słowacką rozpatrywała w komparatystycznej perspektywie słowiańskich procesów odrodzeniowych,

w pracach późniejszych uwzględniając także wpływ odrodzeniowych rezyduów na strategię adaptacyjne Słowian w rzeczywistości postkomunistycznej¹⁹. Autorka wskazuje głównie powikłania, jakie przyniosła bezkrytyczna akceptacja stworzonych w odrodzeniu paradygmatów, stosowane przez nią określenie „patologie tożsamości” dobrze oddaje obrany

kierunek interpretacji problemu. Przeniesienie punktu ciężkości z dociekań stricte literaturoznawczych na poziom zagadnień świadomości narodowej i kulturowej przyniosło bardzo interesujące, choć prowokujące pewne kontrowersje rezultaty. Jednocześnie, co dla naszych rozważań istotne, mogło prowokować szereg pytań dotyczących kanonu, który te płaszczyzny świadomości współtworzy. Kwestią podstawową, jaka dzięki lekturze prac Bobrownickiej wyraźnie się zarysowuje, jest – moim zdaniem – nie

18 Określenie „włączali się w dyskusję” ma tutaj przede wszystkim walor retoryczny, dyskusja zakłada bowiem wymianę poglądów, a przykładów słowackich reakcji na ustalenia polskich badaczy jest zdecydowanie niewiele.

19 M. Bobrownicka, *Narkotyk mitu. Szkice o świadomości narodowej i kulturowej Słowian zachodnich i południowych*, Kraków 1995; Eadem, *Pogranicza w centrum Europy. Slavica*, Kraków 2003; Eadem, *Patologie tożsamości narodowej w postkomunistycznych krajach słowiańskich. Uwagi o genezie i transformacjach pojęcia tożsamości*, Kraków 2006.

tyle kształt kanonu w znaczeniu zestawu aprobowanych instytucjonalnie tekstów, ale sposób ich interpretacji, zakładającej dystans i krytycyzm, jak również uwzględniającej współczesne cele, jakim poznanie kanonu powinno służyć²⁰.

Zagadnienia estetyczne dominują w innej ważnej polskiej pracy dotyczącej słowackiego romantyzmu, mianowicie w Modelach estetycznych liryki słowackiej romantycznego przełomu Jacka Kolbuszewskiego²¹. Nowatorstwo zaproponowanego ujęcia polegało tutaj przede wszystkim na zwróceniu uwagi na – pomijany we wcześniejszych badaniach – nurt tzw. literackiego podziemia, subiektywny model romantyzmu, którego uwzględnienie sprawiło, że obraz liryki słowackiej w omawianym okresie stał się bardziej skomplikowany, pełniejszy, odznaczający się interesującą dynamiką wewnętrzną. Zagadnienia kanonu autor bezpośrednio nie podejmuje, raczej unika hierarchizowania konkretnych faktów literackich i wyraźnie deklaruje, że opiera się również na tekstach tzw. poetów drugorzędnych, co paradoksalnie ich pozycję w pewien sposób dowartościowuje, przynajmniej jako uczestników życia literackiego epoki, reprezentujących określony typ świadomości estetycznej.

Przewartościowanie kanonicznego myślenia o słowackim romantyzmie jest również zasługą Joanny Goszczyńskiej, przede wszystkim dzięki wnikliwej analizie słowackiej wersji mesjanizmu²², nurtu we wcześniejszych badaniach nieobecnego lub traktowanego, jak pisze autorka, jako „nowotwór” na zdrowym organizmie literatury odrodzenia narodowego. Badaczka w swoich interpretacjach, polemicznych wobec dotychczasowych ustaleń, uznaje mesjanizm za integralny element słowackiej kultury romantycznej, pozwalający na nowe jej usytuowanie w kontekście europejskim, element, dzięki któremu słowacki romantyzm okazuje się „(...) formacją duchową znacznie pełniejszą, bogatszą i o wiele bardziej wewnętrznie sprzeczną, a więc bardziej par excellence romantyczną”²³. Stwierdzenie to, podobnie jak wnioski formułowane w partiach interpretacyjnych pracy, można potraktować jako wyraźną sugestię, czy wręcz postulat dekompozycji utrwalonych sposobów postrzegania literatury i kultury duchowej epoki romantyzmu oraz rewizji kanonu.

Przykładów podobnych inicjatyw można przytoczyć o wiele więcej; dążenie do wyłamania się z kanonu, zniesienia „sztucznej tożsamości tu-

20 W pewien sposób podobne podejście reprezentuje Rudolf Chmel, stwierdzając w odniesieniu do mitów słowackich: „(...) żyjemy dalej z mitami, tylko nie zapominajmy, że to są mity”. – R. Chmel, *Tacy jesteśmy?*, tłum. T. Grabiński, in: *Kim są Słowacy? Historia. Kultura. Tożsamość*, red. J. Purchla, M. Vášáryová, Kraków 2005, s. 31.

21 J. Kolbuszewski, *Modele estetyczne liryki słowackiej romantycznego przełomu*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1975.

22 J. Goszczyńska, *Synowie słowa. Myśl mesjanistyczna w literaturze słowackiego romantyzmu*, Warszawa 2008.

23 Ibidem, s. 36.

byłca”, jak proces ten określił cytowany na początku artykułu Ritz, jest strategią dostrzegalną u polskich badaczy literatury słowackiej w szeroko zakrojonych projektach, które wymieniłem powyżej, ale często również w sposobach interpretacji pojedynczych tekstów i uzupełniających główny wątek w komentarzach²⁴. Perspektywa zewnętrzna wydaje się skłaniać ku uaktywnieniu alternatywnych możliwości, bowiem, po pierwsze – dostrzegany z pozycji obserwatora kanon literatury obcej nie stanowi elementu związanego z procesami autoidentyfikacji, instytucjonalnie kształtowanymi w trakcie edukacji, po drugie – kontekst kultury rodzimej pozwala, dzięki konfrontacji porządku własnego i obcego, na przeprowadzenie nieoczywistych hierarchizacji zjawisk, wyznaczenia im nowego miejsca w systemie kultury.

Wątki, które pojawiły się we wspomnianych pracach, zarówno słowackich, jak i polskich, pozwalają za wyraźną tendencję uznać traktowanie kanonu jako zagadnienia otwartego, elementu kultury, który powinien podlegać ciągłej krytycznej refleksji. Można przypuszczać, że sytuacja wielokanonowości, rozumianej jako „wielość kanonów zarówno z punktu widzenia kulturowego i metodologicznego, jak też ze względu na wielość możliwych założeń i przedmiotów badania, zachowań naukowców, modeli myślenia i praktyk tekstowych”²⁵, okaże się sytuacją stale obecną w literaturoznawstwie; konkretne propozycje, w tym także te formułowane z perspektywy zewnętrznej, odznaczać się będą lokalnością i uznawane będą za obowiązujące w ramach danej wspólnoty interpretacyjnej. Wypada jednak również wyrazić nadzieję, że te lokalne wyobrażenia i koncepcje będą ze sobą konfrontowane, poddawane dyskusji i negocjacji. Dodajmy, że zagadnienie kanonu posiada ważny aspekt pragmatyczny, związany z procesem kształcenia, w naszym przypadku – nauczania w zakresie literatury słowackiej jako literatury obcej. Na tej płaszczyźnie pewien, oparty na dialogu, konsensus wydaje się niezbędny, dlatego też nad kwestią kanonu z perspektywy dydaktyki przy innej okazji także warto się zastanowić.

24 Jako przykład takiego uzupełniającego komentarza przytoczmy interesującą uwagę Marcina Filipowicza o powieści *Moje deti* Eleny Maróthy-Šoltesovej: „Można zaryzykować stwierdzenie, że jest to najlepszy utwór autorki, o ile nie najbardziej wartościowe dzieło słowackiego realizmu, dzięki któremu słowacka literatura wniosła nowe wartości do ogólnoeuropejskiego kontekstu literackiego.” – M. Filipowicz, *Urodzić naród. Z problematyki czeskiej i słowackiej literatury kobiecej II połowy XIX wieku*, Warszawa 2008, s. 244.

25 M. Michalski, *Kanon i obrzeża w humanistycznym dyskursie naukowym na przełomie wieków*, in *Kanon i obrzeża...*, op. cit., s. 45-46.

WOKÓŁ NOWEGO KANONU: NURT KANONICZNY I „APOKRYFICZNY” W SŁOWACKIEJ LITERATURZE ROMANTYCZNEJ

Joanna Goszczyńska

Każda próba pisania o kanonie stawia badacza wobec konieczności zdefiniowania swojego stosunku do tej kategorii. Dyskusje na temat kanonu wygasają i ozywają, zwłaszcza w zmieniających się sytuacjach politycznych, których konsekwencją są zmiany nie tylko w polityce kulturalnej, ale i włączenie się do dyskusji przebiegających poza obszarem rodzimej kultury. Dziś już nie budzi chyba niczyich wątpliwości, że pojęcie kanonu pozbawione zostało jego najbardziej wydawałoby się trwałych cech, jakim była stałość, nienaruszalność, czyli swego rodzaju martwota. Obecnie kanon pojmowany jest w kategoriach „bytu żywego”, zmiennego i stale otwartego na dalsze przemiany. Respektując prawo kanonu do przekształceń i prawo badacza do jego weryfikacji chciałabym spojrzeć na fragment kanonu literatury słowackiej, jakim jest kanon literatury romantycznej.

Kanon słowackiej literatury romantycznej uległ w ostatnich kilkunastu latach pewnemu rozchwianiu. Doszło w nim do wyraźnych przesunięć w dotychczasowej hierarchii dzieł literackich oraz znaczących uzupełnień o utwory „odzyskiwane” – bądź w efekcie wprowadzenia ich po raz pierwszy do obiegu literackiego, bądź na skutek ich reinterpretacji.

Truizmem jest już przypomnienie, że stało się tak między innymi w rezultacie przemian jakie zaczęły zachodzić po aksamitnej rewolucji. Przemiany te dotknęły nie tylko życia politycznego, ale wywołały żywy ferment w życiu intelektualnym. Nowa sytuacja, jaka zaistniała po roku 1989, wygenerowała istotne zmiany w dyskursie naukowym, w tym również w dyskursie literaturoznawczym, kulturoznawczym, tożsamościowym. Pozwoliła na chłodne spojrzenie, przynajmniej części elit intelektualnych, na własną tradycję, w wysokim stopniu zideologizowaną i zmitologizowaną. Proces przewartościowywania tradycji, podobnie jak w większości krajów o podobnej przeszłości, nie przebiegał jednak gładko i bezkonfliktowo. Wprost przeciwnie, toczył się w warunkach konfrontacji dwóch ty-

pów dyskursu autoidentyfikacyjnego. Z jednej strony bowiem pojawiły się postawy wyraźnie izolacjonistyczne, z drugiej otwarte na świat i Europę. Spór o charakter rodzimej kultury, jej miejsce w kontekście europejskim – zarówno w przeszłości, jak i w chwili obecnej – nabrał nowych kolorów w sytuacji wchodzenia Słowacji do Unii Europejskiej. Bezpośrednio po roku 1989 można było zaobserwować przede wszystkim demitologizację pewnych mitów ideologicznych, siłą rzeczy czasami bardziej niż inne krótkotrwałych, od roku 1993, czyli od momentu powstania niepodległego państwa słowackiego, nastąpiła z kolei rewitalizacja głęboko zakorzenionych w powszechnej świadomości mitów narodowych, z których większość zrodziła bądź ukształtowała epoka romantyzmu. Od pewnego czasu spora część elity intelektualnej wydaje się dostrzegać coraz silniejszą potrzebę demitologizacji skostniałych ocen wielu ogniw tradycji.

Rewizja tradycji nie zawsze zmierza w kierunku przywracania kulturze tego, co było z niej rugowane, przemilczane. Czasami powoduje również usunięcie z niej tego, co było wysławiane. Budowanie nowego narodowego kanonu tradycji wywołało na przykład potrzebę przewartościowania spojrzenia na jedno z – wydawałoby się nienaruszalnych – jej ogniw, jakim jest tradycja cyrylometodejska i związany z nią mit początku – mit wielkomo-rawski. Pojawiają się głosy badaczy kwestionujące zasadność wywodzenia korzeni literatury słowackiej z piśmiennictwa czasów Państwa Wielkomo-rawskiego, a tym samym włączanie zabytków piśmiennictwa wielkomo-rawskiego do historii literatury słowackiej. Zwracał na to uwagę już w latach siedemdziesiątych Jacek Kolbuszewski¹. Podstawą do takich korekt jest brak bezpośredniej kontynuacji piśmiennictwa starosłowiańskiego w literaturze słowackiej. Jeśli optyka taka zwycięży, z kanonu literatury słowackiej wypadnie jedno, będące jej „chlubą”, ogniwo. Ogniwo niezwykle istotne dla autoidentyfikacji Słowaków, którego prestiż budowała literatura klasycystyczna (poematy Jána Hollega) a umacniało piśmiennictwo romantyczne (np. Andrej Sládkovič).

Od zawsze budziły też pewne spory i dyskusje dalsze ogniwa procesu historycznoliterackiego, określane jako starsza literatura słowacka. Spory te wynikały nie tylko z braku stabilnych kryteriów upoważniających do włączania poszczególnych pisarzy do dziejów starszej literatury. Najczęściej, ale nie zawsze, stosowano kryterium przynależności etnicznej (które wydaje się najbardziej zasadne), poszerzone o kryterium językowe (rozumiane szeroko, uwzględniające wszystkie języki, jakimi posługiwali się wówczas piszący Słowacy)². Niestosowanie tych kryteriów powodowało bezzasadne rozszerzanie zakresu tych ogniw literatury słowackiej, zawłaszczanie twór-

1 J. Kolbuszewski, *Zagadnienie periodyzacji dziejów literatury słowackiej*, w: *Na południe od Tatr. Studia o literaturze słowackiej*, Wrocław 2003, s. 7-8.

2 Takie kryteria postuluje też Jacek Kolbuszewski, *ibidem*, s. 7

ców, których miejsce było bardziej uzasadnione w innych kulturach. Problem ten jest jednak nieco bardziej skomplikowany. Wydaje się bowiem, że kwestia ta zawsze pozostanie kwestią sporną, ponieważ czasami próba określania przynależności pisarza do danej kultury musi zakończyć się fiaskiem wobec istnienia zjawiska, określanego jako łacińskojęzyczna wspólnota elit, czy, jak to określa Jerzy Axer, wspólnota *Latinatis*. W sytuacji twórców (jak choćby Jan Bok alias Bocatius, humanistyczny poeta, urodzony na Łużycach, działający na terenie Królestwa Węgierskiego), którzy byli przede wszystkim obywatelami kosmopolitycznej, humanistycznej republiki literackiej, trudno mówić o ich wyłącznej przynależności do kultury słowackiej.

Jak wiadomo, jednym z ważniejszych dla budowania tożsamości Słowaków ogniw kultury była epoka romantyzmu, czy szerzej odrodzenia narodowego. Był to wbrew pozorom jeden z burzliwszych okresów słowackiej kultury, pełen napięć i wewnętrznych antynomii. W tym czasie, w skomplikowanej sytuacji politycznej i kulturowej, kształtuje się słowacka świadomość narodowa, skodyfikowany zostaje język literacki, dominować zaczyna literatura powstająca w języku narodowym. Jest to sytuacja odmienna od tej, w jakiej rozwijał się choćby romantyzm polski, czy czeski. Narody polski i czeski, pomimo braku suwerenności państwowej były tzw. narodami historycznymi, natomiast naród słowacki w tym właśnie czasie dopiero się konstytuował. Dodajmy, że proces ten przebiegał w sytuacji, która wymagała określenia się zarówno wobec Czechów, z którymi Słowacy byli w bliskich związkach kulturowych, jak i wobec Węgrów, z którymi od wieków funkcjonowali w jednym państwie. W tych warunkach, siłą rzeczy, literatura stawała się jednym z czynników, jednym z instrumentów kształtujących narodową tożsamość, co nie pozostawało bez wpływu na jej charakter.

Jeszcze do niedawna słowacka literatura romantyczna postrzegana była jako zamknięte, przebadane ogniwo słowackiej kultury. Za jej narodziny przyjmowano lata trzydzieste XIX stulecia, rozkwit widziano w latach czterdziestych a schyłek sytuowano na lata pięćdziesiąte i sześćdziesiąte. Za dominujący w niej nurt uznawano poezję zainspirowaną twórczością ludową i wpisującą się w ideologię ruchu narodowego.

Słowaccy badacze długi czas stali na stanowisku, że literaturę romantyczną tworzy przede wszystkim pokolenie tzw. szturowców. Tę opinię o spójnym, jednolitym modelu literatury romantycznej lansowały zarówno szkolne podręczniki, jak i akademickie historie literatury. Najważniejsze w nim miejsce zajmowała zainspirowana folklorem wczesna poezja Janka Kráľa, twórczość Jána Botty, przede wszystkim ballady i poemat *Smrť Jánošíkova*, określaną jako rewolucyjna poezja Sama Chalupki – zebrana w jednym tylko tomiku *Mor ho!* – który aktualizował literaturę ludową w duchu

narodowym, poezja Andreja Sládkoviča, uznawanego przez współczesnych mu za największego słowackiego poetę tamtych lat oraz proza historyczna Jána Kalinčiaka. Wokół tych kilku twórców budowano kanon nie tylko literatury romantycznej, ale niemal całej literatury dziewiętnastowiecznej. Z bardzo licznego – jak na niewielką literaturę – grona poetów zaliczanych do romantyzmu, znaleźli się w nim jeszcze Janko Matuška, autor wiersza *Nad Tatrou sa blýska*, który stał się słowackim hymnem narodowym, Samuel Tomášik, któremu miejsce w romantycznym kanonie zagwarantował wiersz *Hej, Slováci* oraz Viliám Pauliny-Tóth, przed rewolucją 1848 roku autor kilku wierszy o charakterze refleksyjnym, uznawany za typowego reprezentanta poezji realizującej model szturowski. Blisko tego kanonicznego „zestawu” sytuowała się jeszcze poezja Janka Francisci-Rimavskiego, który był autorem pierwszego wiersza wydanego w skodyfikowanym z inicjatywy Štúra, Hurbana i Hodžy słowackim języku literackim. Bardziej dyskusyjna była już pozycja Sama Bohdana Hrobonia. Wprawdzie jego poezja przedrewolucyjna (pisana przed rokiem 1848) budziła pełną aprobatę Ludovíta Štúra, który widząc w nim autora zaangażowanego w sprawy narodowe, pokładał w nim duże nadzieje, jednakże jego późniejsze, jak to określano, skłonności mesjanistyczno-mistyczne, dyskredytowały go jako twórcę narodowego. Na marginesie słowackiego romantyzmu długo znajdowała się na przykład poezja Sama Vozára, Petera Kellnera-Hostinskiego, Eugena Špárnensisa.

W rzeczywistości obraz słowackiego romantyzmu jest znacznie bardziej zróżnicowany i skomplikowany niż jawił się w świetle obowiązujących do niedawna ocen. Po pierwsze, w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych, uznawanych za schyłek romantyzmu, obok poezji epigońskiej, która w sposób jednoznaczny, przy użyciu prostych środków wyrazu, wpisywała się w program zabiegania o przyznanie praw narodowych, pojawia się poezja ujawniająca wyraźne związki z ideologią mesjanistyczną. Trudno zatem jednoznacznie mówić o schyłku romantyzmu, czy też o kryzysie romantyzmu. W świetle dzisiejszego stanu badań jest to sąd, którego nie da się obronić. Na szczęście są to już w dzisiejszym dyskursie naukowym stwierdzenia odosobnione. Najnowsze prace słowackich badaczy świadczą o tym, że zaczynają oni dostrzegać potrzebę reinterpretacji tego ogniwa słowackiej kultury, którego uproszczony obraz funkcjonował do niedawna nie tylko w myśli badawczej, ale i powszechnej świadomości.

Po drugie, przez cały okres romantyzmu, równoległe z nurtem oficjalnym, aprobowanym tak przez ówczesne środowisko literackie, jak i późniejszą krytykę, rozwijał się nurt – jak to określił Alexander Matuška na początku lat siedemdziesiątych XX stulecia – apokryficzny. W tym, jak go nazwał Jacek Kolbuszewski, podziemnym nurcie znaleźli się twórcy, których utwory nie weszły do ówczesnego obiegu literackiego. Stało się

tak z różnych powodów, między innymi ze względu na bardzo ograniczone możliwości publikacji, ale też i dlatego, że w wielu wypadkach nie spełniały one wymogów stawianych przed literaturą narodową. Rozmiary tego nurtu odsłonił po raz pierwszy Pavol Vongrej wydając antologię tych zapoznanych poetów z krytycznym komentarzem (*Keby si počul všetky tie vichrice* 1966, *Zlomky z romantizmu*, 1982)

Proponuję spojrzeć nieco bliżej na te dwa wymienione aspekty postrzegania romantyzmu. Skorygowanie oglądu jego ostatniej fazy, zmienia nie tylko opinie o jej schyłkowym charakterze, ale w istotnym zakresie weryfikuje cały kanon literatury romantycznej. Wyzwolenie się w ostatnich latach intelektualnej myśli spod ideologicznej anatemy, które pozwoliło na rozpoczęcie procesu przewartościowania zdezaktualizowanego, zamkniętego modelu kultury, umożliwiło rehabilitację również i tego ogniwa narodowej tradycji. W procesie tym ważne miejsce zajęło wypełnianie tzw. „białych plam”, powrót twórców, którzy wymazani zostali ze świadomości czytelników, bądź pojawienie się tych, którzy nigdy w niej na dobre nie zagłosili. W odniesieniu do słowackiego romantyzmu, proces ten przebiega bardzo powoli, ale i tu poczyniono ważne kroki. Przede wszystkim opublikowano wiele pochodzących z tego okresu materiałów z zasobów archiwalnych, co w znacznym stopniu uzupełniło i wzbogaciło obraz romantycznego piśmiennictwa. Co jednak najważniejsze, stworzyło podstawy do jego skorygowania i zweryfikowania jego wewnętrznych podziałów. I tak wprowadzona została do obiegu literackiego powstająca po 1848 roku mesjanistyczna poezja S. B. Hrobonia (w roku 1991 ukazał się tom *Slovenské iskrice*, który pociągnął za sobą kolejne wydania kolejnych wyborów poetyckich). Kilka lat później opublikowany został niezwykle istotny z punktu widzenia romantycznej autorefleksji mesjanistyczny poemat M. M. Hodžy Matora, (w roku 2003, do wydania którego doszło zasługą Petera Zajaca). Ponadto udostępniona została szerszemu odbiorcy polityczna publicystyka L. Štúra, (pisany po niemiecku traktat polityczny *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft*, opublikowany został po słowacku w roku 1993). Pracom edytorskim towarzyszy przewartościowanie optyki oglądu mesjanizmu, przywracanie mu należnego miejsca w obrazie słowackiego romantyzmu a co za tym idzie korygowanie paradygmatu tego ogniwa kultury słowackiej. Poezja mesjanistyczna przestaje być postrzegana jako zjawisko sytuujące się na obrzeżach romantyzmu, jako zjawisko peryferyjne, szkodliwe, wręcz patologiczne a ponadto niesłusznie ideologicznie. Ostatnimi laty nastąpiło wreszcie zerwanie z usankcjonowanym szablonem jej oceny, weryfikowanie obiegowych opinii, powtarzanych przez każdą kolejną generację krytyków i historyków literatury. Sądy te, co gorsza, nie wyływały z interpretacji tekstów, a wprost przeciwnie, świadczyły często o ich niezajomości. Większość utworów nie była bowiem, jak już wyżej wspomniałam,

ogłaszana drukiem. Zdarzało się też, jak to było w przypadku poematów Matora czy Vierslavín M. M. Hodży, że publikowane fragmenty bardziej przyczyniały się do powstawania fałszywych interpretacji niż rzeczywistego poznania utworu.

Korekta kanonu słowackiego romantyzmu rozpoczęła się już wcześniej, na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego stulecia, głównie dzięki pracom Oskara Čepana, została jednak na kilkanaście lat zatrzymana. Ponowne podjęcie problematyki romantyzmu nastąpiło dopiero ostatnimi laty, na fali potrzeby przewartościowania narodowej tradycji, weryfikowania miejsca rodzimej kultury w europejskim universum. Mesjanizm zaczął być traktowany jako integralny składnik słowackiego romantyzmu, wzbogacający jego obraz a nie przynoszący ujmę słowackiemu modelowi tej formacji. Skala zainteresowania mesjanizmem stale jeszcze jest stosunkowo niewielka, ale już generuje dyskusję o jego zasięgu w obrębie romantyzmu. Ponieważ na razie rehabilitacja mesjanizmu nie ma wystarczającego zaplecza teoretycznego ani analitycznego, pojawia się, niezasadniona moim zadaniem, tendencja do rozszerzania nurtu mesjanistycznego na całą epokę romantyzmu. Wobec braku przyjęcia precyzyjnych narzędzi badawczych mesjanizm traktowany jest często bardzo szeroko, w obiegowym tego słowa znaczeniu, co utrudnia jego rozpoznanie. Dyskusja nad słowackim mesjanizmem dopiero się zatem rozpoczęła. Będzie ona wymagała przebadania i przewartościowania między innymi całego zaplecza filozoficznego romantyzmu, które do tej pory sprowadzane było do wpływów heglizmu. Zrodzi też potrzebę szerszej i wnikliwszej oceny inspiracji mesjanizmem polskim i francuskim.

Z punktu widzenia obecnych rozważań ważny jest fakt, że dorobek mesjanistów wchodzi do obiegu literackiego i wzbudza zainteresowanie odbiorców, korygując tym samym dotychczasowy romantyczny kanon. Dzieje się tak przede wszystkim w przypadku Hrobonia, którego poezja odrzucana przez współczesną mu krytykę i ówczesne środowisko literackie między innymi pod zarzutem nieczytelności, językowej niezrozumiałości, dziś traktowana jest jako zapowiedź nowatorskich eksperymentów językowych. Wskazywane jest na przykład jej pokrewieństwo z poezją Chlebnikowa, u odbiorcy polskiego może budzić skojarzenia z poezją Norwida. Również pierwiastki mistyczne, które nie znajdowały aprobaty w programowo pragmatycznie zorientowanym środowisku opiniotwórczym, stają się atrakcyjne dla współczesnego czytelnika. Hroboń wydaje się być w tej chwili „najmodniejszym” ze słowackich romantyków, przynajmniej w środowisku naukowym i literackim. Jego miejsce w romantycznym kanonie jest już niekwestionowalne.

Poezja mesjanistyczna stanowi część wspomnianego nurtu „apokryficznego”, który wyrastał z niezgody zarówno wobec lansowanej przez Štúra

estetyki, jak i propagowanej przez niego ideologii. Niektórzy twórcy weszli wręcz w otwarty konflikt ze swym duchowym przywódcą, zarzucając mu między innymi zbyt daleko posunięty konformizm i minimalizację zakresu praw narodowych, które Słowacy usiłowali wywalczyć a raczej wynegocjować z wiedeńskim rządem. W nurcie tym sytuuje się przede wszystkim większość dorobku Janka Kráľa, który za życia opublikował bardzo niewiele, poezja Sama Vozára, Petera Kellnera-Hostinského, Eugena Šparensisa i innych. Abstrahuję tu od bogato w tym nurcie reprezentowanej publicystyki, której charakter odbiegał od obowiązującej ideologii ruchu narodowego.

Najbardziej interesujący jest casus właśnie Janka Kráľa. Do obiegu literackiego weszły jedynie jego ballady i poezja okolicznościowa, czyli ten typ poezji, który zyskiwał pełną aprobatę Ludovíta Štúra. W rękopisach natomiast pozostała ogromna część tekstów, z których dopiero po wielu latach wyłoniła się prawdziwa twarz poety, wpisującego się charakterem swej twórczości w kontekst europejskiego romantyzmu. Dla całościowego obrazu słowackiego romantyzmu miało to bardzo istotne znaczenie, ponieważ poszerzało jego wymiar, korygowało wyłącznie narodowo-ludową orientację.

Patrząc na casus Janka Kráľa można stwierdzić, że jego miejsce w uaktualniającym się kanonie rodzimej kultury zostało określone. W jej znowelizowanym romantycznym paradygmacie sytuują się zarówno wczesne ballady (przede wszystkim *Zakliata panna vo Váhu a divný Janko*, *Zverbovaný*, *Zabítý*, *Povešť*) oraz tzw. pieśni (*Pieseň bez mena*, *Pieseň*) i wiersze okolicznościowe (np. *Pesnička na kare...*), jak i cykl nazwany przez wydawcę, *Milana Pišúta*, *Dráma sveta*. *Janko Kráľ* postrzegany jest obecnie jako najwyrazistszy przedstawiciel słowackiego romantyzmu a jego ballada *Zakliata panna vo Váhu a divný Janko*, łącząca inspiracje folklorystyczne ze stylizacją bohatera w duchu bohatera romantycznego, traktowana jest jako tzw. emblematyczny utwór tej formacji. Jej oryginalna obrazowość fascynowała słowackich nadrealistów. Z racji miejsca, jakie zajmuje ten poeta w słowackiej literaturze romantycznej, jak również z uwagi na fakt, że w porównaniu z innymi słowackimi romantykami jego twórczość jest znacznie bogatsza, w kanonie literatury romantycznej znajdują się ponadto jego powieści poetyckie (*Choč*, *Štít*, *Syn pustiny*) i fragmenty nieukończonego epickiego cyklu *Výlomky z Jánošíka*.

Jak wiadomo, normatywna estetyka Štúra, jaka zaważyła na obliczu oficjalnej wersji słowackiego romantyzmu, spowodowała odrzucenie wzorców bajronicznych i ograniczenie poezji refleksyjnej. Pomimo burzliwych dyskusji, jakie poprzedziły wydanie poematu *Marina*, utwór *Sládkoviča* został jednak zaakceptowany przez ówczesne środowisko literackie i stał się – przede wszystkim dzięki tak rzadkiej w oficjalnym nurcie słowackiego

romantyzmu tematyce miłosnej (połączonej zresztą na wzór kollarowskiej Córy Sławy z wątkami narodowo-patriotycznymi) – najbardziej poczytnym utworem przed rokiem 1848. Jego autor postrzegany był jako największy autorytet poetycki, wręcz klasyk poezji romantycznej. W 1861 roku, jeszcze za życia poety, ukazały się jego dzieła zebrane – Spisy básnické, gdzie obok Mariny znalazł się drugi „kanoniczny” utwór poety, poemat Detvan. Obydwa te utwory wpisywały się w ideologię odrodzenia narodowego; Detvan podtrzymywał między innymi mit plebejskości narodu słowackiego (poprzez kreowanie mitu pasterskiego), rekonstruując i idealizując przeszłość w taki sposób, aby uzasadniała ona współczesne dążenia budującego swoją tożsamość narodu. Centralne miejsce Sládkoviča w kanonie słowackiej literatury romantycznej zostało z perspektywy czasu zweryfikowane na rzecz Janka Kráľa.

Niezmienną pozycję zajmuje natomiast Samo Chalupka, którego niewielki dorobek poetycki postrzegany jest jako niezwykle dla słowackiego romantyzmu znaczący. Poeta ten, jako pierwszy ze swojego pokolenia, ujawniał w swoich wierszach poczucie świadomości słowackiej, a nie – typowe dla okresu wcześniejszego – ogólnosłowiańskiej. Jego poezja odegrała też istotną rolę w kształtowaniu się jednego z najważniejszych słowackich mitów narodowych, jakim był mit Janosika. W poświęconych mu wierszach wprowadza poeta figurę bohatera-więźnia, przynoszącą konfrontację zniewolenia i wolności (do której nawiąże potem Ján Botto) i kreuje legendarnego zbójnika na bohatera narodowego (wiersz Jánošíkova náumka 1846 przemianowany potem na Likavský väzeň). Najważniejsze miejsce w romantycznym kanonie przypada jednak poematowi Mor ho!, 1864, nawiązującemu tematycznie do czasów rzymskich, powstałemu z inspiracji słowiańską pieśnią i epiką ludową. Obok klasycznej, obieguowej, herderowskiej pochwały Słowaków-Słowian poemat przynosi utrzymaną w duchu Kollára apoteozę wolności.

Negatywny stosunek Štúra do bajronizmu nie zyskał jednoznacznej aprobaty w gronie słowackich romantyków. Pomimo iż starał się on umiejętnie kanalizować ich artystyczne wzloty i chronić przed zgubnym, jego zdaniem, wpływem indywidualizmu i subiektywizmu poezji Byrona, niektórzy z nich znaleźli sposób, aby pogodzić bliskie im romantyczne wzorce literackie z postulowaną ludowością. Klasycznym tego przykładem jest poemat Jána Botty Smrť Jánošíkova 1862, który wszedł na stałe do kanonu kultury słowackiej, nie tylko romantycznej, zajmując w niej poczesne miejsce. Poeta, respektując postulat tworzenia zgodnie z wzorami poezji ludowej, nawiązał właśnie do wzorców Byrona, Mickiewicza a zwłaszcza czeskiego poety romantycznego Karela Hynka Máchy. Powieść poetycka czeskiego poety, zatytułowana Máj, bliska wzorcom bajronicznym, pomimo oficjalnego potępienia, była bowiem wśród słowackich romantyków

niezwykle popularną lekturą. (Na marginesie warto zwrócić uwagę na fakt, iż problem recepcji Máchy, zarówno w Słowacji jak i w Czechach, nie jest taki jednoznaczny i do dziś budzi kontrowersje wśród badaczy). Ján Botto uczynił bohaterem swego utworu legendarnego zbójnika Janosika, opiewanego w literaturze ludowej, ale zarazem w duchu romantycznego mitotwórstwa dokonał heroizacji jego postaci, podniósł go – jako rzecznika idei wolności – do rangi bohatera narodowego. Poemat, poprzez kreację bohatera bliską postawie bajronicznej, przyniósł ukrytą polemikę ze szturowską normą estetyczną. Jednakże silne związki literaturą ludową oraz heroizacja Janosika przyczyniły się do niezwyklej popularności tego utworu, który zakorzeniając się bardzo mocno w świadomości zbiorowej spełniał w II połowie XIX wieku ważną funkcję integracyjną.

Twórczość Jána Botty, od początku akceptowana przez ówczesne środowisko opiniotwórcze, funkcjonująca w ówczesnym obiegu literackim (w 1880 roku wyszło zbiorowe wydanie jego poezji zatytułowane *Spevy*), oscylująca w kierunku inspiracji folklorystycznych a zarazem aktualizująca elementy ludowej tradycji zajmuje w romantycznym kanonie niezmiennie miejsce. Obok wspomnianego poematu *Smrť Jánošíkova* sytuują się w nim jego alegoryczne wiersze, w których centralnym motywem staje się motyw zaklętej krainy – Słowacji (np. *Báj na Dunaji*, *Báj Maginhradu*, *Báj Turca*), wiersze okolicznościowe oraz przede wszystkim ballady (*Margita a Besná*, *Žltá ľalia*, *Ctibor*, *Lucijný stolček* i inne).

W opozycji do estetyki Štúra kształtowały się też poglądy jego współpracownika ale i oponenta, Jána Kalinčiaka, najwyrazistszego prozaika słowackiego romantyzmu. Różniły go ze Štúrem nie tylko zresztą poglądy estetyczne ale i polityczne. Z tego między innymi powodu nie wziął na przykład udziału w rewolucji w latach 1848-1849, w czasie której Słowacy walczyli w ochotniczych oddziałach u boku armii austriackiej. W II połowie lat czterdziestych XIX wieku pisze Kalinčiak głównie historyczne opowiadania, nowele, mini-powieści, sięgając po tematy z czasów panowania króla Macieja Korwina i walk z Turkami. Trwałą pozycję w romantycznym paradygmacie zapewniły sobie nowele: *Milkov hrob* 1845; *Bratova ruka* 1846 a zwłaszcza *Púť ľásky* 1846, w której zawarta jest polemika z ascetyzmem estetyki Štúra. Ten etap twórczości Kalinčiaka przysłoniła nowela *Reštavrácia*, napisana w roku 1860, nosząca notabene wyraźne ślady inspiracji Panem Tadeuszem Adama Mickiewicza. Zajęła ona czołowe miejsce w kanonie romantyzmu, aczkolwiek przynosi już jego przewartościowanie, torując drogę poetyce realistycznej.

Nie można twierdzić w sposób kategoryczny, że postawa Štúra, który w sytuacji kształtowania się i zarazem zagrożenia słowackiej tożsamości narodowej usztywnia się w swoim dystansie do europejskich wzorców estetycznych, była jedynym czynnikiem określającym charakter słowackiego

romantyzmu. Jest to problem znacznie bardziej skomplikowany. Nie zapominajmy chociażby, że większość tworzących wówczas poetów była ewangelickimi duchownymi, co też w pewnym stopniu określało ich postrzeganie świata. Aczkolwiek wydaje się nie ulegać wątpliwości, że Štúr cieszył się tak dużym autorytetem, że mógł kształtować światopogląd oraz wpływać na wybory estetyczne swoich uczniów a później współpracowników. Faktem natomiast pozostaje, że w epoce tej nie można nadal mówić o jednolitym modelu literatury, sprowadzonym do modelu szturowskiego, za którego głównych reprezentantów, jak już wspomniałam uważani są: Janko Kráľ, Jan, Botto, Andrej Sladkovič, Samo Chalupka, Jan Kalinčiak. Optyka taka, w świetle dzisiejszego stanu badań jest już nieaktualna. Kanoniczny do niedawna obraz słowackiego romantyzmu okazał się w pewnym sensie ułomny, zubożony przede wszystkim o nurt mesjanistyczny oraz skromną wprawdzie, ale poszerzającą spektrum słowackiego romantyzmu poezję refleksyjną i miłosną. Poza jego obszarem pozostawała bowiem między innymi znaczna część twórczości poetyckiej S. B. Hrobonia, M.M. Hodžy, Petera Kellnera-Hostinskiego, Sama Vozára, Viliama Pauliny-Tótha

W chwili obecnej relacje między kanonicznym a apokryficznym nurtem romantyzmu uległy wyraźnej modyfikacji. Badania nad odrzucaną czy zapoznaną częścią dorobku romantyków, jego popularyzacja, zmieniają zakodowany bardzo mocno w obiegu świadomości tradycyjny obraz tej epoki. Podejmowane inicjatywy zmierzające do reinterpretacji kanonu, zrewidowały go w gronie specjalistów, ale i w świadomości tak zwanych zwykłych czytelników. Ustabilizowanie nowego kanonu romantycznego to jednak problem wielowymiarowy – o ile w ogóle jest on celem, do którego należy dążyć. Nie jest to tylko kwestia przywrócenia należnego miejsca poszczególnym twórcom, kwestia przesunięć

w dotychczasowej hierarchii literackiej, ale jest to problem całościowej reinterpretacji epoki romantyzmu. Na razie rewizja kanonu przebiega dosyć powoli i daleka jest jeszcze od gruntownego przewartościowania. Napotyka też na opór wynikający z uwięzienia w tradycyjnych schematach myślowych bądź też z zamknięcia się niektórych badaczy wobec nowego dyskursu – literaturoznawczego, kulturoznawczego, tożsamościowego. A należy podkreślić, że na przykład zajmująca ważne miejsce w tym procesie rehabilitacja mesjanizmu powoduje pewną zmianę miejsca słowackiej dziewiętnastowiecznej kultury w kontekście europejskim. Rewiduje to w pewnej mierze opinię o jej prowincjonalnym charakterze, sytuuje ją bliżej europejskiego universum.

BADANIE KULTURY SŁOWACKIEJ JAKO OBSZARU KRZYŻOWANIA SIĘ WPŁYWÓW KULTUROWYCH W KONTEKŚCIE DZIEDZICTWA HABSBURSKIEGO

Anna Kobylińska

Temat konferencji, towarzyszącej XV sesji Polsko-Słowackiej Komisji Nauk Humanistycznych (Rabka, 12-15 października 2011 roku): Poznawcze wartości badania i nauczania literatury obcej, skłonił mnie do refleksji nad dominującymi w badaniach slawistycznych sposobami ujęcia obszaru słowackiego – najczęściej respektują one kryterium kultury/języka/literatury narodowej. Od razu chcę przy tym zaznaczyć, że mój referat nie wpisuje się w tematyczny krąg podsumowań, a także wykracza poza perspektywę literaturoznawczą, choć to właśnie zdobyte na materiale literackim doświadczenia słowacystyczne (badawcze i dydaktyczne) doprowadziły mnie do proponowanego w tytule referatu ustawienia perspektywy badawczej, eksponującej złożony, niejednorodny charakter kultury słowackiej, kształtujący się m. in. w strefie wpływów habsburskich. Intencja naukowego uwolnienia się (a przynajmniej zdystansowania) od narracji narodowej powinna być czytelnym znakiem, podobnie jak wyznaczenie monarchii habsburskiej jako istotnego punktu odniesienia, skrywającego bogaty repertuar praktyk politycznych, społecznych i kulturowych wchodzących w złożone korelacje z dojrzewającym w XIX wieku ruchem narodowym. Podnoszący kwestie gnozeologiczne temat, zaproponowany przez organizatorów konferencji, chciałybym wykorzystać do prezentacji podjętych przeze mnie ostatnimi czasy badań.

Zgłębianie twórczości dziewiętnastowiecznych pisarzy i publicystów (Janka Kráľa, Jonáša Záborského, Viliama Pauliniego-Tótha, Jána Palárika) uzmysłowiło mi kilka kwestii. Po pierwsze – skalę przemilczeń, wybiórczej recepcji i często tendencyjnych odczytań ich spuścizny, a przede wszystkim konieczność badania takich tekstów źródłowych, które dotychczas były niedoceniane, pomijane, a często po prostu słabo znane, lub wręcz nieznanne. Ich rzetelne włączenie w naukową refleksję zmienia bowiem obraz zjawisk, na pozór dobrze rozpoznanych, zajmujących w badawczej

świadomości ustalone, częstokroć aksjomatyczne pozycje. Po drugie – rewizyjny potencjał tkwiący w tekstach „peryferyjnych”, jak pozwolę sobie na tym etapie wyводу je nazwać, w pewnej mierze jest pochodną wysiłku wkładanego przez – znów posłużę się naukowym skrótem – „narrację centralną” w ich zmarginalizowanie, zepchnięcie na owe peryferia. Mówiąc o narracji centralnej, czy też dominującej, mam przy tym na myśli zarówno sytuację w określonym momencie historycznym, czyli plan rywalizujących ze sobą tekstów-idei, jak i poziom meta-, który obejmuje m.in. naukowe rekonstrukcje, nierzadko uwikłane w określone ideologie, jak choćby ideologię narodową. Po trzecie – zajmowanie się słowacką literaturą XIX wieku przypomina o prawdzie banalnej, mianowicie konieczności stosowania szerszej, wręcz ponad slawistycznej perspektywy, której nic nie uzmysławia tak dobrze, jak wielojęzyczność „animatorów” tejże kultury. Proponowane ramy habsburskie oznaczają tym samym postulat „wyrwania” badań nad kulturą słowacką z wciąż żywego „słowiańskiego mitu” na rzecz systemowego uwzględnienia relacji słowacko-węgiersko-niemieckich. W tyglu rozmaitych wpływów przebiegają przecież narodziny słowackości, która nie ma jedynie szturowsko-narodowego oblicza, a wręcz – jak przekonuje Peter Zajac – jej jądrem jest spór, zderzanie przeciwstawnych tendencji¹, co wskazuje na polimorficzny paradygmat kulturowy.

Proponowana perspektywa badawcza zorientowana na złożone czynniki oddziałujące na przebiegające w obszarze zamieszkiwanym przez Słowaków procesy kulturowe w polskich badaniach slawistycznych rzadko była dotychczas stosowana. Wydaje się, że przyczyny tego należy upatrywać w ugruntowanym w slawistyce łączeniu kryterium języka z kryterium narodowym, co jest spadkiem po momencie dziejowym, w jakim wyłoniła się slawistyka jako nauka (XIX wiek), jej filologicznym fundamencie, a także porządkiem politycznym, który ukonstytuował się w XX wieku wokół państw narodowych. Ową lukę badawczą widać zresztą w braku satysfakcjonującej metodologii badania obszarów krzyżowania się wpływów kulturowych. Swoista moda na kategorię Europy Środkowej, wzmocniona przez krytykę postkolonialną, niewiele w tym zakresie zmieniła, choć oczywiście poszerzyła slawistyczne horyzonty, utknęła jednak w dyskursie tożsamościowym. Przyjęcie monarchii habsburskiej jako ramy badawczej, zwłaszcza przy szerszej zakrojonych badaniach slawistycznych², pozwala natomiast nie tylko uzupełnić dotychczasowy stan wiedzy o nowe konteksty, ale i wypracować doskonalsze strategie badania tego typu niejednorodnych obszarów.

Obszar Słowiańszczyzny, który znalazł się pod panowaniem Habsbur-

1 Zob. Peter Zajac, *Od národovca k občanovi*, w: Tenže, *Krajina bez sna*, Bratislava 2004, s. 17.

2 Omawiany projekt jest częścią szerszej zakrojonych badań, prowadzonych przez Zespół Badania Kultur Słowiańskich na Obrzeżach Monarchii Habsburskiej, powstały przed dwoma laty przy Instytucie Slawistyki Zachodniej i Południowej Uniwersytetu Warszawskiego.

gów, posiada bowiem własną specyfikę: z jednej strony tworzy on określoną całość historyczną, prawną i obyczajową (jest zatem względnie zintegrowany), z drugiej strony jest to przestrzeń kontaktu i przenikania się różnych wpływów kulturowych oraz kształtowania się zróżnicowanych struktur społecznych, co jest szczególnie widoczne w drugiej połowie XIX wieku. Sytuacja Słowaków, którzy będąc integralną częścią owej struktury, podlegali, już choćby na skutek geograficznego położenia zamieszkiwanego przez nich obszaru, różnym wpływom oraz wchodzili w różnorodne interakcje, jest pod wieloma względami modelowa. Co więcej – badanie przebiegających w owym czasie procesów kulturowych pozwala na uchwycenie sposobu krzyżowania się wpływów kulturowych niejako in statu nascendi. Już na wstępnym etapie badań uwidacznia się przy tym rozdźwięk między rzeczywistym repertuarem społecznych interakcji a utrwalonym ich obrazem, podporządkowanym celom narodowym. Słowacki materiał źródłowy dostarcza aż nader oczywistych przykładów w tym zakresie. Pogłębioną płaszczyznę obserwacji otwiera postrzeganie narracji habsburskiej i narracji narodowej, względem siebie przecież silnie spolaryzowanych, jako dwu narracji centralnych, w orbicie których kształtują się strategie kulturowe przebiegające wszakże zawsze w przypadku społeczności peryferyjnych (a przecież taki jest status Słowaków w wieloetnicznej, wielojęzycznej, wielowyznaniowej monarchii) na szczeblu lokalnym. Tego typu perspektywa badawcza eksponuje zatem nade wszystko ich relacyjny charakter, śledzi przy tym różne formy relacyjności, leżące u podstaw zażyłości kulturowej rozumianej w duchu Herzfelda³. Pozwala ona także uchwycić mechanizmy kształtowania się relacji podporządkowania i dominacji w sytuacji krzyżujących się wpływów kulturowych. Jeszcze raz zaznaczę – przypadek słowacki wydaje się pod tym względem emblematyczny.

Jako że długo utrzymujący się monopol narracji narodowej, wręcz w jej wariacie ortodoksyjnym, szczególnie wyraźnie zaznaczył się w obszarze badań literaturoznawczych, proponowana zmiana optyki w spojrzeniu na kulturę słowacką wiąże się z postulatem dowartościowania tekstów kultury znajdujących się na peryferiach zainteresowań historyków literatury. Mam na myśli szczególnie publicystykę, która w kolejnych dziesięcioleciach XIX wieku odgrywała coraz poważniejszą rolę w komunikacji społecznej, ale też różnego rodzaju statuty, manifesty, pamiętniki czy oficjalną korespondencję, które to teksty również posiadają szczególnego rodzaju władzę dyskursywną, poświadczając jednocześnie dość szybko przebiegającą instytucjonalizację sfery publicznej. Uwzględnianie różnych rodzajów źródeł pozwala na zachowanie wielośćowości, tak często pomijanej w dotychczasowych badaniach nad obszarem kulturowym Uhorska.

3 M. Herzfeld, *Zażyłość kulturowa. Poetyka społeczna w państwie narodowym*, przeł. M. Buchowski, Kraków 2007.

Jednym z przykładów słowackiej narracji peryferyjnej jest publicystyka społeczno-polityczna Jána Palárika z lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XIX wieku, w której konsekwentnie wyklada on swoją wizję słowacko-węgierskich kontaktów kulturowych i politycznych (m.in. artykuł z 1860 roku: *Čo máme očakávať od konštitúcie uhorskej pre našu národnosť a čo nám teraz predovšetkým treba?*; czy cykl artykułów: *Otázka národnosti a nasledovne i literatúry pri novom politickom preporodení Uhorska*). Teksty są bezpośrednią reakcją na wydarzenia rozgrywające się na scenie politycznej: osłabienie pozycji Wiednia po upadku absolutystycznych rządów Aleksandra Bacha i dyskusję nad kształtem konstytucji. Inaczej niż przedstawiciele tzw. Starej Szkoły Słowackiej, reprezentujący dominujące, nacjonalistycznie zorientowane skrzydło ówczesnej słowackiej elity narodowej, Palárik odwołuje się do wspólnoty doświadczeń Słowaków i Węgrów, wynikającej z wielowiekowego współżycia we wspólnym państwie. Zatem to w poczuciu obywatelskości, budowanym w oparciu o zasady zażyłości kulturowej, upatruje on szans na partnerskie relacje między Słowakami a Węgrami i zarazem najlepszą ochronę kultury słowackiej przed zagrożeniami wynikającymi z narastającego węgierskiego nacjonalizmu. Wyrastająca z osobistych doświadczeń Palárika koncepcja „braterskości” Słowaków i Węgrów nie może być oceniana jako utopijna, powstaje bowiem w reakcji na hasła głoszone przez liberalnych polityków węgierskich, chcących reformować monarchię w duchu obywatelskim, z poszanowaniem równości narodowej. Badanie słowackiej prasy, zwłaszcza tej ukazującej się w Budapeszcie (ma ona tam status niewątpliwie peryferyjny, choć Budapeszt z perspektywy Słowaków jest przecież ważnym wówczas centrum słowackiego życia intelektualnego), pozwala obserwować wielogłosowość słowackiego projektu odrodzeniowego, która w wyniku symbolicznego zwycięstwa wariantu sygnowanego nazwiskiem Ľudovíta Štúra, została „zapomniana”. Ta część publicystyki Palárika, w której projektuje on i propaguje wyrastający z ducha dialogu model relacji słowacko-węgierskich, ma więc status tekstu *par excellence* peryferyjnego: (1) względem węgierskiego centrum politycznego, (2) względem dominującego, nacjonalistycznie zorientowanego słowackiego projektu odrodzeniowego (który sam w sobie ma status peryferyjny w wieloetnicznym państwie), (3) wreszcie względem tej części publicystyki i literackiej spuścizny samego Palárika, która nie tylko nie została „przemilczana”, ale wręcz stała się kanoniczna.

Badanie publicystyki Palárika jako przykład w gruncie rzeczy badania kształtowania się przestrzeni publicznej w lokalnych ośrodkach (w ich opozycji do podwójnie rozumianego centrum) pozwala na uchwycenie sceny mniej podporządkowanej głównym ideologom, w założeniu bardziej otwartej na dialog, negocjacje, poszukiwanie rozwiązań wynikających z wymogów sąsiedztwa. W prowincjonalnych ośrodkach monarchii habsbur-

skiej napięcie między kategorią narodu a obywatelskości odsłania się w sposób szczególny, a między tymi dwoma typami postaw rozciąga się bogaty repertuar zachowań i strategii poruszania się w lokalnych środowiskach. Do ich zrozumienia najczęściej dotychczas stosowane kryteria etniczne są zdecydowanie niewystarczające, a wręcz generują błędny ich obraz. Przy czym należy mieć na uwadze, że dochodzi do tego czynnik związany z awansem społecznym i poszukiwaniem przez przedstawicieli nowych klas sposobów wpływania na życie publiczne, co z kolei wskazuje na ważne zagadnienie strategii asymilacyjnych.

Skomplikowany sposób kształtowania się porządku społecznego właśnie na szczeblu lokalnym, którego poetyka odbiega od stereotypowych wyobrażeń, będących konsekwencją przemocy dyskursu nacjonalistycznego oraz naukowych klisz, możemy obserwować także na przykładzie opublikowanego przez Viliama Pauliniego-Tótha na łamach czasopisma „Národné noviny” cyklu artykułów z 1871 roku Listy k Židom, nawiązującego zresztą do utrzymanego w podobnym duchu cyklu Listy ku slovenskému Tomášovi. Przedłożony w tym cyklu przez Pauliniego-Tótha pragmatyczny projekt⁴, który roboczo nazwę projektem afirmatywnej asymilacji Żydów, podobnie jak wskazana część publicystyki społeczno-politycznej Palárika, ma status tekstu peryferyjnego w podwójnym rozumieniu – względem centrum habsburskiego i narodowego. Głos Pauliniego-Tótha jest tym bardziej interesujący, że stanowi reakcję na zaznaczające się w przestrzeni publicznej miasta Martin działania mieszkających tam Żydów. Warto zauważyć, że Martin jest w owym czasie niewątpliwie najważniejszym symbolicznym centrum życia narodowego, a przy tym z perspektywy wiedeńsko-budapesztańskiego centrum, miastem niewątpliwie peryferyjnym. W powszechnej świadomości nie uchodzi za miasto, w którym krzyżują się różne wpływy kulturowe, a jednak głębsza analiza przestrzeni miejskiej (rozumianej jako reprezentacja tego, co tworzy istotę miasta, a więc określony układ stosunków społecznych) pozwala takie elementy dostrzec. Jednocześnie owe „listy” uzmysławiają prymat lokalnych, indywidualnych i bezpośrednich doświadczeń w formowaniu się poglądów poszczególnych przedstawicieli tzw. słowackiego ruchu narodowego i jego rzeczywistą wielogłosowość, nawet jeśli wiele głosów miało status peryferyjny i zostało stłumionych przez narrację centralną.

Dwa zarysowane przykłady badania kultury słowackiej jako obszaru krzyżowania się wpływów kulturowych w kontekście wyeksponowanego punktu odniesienia, jaki wyznacza monarchia habsburska, stanowią oczywiście zaledwie załączek systematycznego zastosowania takiej perspektywy

⁴ Por. H. Jakubík, *Obraz židovstva v slovenskej klasicistickej a romantickej literatúre*, w: *Zborník mladých filológov Univerzity Mateja Bela I*, red. I. Jančovič, Banská Bystrica 2000. Publikacja dostępna on-line: <http://www2.fhv.umb.sk/Publikacie/mladi%20filologovia/Jakubik.html> [12.06.2011].

do materiału słowackiego. Należy pamiętać, że „dziedzictwo” habsburskie łączy się tu w szczególny sposób z dziedzictwem uhorskim (zawierającym się w symbolu korony św. Stefana), co wpływa na mentalność społeczeństwa i postawy obywatelskie. Idea Uhorska w XIX wieku, mimo przekształceń, jakie przeszło Królestwo Węgierskie, m.in. pod wpływem reform oświeceniowych, była nadal żywa, co poświadcza działalność w przestrzeni publicznej takich jej nosicieli, jak Gregor Berzeviczy, Ján Čaplovič, Juraj Karol Rummy⁵. Dopiero w polu oddziaływania takiego „pola semantycznego” należy z jednej strony umieszczać rozwijające się narracje narodowe, a z drugiej – często znajdujące się w opozycji podwójnej – narracje peryferyjne, w których do głosu dochodzi szeroko pojmowana lokalność.

Na zakończenie jeszcze raz podkreślę: jedną z ważnych przesłanek perspektywy badawczej ustawionej w proponowany sposób jest odejście od dominującej w badaniach słowacystycznych (ale i sławistycznych) zaprojektowanej kategorii narodu i przyjrzenie się rzeczywistym relacjom międzykulturowym przez pryzmat nowych bądź niewykorzystanych dotąd kategorii, a co za tym idzie, o wypracowanie nowej metodologii badań obszarów krzyżowania się kultur. Tego typu zmiana perspektywy zmierza zatem do głębszego zrozumienia tych procesów zachodzących w przestrzeni społecznej, które umożliwiają trwanie tak zwanym małym kulturom (zarówno narodowym, jak i o innym niż narodowy paradygmacie), prowadzą do wyłaniania się nowych państw oraz rozpadu już istniejących niejednorodnych kulturowo struktur państwowych czy społecznych.

5 Zob. Ambrus Miskolczy, *Povedomie Hungarus v 19. storočí*, „Historický časopis” 2011, č. 2, s. 215-240.

NAUCZANIE LITERATURY SŁOWACKIEJ W KSZTAŁCENIU SPECJALISTÓW – – POŚREDNIKÓW W POLSKO-SŁOWACKIEJ KOMUNIKACJI MIĘDZYKULTUROWEJ

Lucyna Spyrka

Nauczanie literatury słowackiej w ramach kształcenia akademickiego ma w Polsce niedługą tradycję, jego początki przypadają na drugą połowę XX wieku. Podobnie jak nauczanie literatury polskiej, które w szkole stało się przedmiotem autonomicznym dopiero w drugiej połowie XIX wieku, gdyż wcześniej było prowadzone w ramach nauczania retoryki, poetyki i łaciny¹, nauczanie literatury słowackiej nie było dotychczas przedmiotem bardziej systematycznych badań naukowych w Polsce, choć zwłaszcza w ostatnich dwóch dekadach odnotować należy intensyfikację refleksji nad kształceniem slawistycznym i słowacystycznym, w tym także nad dydaktyką w zakresie literatury. Zjawisko to można tłumaczyć z jednej strony wynikłą z przemian społeczno-politycznych końca XX wieku w naszych krajach zmieniającą się pozycją slawistyki i słowacystyki wśród dziedzin nauki, z drugiej zaś – dostrzeganym przez polskich slawistów i słowacystów faktem, że slawistyczne kształcenie akademickie według modelu uformowanego jeszcze przed rokiem 1989 nie przystaje do aktualnej rzeczywistości².

Podjmując problematykę nauczania literatury słowackiej w Polsce, próżno szukać opracowań metodologicznych, gdyż nawet jeśli badacze zabierali głos na ten temat, to przede wszystkim jako doświadczeni praktycy, a nie jako metodycy dydaktyki literaturoznawczej. Spostrzeżenia zawarte w niniejszym artykule również wynikają z doświadczeń wieloletniej praktyki nauczyciela akademickiego. Celem artykułu nie jest też formułowanie metody nauczania literatury słowackiej jako obcej w kontekście polskim, choć zapewne taki efekt refleksji nad dydaktyką literaturoznawczą słowa-

1 D. Zawistowska: *Metodyka nauczania literatury*. <http://www.edukateria.pl/praca/metodyka-nauczania-literatury-inaczej-dydaktyka-literatury> z dnia 14.04.2012.

2 Należy tu wspomnieć przynajmniej dwie prace: H. Janaszek-Ivaničkovéj: *Polska słowacystyka i słowacka polonistyka wobec wyzwań XXI wieku.*, w: *Polsko-słowackie stosunki po roku 1918. Slovensko-poľské vzťahy po roku 1918*. Red. H. Mieczkowska, J. Hvišč. Wrocław 2002, s. 33-53 oraz J. Balucha: *Filologiczne podstawy slawistyki*, w: *Zmierzch Herdera. Filologiczne postawy slawistyki*. Red. J. Baluch i A. Pająk. Opole 2010, s. 17-23.

cystyczną byłby pożądany. Będzie to raczej pewien zbiór przemyśleń nad niektórymi problemami, które nie od dziś determinują sposób nauczania literatury słowackiej w Polsce oraz na temat kierunku, w jakim to nauczanie może zmierzać w ramach polskiej słowacystyki XXI wieku.

Mówiąc bowiem o nauczaniu literatury, musimy mieć na uwadze cały ogólny profil studiów słowacystycznych. By spróbować określić ten kierunek, należy w pierwszym rzędzie odpowiedzieć na pytania: kim ten ktoś, kogo zamierzamy kształcić, ma być po ukończeniu studiów. Wdrażana właśnie reforma systemu kształcenia według systemu Krajowych Ram Kwalifikacji odpowiedzi na to pytanie będzie wymagała w stopniu wysoce szczegółowym.

Jak dotąd, kreśląc sylwetki absolwenta, poszczególne ośrodki kształcenia slawistów i słowacystów wskazywały w pierwszym rzędzie na to, gdzie absolwent slawistyki może podjąć pracę po ukończeniu studiów, lecz nie kim ma być. W ostatnich latach pod adresem studiów uniwersyteckich wysuwany jest postulat tzw. uzawodowienia. Zgodzić się należy z Jackiem Baluchem, który protestuje przeciw temu postulatowi. Badacz słusznie zwraca uwagę, że: „walor studiów uniwersyteckich w ich tradycyjnym wydaniu polega właśnie na tym, że absolwent o dobrym wykształceniu ogólnym i solidnych podstawach konkretnej dyscypliny naukowej jest plastyczny i łatwo przysposabia się do nowych wymogów, która stawia praktyka zawodowa”.³

Z tą wypowiedzią współbrzmi głos innego badacza, który reprezentuje co prawda inną dziedzinę nauki, mianowicie chemię, ale ponieważ z perspektywy filologa-slawisty chemia to pragmatyczna dziedzina wiedzy i zarazem obszar kształcenia nastawiony zdecydowanie prozawodowo, tym bardziej głos to cenny. Badacz ów pisze: Zbytняя ‘pragmatyzacja’ szkoły wyższej polegająca na uczeniu pod aktualne zapotrzebowanie rynku grozi zawężeniem horyzontów, a w dłuższej perspektywie ogranicza obszar kompetencji – zwłaszcza wobec prognoz, iż obecni studenci w ciągu swego życia zawodowego kilka razy zmienią profil aktywności profesjonalnej⁴.

Z drugiej jednak strony trudno nie przyznać racji Halinie Janaszek-Ivaňkovej, kiedy dostrzega tragizm losu absolwenta słowacystyki: „Sytuacja, w której magister filologii słowackiej, subtelny znawca słowackiej poezji nadrealistycznej czy też walencji czasowników słowackich, nie otrzymuje żadnej pracy w swym zawodzie i kończy swoją karierę słowacystyczną zaraz po studiach, przekwalifikowując się po kilkutygodniowym kursie na pracownika banku, McDonalda lub, w najlepszym razie, firmy handlującej ze Słowacją, nie wydaje mi się najlepszym wykorzystaniem potencjału inte-

3 J. Baluch: *Filologiczne podstawy slawistyki...*, s. 23.

4 M. Fankanowski: *Kształcenie studentów w czasach globalizacji i zagrożenia bezrobociem*. www.cen.uni.wroc.pl/Pliki/11.pdf z dnia 14.04.2012

lektualnego filologa-słowacysty.”⁵

W opisach profilu absolwenta ośrodków kształcących slawistów-słowacystów nie wspomina się o zawodzie filologa-slawisty, a jedyne określenie profesji, które tam znajdziemy, to profesja tłumacza:

„Osoby, które ukończą studia pierwszego stopnia, powinny być także przygotowane do podjęcia studiów drugiego stopnia, które otworzą przed nimi perspektywę pracy w zawodzie tłumacza”⁶.

„Program nauczania (...) Skomponowany został w taki sposób, aby absolwent studiów, poza dodatkową wiedzą z zakresu literaturoznawstwa i językoznawstwa, zdobył biegłą znajomość wybranego języka słowiańskiego oraz umiejętności jej praktycznego wykorzystania, przede wszystkim w pracy tłumacza”⁷.

„Absolwent kulturoznawczych studiów slawistycznych I stopnia jest wszechstronnie wykształconym humanistą, „tłumaczem” kultur krajów słowiańskich Europy Środkowej i Południowej”⁸.

„Studia slawistyczne przygotowują absolwenta do wykonywania zawodu tłumacza oraz pozwalają mu ubiegać się o uzyskanie uprawnień tłumacza przysięgłego”⁹.

Wydaje się jednak, że takie „uzawodowienie” absolwenta slawistyki jest zbyt wąskie w stosunku do zadań, z jakimi może się on zetknąć na rynku pracy. Większość absolwentów studiów slawistycznych – słowacystycznych trafia do firm handlowych, produkcyjnych bądź usługowych i nie wykonuje tam wyłącznie zadań, jakie przypisane są tłumaczowi. Obok tłumaczenia w sformalizowanym rozumieniu tego słowa zajmują się też oni np. prowadzeniem korespondencji, penetracją słowackiej prasy czy słowackich stron internetowych w poszukiwaniu określonych danych, obsługą słowackiego klienta, prowadzeniem negocjacji, przygotowaniem materiałów reklamowych itp.. Są zatem pośrednikami w różnych formach komunikacji pomiędzy Polakami i Słowakami w różnych dziedzinach życia, różnych obszarach ludzkiej aktywności, nie tylko tych tradycyjnie ko-

5 H. Janaszek-Ivaničková: *Polska słowacystyka i słowacka polonistyka wobec wyzwań XXI wieku...*, s. 45.

6 <http://academio.pl/strona/katalog/kierunki/universytet-jagiellonski-w-krakowie-wydzial-filologiczny-filologia-specjalnosc-filologia-slowianska> z dnia 14.04.2012. We wszystkich cytatach podkreślenia: L.S.

7 http://www2.filg.uj.edu.pl/ifs/charakterystyka_studiow.pdf z dnia 14.04.2012.

8 <http://academio.pl/strona/katalog/kierunki/universytet-warszawski-wydzial-polonistyki-kulturoznawstwo-spec-slawistyka-zachodnia-i-poludniowa> oraz <https://irk.uw.edu.pl/katalog.php?o-p=info&id=DZ-KU-SL&kategoria=#opis>, obie z dnia 14.04.2012.

9 <http://www.slav.us.edu.pl> z dnia 14.04.2012.

jarzonych z filologią¹⁰.

We współczesnej nauce tak szeroko pojmowanymi kontaktami między przedstawicielami dwóch nacji zajmuje się ukształtowana w latach 60. i 70. minionego stulecia gałąź wiedzy – komunikacja międzykulturowa, zaś osobę, która wspomaga strony tej komunikacji, nazywa się pośrednikiem w komunikacji międzykulturowej. Wskazuje się przy tym na fakt, że pośrednictwo owo przybierało w historii i może przybierać różne formy: od tłumacza do np. kupca¹¹, którym starożytni Grecy nie przypadkiem, jak widać, przypisali w mitologii tego samego patrona: Hermes był przecież opiekunem zarówno kupców, jak i tłumaczy. Możemy zatem przyjąć, że w ramach studiów słowacystycznych kształcimy nie tylko tłumaczy, ale szerzej – pośredników lub jeśli określenie „pośrednik” wydaje się niezbyt eleganckie – specjalistów w komunikacji między kulturami polską i słowacką¹². Taki też zapewne profil absolwenta mieli na myśli sławiści z Uniwersytetu Warszawskiego, kiedy w jego opisie słowo tłumacz ujęli w cudzysłów.

Absolwent naszych studiów powinien być sprawnym specjalistą – pośrednikiem komunikacyjnym. W tym celu studia powinny wyposażyć go w określone kompetencje, przy czym – jak podkreślają teoretycy komunikacji międzykulturowej – sama znajomość języka innej kultury, uzupełniona postulowanym bardzo dobrym opanowaniem języka rodzimego, to zdecydowanie za mało, by skutecznie pośredniczyć w porozumiewaniu się między przedstawicielami kultury rodzimej i kultury obcej. Równie ważnym składnikiem kompetencji komunikacyjnej, podstawowej dla osiągnięcia tego celu, jest tzw. kompetencja kulturowa, czyli znajomość obu kultur¹³. Trudno oczywiście mówić o jakiegokolwiek kompetencji kulturowej bez znajomości literatury i nie chodzi tylko o proste rozumienie tego stwierdzenia, sprowadzające się do akceptacji faktu, że literatura jest częścią kultury, zatem znawca kultury powinien być czytany w przynajmniej

10 W obowiązującym do 2010r. Indeksie zawodów takie zadania przypisano filologowi filologii obcej. Indeks zawodów ujętych w klasyfikacji zawodów i specjalności wprowadzonej rozporządzeniem Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 8 grudnia 2004 r. (Dz.U. Nr 265, poz. 2644), zmienionej rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 czerwca 2007 r. (Dz. U. Nr 106, poz. 728).

http://www.praca.gov.pl/pages/klasyfikacja_zawodow2.php?klasyfikacja_zawodow_id=1966 z dnia 25.04.2012. W obecnie aktualnej Klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku istnieje zawód **Filolog – filologia obcojęzyczna** (Kody odpowiednio: 244302 i 264302), jednak bez określenia profilu jego zadań. Por. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 27 kwietnia 2010 r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy oraz zakresu jej stosowania <http://www.infor.pl/dziennik-ustaw.rok.2010.nr.82/poz.537.html> z dnia 25.04.2012.

11 U. Kusio: Dialog w komunikacji międzykulturowej. Idealy a rzeczywistość. Lublin 2011, s. 57.

12 Por. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 27 kwietnia 2010 r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy oraz zakresu jej stosowania <http://www.infor.pl/dziennik-ustaw.rok.2010.nr.82/poz.537.html> z dnia 25.04.2012.

13 Bardziej szczegółowo o kompetencjach w komunikacji międzykulturowej por. np. A. Duszak: Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa. Warszawa 1998, s. 251-260 lub U. Kusio: Dialog w komunikacji międzykulturowej. Idealy a rzeczywistość. Lublin 2011, s. 71-80, lub J. Rašanyiová: Preklad ako interkultúrna komunikácia. Bratislava 2005, s. 11-14 i 44-49.

najbardziej reprezentatywnych dla niej utworach literackich. Literatura jest przecież także nośnikiem tradycji danej kultury, rezerwuarem wiedzy o danym społeczeństwie, o jego historii, o sposobach myślenia, mentalności, jest źródłem stereotypów i źródłem wiedzy o nich. „Literatura jest bowiem jak okno, przez które można oglądać świat ludzi mówiących danym językiem.” Jest jednym ze sposobów osławiania świata, w jakim dzieło to powstało.¹⁴

Wreszcie tekst literacki jest też źródłem wiedzy o języku i o sposobach komunikowania się w nim. Teksty literackie umożliwiają poznanie rozmaitych funkcji językowych, takich jak: przekazywanie i uzyskiwanie informacji, wyrażanie opinii, przekonania, upodobania, obojętności, dystansu, ważności, rozczarowania, krytyki i reagowania na krytykę, perswazji, argumentacji itp.¹⁵ Dlatego nauczanie literatury jest niezbędne w ramach studiów przygotowujących specjalistów z zakresu pośrednictwa w komunikowaniu międzykulturowym.

Kształcenie słowacystów w ramach studiów uniwersyteckich rozpoczyna się od poziomu zerowego, to znaczy osoby, które podejmują takie studia, na ogół nie mają żadnej wiedzy o Słowacji i nie znają języka słowackiego, którego uczą się od podstaw¹⁶. To w istotny sposób utrudnia i komplikuje nauczanie literatury, które wymaga przecież czytania lektur przez uczących się, i to najlepiej w oryginale, gdyż literatura tłumaczona nie jest w stanie pełnić wszystkich tych funkcji, które pełni oryginał, jak chociażby wymienionych wyżej funkcji językowych. Tymczasem, jak pisze metodyk nauczania języka polskiego jako obcego, „warunkiem niezbędnym do tego, by móc koncentrować się na tym, w jaki sposób tekst coś mówi i jakie jest jego przesłanie – jest dobry poziom znajomości języka”¹⁷. Ta sama badaczka podaje, że proces czytania ze zrozumieniem przebiega prawidłowo, jeśli nowe słowa nie przekraczają 5% tekstu (5 nieznanych słów na 100 wyrazów tekstu). Przy 20% nowych słów zrozumienie tekstu okazuje się zupełnie niemożliwe. Autorka wskazuje również na fakt, że zbyt wysoki stopień trudności w zrozumieniu tekstu literackiego, który już sam w sobie wymaga dużego zaangażowania interpretacyjnego ze strony odbiorcy, będzie to zaangażowanie gasił¹⁸.

Nie sposób w tym miejscu nie wspomnieć o tym, że obecnie absolwenci polskich szkół średnich, którzy podejmują studia słowacystyczne, prezentują ogólnie inne przygotowanie, niż to miało miejsce w systemie tzw. sta-

14 A. Seretny: *Tekst literacki w dydaktyce języka polskiego jako obcego. Między percepcją a recepcją dzieła*. s. 293.

15 Tamże, s. 300.

16 Zdarzają się wyjątki: osoby z mniejszości narodowej czy takie, które ukończyły jakiś szczebel kształcenia przedmaturalnego na Słowacji, osoby z rodzin mieszanych. Profil studiów powinien przewidywać dla nich możliwość kształcenia indywidualnego.

17 A. Seretny: *Tekst literacki w dydaktyce języka polskiego jako obcego...*, s.297

18 Tamże, s. 296 -297.

rej matury. Owa odmienność przejawia się między innymi tym, że młodzi ludzie nie mają nawyku czytania (większość szkolnych lektur została sfilimowana, nauczyciele w szkołach średnich – mniej lub bardziej oficjalnie – z braku czasu na realizację programu nauczania odsyłają swoich uczniów do filmów, a nie do książek). Przyszli studenci mają też ograniczone umiejętności w rozumieniu, a zwłaszcza interpretacji tekstu literackiego (nauczyciele podsuwają uczniom na lekcjach gotowe interpretacje, zalecają sięganie do opracowań, co ma ten skutek, że uczeń nie potrafi czytać samodzielnie ze zrozumieniem ani prozy, ani tym bardziej poezji)¹⁹. Młodzi ludzie z takim brakiem podstawowych umiejętności trafiają na studia filologiczne, w tym również na filologię słowacką. Jeśli młody człowiek nie potrafi czytać ze zrozumieniem tekstu literackiego w języku polskim, to tym bardziej nie poradzi sobie z czytaniem utworu obcojęzycznego, nawet jeżeli będzie to język tak bliski polskiemu, jak słowacki.

Jaki zatem poziom znajomości języka powinni prezentować studenci, by można było zaproponować im czytanie literatury słowackiej w oryginale? Odwołajmy się znów do metodyka nauczania języka polskiego jako obcego: „Dopiero opanowanie języka w stopniu podstawowym, czyli osiągnięcie wstępnego progu samodzielności językowej (B1) sprawia, że studenci stają się gotowi [na czytanie literatury w oryginale]”²⁰.

Oznacza to, że regularny, oparty na tradycyjnym modelu kurs literatury słowackiej, w którym czytanie lektur w oryginale jest podstawą, można rozpoczynać nie wcześniej niż dopiero od drugiego roku studiów. Nauczanie we wcześniejsze fazy studiów może w praktyce przybierać wyłącznie formę informacyjną, realizowaną przede wszystkim w formie wykładów, a w zakresie lektury opierającą się ewentualnie na przekładach, których wartość w procesie kształcenia specjalisty-pośrednika w komunikacji międzykulturowej jest jednak – jak już wspomniano – ograniczona. Metody-

¹⁹ To samo zjawisko odnotowują też specjaliści z innych dziedzin kształcenia akademickiego. Prowadzone przez Zakład Dydaktyki Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego w latach 1976-1980 badania wykazały, że podejmujący studia na uniwersyteckiej chemii mieli spore wiadomości, nieco mniejsze umiejętności i dużą dozę krytycyzmu w odniesieniu do swoich kompetencji. W roku akademickim 2002/2003 przeprowadzono analogiczne badania ankietowe wśród studentów kończących I rok na różnych kierunkach Wydziału Chemii. Pytano ich o ocenę wprowadzonych w systemie edukacji zmian oraz o ocenę własnych wiadomości i umiejętności w odniesieniu do bardzo szczegółowo sformułowanych treści zawartych w Podstawie programowej. Równoległe o ocenę znajomości tych treści przez studentów pytano pracowników dydaktycznych prowadzących zajęcia z ankietowanymi studentami. Relacja pomiędzy tymi opiniami okazała się diametralnie różna od tej, jaką pokazały analogiczne badania przeprowadzone dwadzieścia lat wcześniej. Poprzednia samoocena absolwentów szkół średnich w zasadzie pokrywała się z oceną dokonaną przez pracowników naukowych. Nowe badania wykazały niezwykle niską ocenę wiadomości i umiejętności dokonaną przez prowadzących zajęcia oraz ogromne samozadowolenie studentów ze swoich dokonań szkolnych. Miejsce wyposażonego w spore kompetencje, ale z zaniżoną samooceną, zajął absolwent o samoocenie zawyżonej i niewielkich kompetencjach. M. Fankanowski: *Kształcenie studentów w czasach globalizacji i zagrożenia bezrobociem*. www.cen.uni.wroc.pl/Pliki/11.pdf z dnia 14.04.2012

²⁰ A. Seretny: *Tekst literacki w dydaktyce języka polskiego jako obcego...*, s. 297.

cy nauczania języków obcych podsuwają jeszcze inną możliwość: sugerują mianowicie, by na niższym poziomie znajomości języka (A1, A2) wprowadzać jak najprostsze testy literackie: stanowiące względnie zamkniętą całość fragmenty dłuższych utworów, posługujące się nieskomplikowanym językiem i dające czytelnikom możliwość identyfikowania się z przedstawianą w nich sytuacją (np. fragmenty poezji i prozy, będące opisem miejsc, ludzi itp.)²¹

Dobór lektur, szczególnie gdy chodzi o kształcenie specjalisty z zakresu komunikacji międzykulturowej, ma swoją specyfikę. Mianowicie lektury te powinny pozwolić mu uzyskać wiedzę na temat najbardziej typowych cech kultury słowackiej, takich, które kształtują współczesnego Słowaka, jego mentalność, jego sposób postrzegania rzeczywistości. Dobór lektur podporządkowany takim kryteriom może w pewnym sensie stanowić „uzawodowienie” kursu literatury.

Nauczanie literatury słowackiej polskich studentów jest „nauczaniem w warunkach obcokulturowych”. Czytanie lektur literatury obcej może przybierać dwojaką postać: tzw. opcji estetycznej, kiedy zwraca się uwagę przede wszystkim na piękno, walory językowe, moralne i kulturowe utworu oraz na jego przynależność do kanonu uznanych dzieł, lub tzw. opcji pragmatycznej, która w skrajnej postaci każe postrzegać utwór literacki wyłącznie jako źródło informacji, z całkowitym pominięciem jego aspektu estetycznego²². „Uzawodowienie” nauczania literatury słowackiej powinno być poszukiwaniem opcji pośredniej, która będzie stawiała w pierwszym rzędzie na informacyjną funkcję utworu, ale będzie w nim poszukiwać tych samych informacji, które zawierają się w opcji estetycznej, tzn. na temat tych elementów dzieła, które czynią go z perspektywy słowackiej utworem kanonicznym. Nie wyklucza to, rzecz jasna, możliwości zindywidualizowanego odczytywania tekstu literackiego.

Odczytanie i oswojenie utworu literatury obcej jest uwarunkowane z jednej strony „stopniem zanurzenia uczących się we własnej kulturze, z drugiej zaś – stopniem ich gotowości do wejścia w nieznaną im obszar kulturowy”²³. Na początkowym etapie poznawania literatury obcej odbiorcom łatwiej jest oswajać teksty, do których uzyskują stosunek emocjonalny. Takimi tekstami są utwory, które w jakiś sposób są bliskie czytelnikowi: odnajduje on w nich świat niezupełnie nieznaną, z którym może się w jakiejś mierze identyfikować. Dlatego też lektury w języku obcym, które pojawią się na zajęciach jako pierwsze, powinny być w pewien sposób bliskie doświadczeniu uczących się, ocierać się o ich świat²⁴. To również

21 A. Seretny: *Ibidem*, s.300.

22 H. Mrozowska: *Tekst literacki jako strategia dydaktyczna w nauce języka obcego*. „Język Obcy w Szkole” 2001, nr 3, s. 24.

23 A. Seretny: *Tekst literacki w dydaktyce języka polskiego jako obcego...*, s. 299.

24 A. Seretny: *Tekst literacki w dydaktyce języka polskiego jako obcego...*, s. 299.

ułatwi odbiorcy pokonanie bariery komunikacyjnej spowodowanej zbyt słabą znajomością języka. Wydaje się zatem, iż pierwszymi lekturami z literatury słowackiej dla polskich studentów mogłyby być utwory odnoszące się do Polski, mówiące w jakimś zakresie o polskiej kulturze czy realiach. Jednakże z tym wiąże się ryzyko uwikłania w pułapkę etnostereotypów. Przy takim wyborze „lektury pierwszej” konieczne staje się więc równoczesne uświadomienie młodym ludziom istnienia mitów i stereotypów, zarówno po stronie słowackiej w odniesieniu do własnej kultury i do kultury polskiej, jak i po stronie polskiej w odniesieniu do kultury słowackiej. Szczególnie niepożądanym dla przyszłego specjalisty-pośrednika w komunikacji polsko-słowackiej byłoby przyjmowanie w stosunku do kultury słowackiej optyki polonocentryzmu, która we wszelkiego typu kontaktach dwustronnych może być zagrożeniem, prowadzącym do zablokowania jakiegokolwiek porozumienia w dialogu. Dobierając lektury nie należy zatem utrwać w świadomości przyszłego specjalisty polskich stereotypów o sąsiadach spoza Tatr, ale ukazywać kulturę słowacką w całym spektrum jej właściwości.

Wśród polsko-słowackich stereotypów na szczególną uwagę zasługuje zwłaszcza powszechne po stronie polskiej, ale i nierzadkie wśród Słowaków przekonanie o tym, że komunikacja między przedstawicielami obu kultur w zasadzie nie następuje żadnych trudności. Jak zwracają uwagę teoretycy komunikacji międzykulturowej: „Wchodząc w interakcję z przedstawicielami innej kultury zazwyczaj poddajemy się złudzeniu zwanemu w psychologii społecznej projekcją podobieństwa kognitywnego, czyli zakładamy, że osoba, z którą wchodzimy w kontakt, czuje, myśli i rozumuje tak jak my. Mimo iż mamy wiedzę, że osoba z innej kultury, szczególnie mówiąca innym językiem, będzie się znacząco różnić od interlokutora z kultury własnej, to spodziewamy się podobnego poglądu na świat i zachodzące zdarzenia. (...) Milcząc zakładamy, że to, co jest właściwe naszej kulturze, winno być właściwe wszystkim innym.”²⁵

Podobieństwo systemów języka polskiego i słowackiego oraz bliskość geograficzna zaowocowały stereotypowym poglądem, że nasze kultury są identyczne i właściwie nic nas nie różni. Tymczasem, jak wykazała w swoich badaniach Teresa Smolińska, Polacy praktycznie nic nie wiedzą o Słowacji i słowackiej kulturze²⁶. Nawet jeśli, jak zastrzega badaczka, ze względu na ograniczoną ilość respondentów przeprowadzone przez nią ankietowe badania nie są w pełni reprezentatywne, to jednak istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że ich wyniki nie byłyby lepsze, gdyby objąć nimi szeroką grupę Polaków. W kształceniu slawistów, i tu już od same-

25 U. Kusio: *Dialog w komunikacji międzykulturowej. Idealy a rzeczywistość...*, s. 63 i 34. Por. też M. Szopski: *Komunikowanie międzykulturowe*. Warszawa 1999, s. 129.

26 T. Smolińska: *Obraz Słowacji i Słowaków wśród polskich studentów (cz. I)*, „Kontakty” VI, Kraków 2007, s. 31 - 41.

go początku, pożądane wydaje się wyraźniejsze wskazywanie tego, co w naszych kulturach, mentalności, sposobach zachowania, w systemach wartości jest odmienne, a nie wyłączne podkreślanie tego, w czym jesteśmy do siebie podobni. Postulat ten z pewnością nie ułatwia już i tak trudnego wyboru utworu literatury słowackiej jako „lektury pierwszej” dla polskich studentów słowaczystki.

Podobnym ograniczeniom jak lektury podlega także korzystanie przez polskich studentów ze słowackich podręczników akademickich, zwłaszcza na początkowym etapie studiów. Specjalistyczny język podręcznika nie ułatwia i nie zachęca do poznawania literatury słowackiej osób, które dopiero zaczynają naukę języka słowackiego. Dlatego zwłaszcza dla studentów pierwszego roku lepsze byłoby korzystanie z polskich opracowań. Ale jest jeszcze inny powód. Jak sugeruje P. Winczer, dla obcokrajowców najlepsze są podręczniki pisane przez obcokrajowców. „Mrzonką jest pomysł opracowania w kraju czegoś w rodzaju wzorowej syntezy literatury polskiej dla obcokrajowców, którą można by po prostu przełożyć na różne języki – praktyka dydaktyczna i popularyzacyjna bowiem daje codziennie dowody, że dla każdej obcej kultury potrzebna jest synteza cokolwiek zmodyfikowana.”²⁷

Autor pisze, co prawda, o podręczniku do literatury polskiej jako obcej, ale można to odnieść również do podręczników literatury słowackiej przeznaczonych dla obcokrajowców. Słowacki badacz stwierdza, że specjalista zagraniczny, dzięki świadomości bycia między dwiema kulturami i dzięki dobrej ich znajomości, jest bardziej uwrażliwiony na odmienne kompetencje odbiorcy zagranicznego w porównaniu z odbiorcą rodzimym²⁸. Dlatego też opracowany przez takiego specjalistę – polskiego słowaczystę – podręcznik w lepszy sposób może przekazać wiedzę o literaturze słowackiej polskiemu odbiorcy niż podręcznik opracowany przez autora słowackiego dla odbiorcy Słowaka.

Przedstawione możliwości i ograniczenia w doborze lektur i podręczników skłaniają do postawienia pytania: czy uczyć literatury w ujęciu historycznoliterackim, czy też według klucza problemowo-tematycznego, skupiając się na analizie poszczególnych dzieł? Pierwsza z tych opcji jako metodyka nauczania literatury ma korzenie jeszcze w XIX wieku, druga, zwana też metodą monograficzną, wprowadzona została w okresie międzywojennym. W okresie powojennym w Polsce przyjęto koncepcję pośrednią: nauczania historii literatury w powiązaniu z analizą wybranych utworów²⁹. Utrzymanie klucza historycznoliterackiego zgod-

27 P. Winczer: *Z kręgu problematyki syntezy literatury polskiej autorstwa polonisty zagranicznego przeznaczonej dla obcokrajowców*, w: *Literatura polska w świecie. T.III Obecności*. Red. R. Cudak, Katowice 2010, s. 342.

28 Tamże, s. 343.

29 D. Zawistowska: *Metodyka nauczania literatury*. <http://www.edukateria.pl/praca/metodyka-nauczania-literatury-inaczej-dydaktyka-literatury> z dnia 14.04.2012.

nego z ujęciem słowackim w polskim kontekście jest niemożliwe, gdyż po pierwsze najstarsze lektury nie zostały przetłumaczone, a po drugie nie można ich czytać w oryginale już choćby dlatego, że zostały one napisane w języku czeskim, ewentualnie z domieszką elementów języka słowackiego (tzw. slovakizovaná čeština). Nawet jeżeli sami Słowacy współcześnie dokonali przekładu niektórych z tych tekstów na język słowacki, to i tak ze względu na obecne w nich niewspółczesne realia i problemy polscy studenci słowacyzacji mogą mieć trudności z ich oswojeniem w pierwszym etapie studiów. Nadto – jak wynika z sugestii metodyków nauczania języka polskiego jako obcego, ale uwagi te mają zastosowanie w praktyce do każdego innego języka – wprowadzanie jako lektur utworów literatury obcej, operujących językiem innym niż współczesny standard, również możliwe jest dopiero przy bardzo dobrej znajomości tegoż języka wśród studentów: „Powinno się czytać przede wszystkim teksty, których słownictwo bliskie jest współczesnej polszczyźnie. Nie ma bowiem sensu, zwłaszcza na niższych poziomach zaawansowania, obciążać pamięci studenta wyrazami nieużytecznymi, niefunkcyjnymi obecnie w języku. (...) Dopiero na poziomie najwyższym (C1, C2) można pokazywać studentom takie wyrazy, które z racji swojego charakteru, pozostaną wyłącznie w ich pamięci biernej (np. archaizmy)”³⁰.

J. Baluch proponuje, by kurs historii literatury słowackiej rozpocząć od romantyzmu. Ta koncepcja każe – stereotypowo?! – postrzegać literaturę słowacką jako zakorzenioną w romantyzmie, zarazem z perspektywy uczących się ruguje – także z zestawu lektur – obecność takich utworów, jak np. René mládenca príhodi a skúsenosti Jozefa Ignáca Bajzy, Valaská škola, mravúv stodola Hugolína Gavloviča czy poezję Jána Hollego. A przecież dzieła te dla kultury słowackiej są równie ważne, jak powstały w epoce romantyzmu poemat Smrť Jánošíkova Jána Botty. Jednak trudno tu o znalezienie jakiegokolwiek dobrego rozwiązania. Przy trójstopniowości kształcenia uniwersyteckiego, które wymusza traktowanie każdego etapu studiów jako osobnego, zamkniętego cyklu kształcenia, wiedza absolwenta studiów pierwszego stopnia na temat literatury słowackiej musi być ograniczona już choćby ze względu na jego niepełne kompetencje językowe. Można jedynie rozważać, jak dalece muszą sięgać te ograniczenia i na ile można je zminimalizować. Wdrażany właśnie system Krajowych Ram Kształcenia wymaga określenia efektów dydaktycznych dla najstarszego studenta. Wydaje się, że w przypadku kursu literatury słowackiej na poziomie studiów licencjackich można za owo minimum uznać poziom wiedzy, jaki osiąga Słowak ze świadectwem maturalnym. Taki poziom wykształcenia, w moim przekonaniu, daje polskiemu słowacyście wystarczające minimalne kwalifikacje do bycia dob-

30 A. Seretny: *Tekst literacki w dydaktyce języka polskiego jako obcego...*, s.301

rym specjalistą w pośrednictwie komunikacyjnym polsko-słowackim, w ramach którego – biorąc pod uwagę fakt, iż większość takich sytuacji, w których ów specjalista może być potrzebny, dotyczy kontaktów między firmami produkcyjnymi lub usługowymi, ewentualnie między politykami – rzadko po obu stronach spotkają się ludzie prezentujący wyższą znajomość zagadnień literatury, niż tylko tę wyniesioną ze szkoły średniej. To uprawniałoby do uznania za wystarczające, jeśli polski student-słowacyista osiągnie taki poziom wiedzy i znajomości lektur z zakresu literatury słowackiej, jaka stanowi kanon dla rodzimego absolwenta słowackiej szkoły średniej. Polskim studentom słowacyistyki należy przy tym zapewnić dostęp do bieżącego życia kulturalnego i literackiego na Słowacji, w stopniu na tyle zbliżonym do tego, jak jest ono dostępne dla każdego Słowaka, na ile jest to możliwe.

Dla określenia zakresu wiedzy z zakresu literatury słowackiej, jaką powinien osiągnąć absolwent studiów licencjackich słowacyistycznych w Polsce, pomocne mogą być programy nauczania słowackich szkół średnich, tzw. vzdelávací štandard. Jeśli przyjrzymy im się bliżej, uznamy z całą pewnością, że materiał, który zawierają, trudny będzie do zrealizowania w czasie, jakim dysponujemy w ramach studiów pierwszego stopnia.

Swoją drogą szkoda, że jako wykładowcy wyższych uczelni nie mamy zwyczaju bliżej przyglądać się temu, czego w zakresie literatury wymaga się od absolwentów szkoły średniej. Zapoznanie się ze słowackim standardem nauczania literatury w szkołach średnich oraz porównanie go oraz ze standardem polskim, np. pod kątem zawartości lektur z literatury światowej, mogłoby prowadzić do interesujących wniosków i być może ułatwiłoby przygotowanie odpowiednich programów kształcenia na poziomie studiów wyższych po obu stronach Tatr. Rozważania na ten temat wykraczają jednak poza problematykę artykułu.

Przedstawione zagadnienia nauczania literatury w kształceniu specjalistów – pośredników w komunikacji międzykulturowej polsko-słowackiej nie stanowią zamkniętej propozycji programu nauczania. Sformułowanych kilka sugestii czy też propozycji na taki całościowy program się nie składają. Uwaga została skupiona na studiach poziomu pierwszego, studia magisterskie i doktoranckie przynoszą inne problemy, które będą wymagały innych rozwiązań. Oczywiście, także dla pierwszego poziomu studiów możliwe są również inne sposoby rozwiązania wskazanych problemów, począwszy od określenia sylwetki absolwenta oraz efektów kształcenia. Kto wie zresztą, czy nawet taki „uzawodowiony” kurs literatury przetrwa w ramach wprowadzanej reformy systemu kształcenia na poziomie szkoły wyższej. Studia słowacyistyczne zawsze były studiami niszowymi, od zawsze cieszyły się zainteresowaniem wąskiej grupy

studentów, co sprawia, że były i są to studia kosztowne. W obecnej sytuacji niżu demograficznego i przy presji finansowej, nakierowanej na obniżenie tzw. kosztochłonności kształcenia, może okazać się, że studia te po prostu nie przetrwają, a jeśli już cokolwiek z nich zostanie, to tylko kursy języka. Oby jednak okazało się to czarnym scenariuszem.

MICHAŁ JAGIEŁŁO**Wywiad przeprowadził Jacek Baluch**

Michał Jagiełło, urodzony 23 sierpnia 1941 w Janikowicach, z wykształcenia polonista, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego (1964), w latach 1989-1998 wiceminister kultury RP, 1998-2007 dyrektor Biblioteki Narodowej w Warszawie.

Po ukończeniu studiów przez dziesięć lat mieszkał w Zakopanem (1964-1974) i odtąd całe swoje życie związał z Tatrami jako czynny sportowiec alpinista, przewodnik tatrzański i ratownik górski (w latach 1972-1974 był naczelnikiem Tatrzańskiego Ochotniczego Pogotowia Ratowniczego), wszechstronny literat, poeta i prozaik, autor popularnych książek o górach oraz publicysta i badacz kultury tatrzańskiej. Stąd też wyrosło jego naturalne zainteresowanie tym, co „po słowackiej stronie“, w szczególności zaś obrazem Słowacji w polskich oczach.

W Zakopanem był nauczycielem w słynnym liceum Kenara, które kształciło góralskich snycerzy oraz pracował w Muzeum Tatrzańskim. Jako ratownik brał udział w niezliczonych wyprawach ratowniczych, i te doświadczenia znalazły wyraz w jego najpopularniejszej książce Wołanie w górach, której ósme wydanie ukazało się w tym roku. Michał Jagiełło alpinista wspinał się nie tylko w rodzimych Tatrach, ale także w Alpach, brał udział w wyprawach na Kaukaz i w góry Pamiru. Jako najważniejszy sukces sportowy wymienia się wytyczenie nowej drogi północną ścianą alpejskiego szczytu Dent d'Herens (4 171 m.n.p.m.), który w latach sześćdziesiątych intensywnie eksplorowali Polacy.

Po przeniesieniu się do Warszawy podjął pracę w PIW-ie, łącząc prace redaktorskie z własną działalnością pisarską i publicystyczną, ale pozostał też wierny swoim górskim pasjom. Jako członek PZPR wspierał się na wysokie stanowisko zastępcy kierownika Wydziału Kultury KC (1980-1981), żeby po wybuchu stanu wojennego rzucić legitymację partyjną i związać się czynnie z opozycją, publikując w wydawnictwach drugoobiegowych.

Michał Jagiełło jest członkiem Stowarzyszenia Pisarzy Polskich; został odznaczony przez Prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski.

Jacek Baluch: Mam przeprowadzić z Tobą wywiad dla „Kontaktów”, rocznika Polsko-Słowackiej Komisji Nauk Humanistycznych, który dobrze znasz i na którego promocji w warszawskim Instytucie Słowackim na Krzywym Kole spotkalismy się w lutym tego roku. Czy pozwolisz, że zanim przejdziemy do spraw słowackich, porozmawiamy chwilę jak koledzy ze studiów?

Michał Jagiełło: Oczywiście. To dobry punkt startowy.

JB: Jesteśmy absolwentami Uniwersytetu Jagiellońskiego, studiowaliśmy polonistykę, z tego powodu mówimy sobie po imieniu, choć w życiu nasze drogi biegnęły w pewnym oddaleniu. Ale cały czas „wiedzieliśmy o sobie”, a po 1989 roku znaleźliśmy się w tej samej przestrzeni działań publicznych.

MJ: Ja, ogólnie mówiąc, mam szczególnie stosunek do UJ i to w organiczny sposób przenosi się na tych, szczególnie mniej więcej z mojego pokolenia, z którymi mogę mówić NASZ Uniwersytet. A jeśli do tego dojdzie coś tak wspaniałego – a czym my obaj zostaliśmy obdarowani – jak możliwość w pewnym stopniu współtworzenia nowego ustrojowego kształtu Trzeciej Rzeczypospolitej, to jest to doświadczenie rangi dosłownie życiowej, egzystencjalnej. Pamiętam nasze spotkania i ważne dla mnie rozmowy z Tobą jako ambasadorem RP w Pradze, o tak dla nas obu ważnych zagadnieniach narodowościowych, o mądrym wspieraniu kulturowych potrzeb mniejszości narodowych w Polsce i Polaków poza macierzą, wreszcie o polskiej racji stanu budowanej między innymi poprzez wprowadzanie do praktyki społecznej i politycznej kategorii „polskości otwartej”. Pozwól, że to powiem dopiero teraz: Dziękuję Ci za to „braterstwo” w refleksji (przekładającej się na działania praktyczne) o fascynujących sprawach pogranicza polsko-czeskiego i polsko-słowackiego.

JB: W czasach naszych studiów byłeś bohaterem jednej z anegdot, powtarzanych do dziś wśród polonistów. Profesor Zenon Klemensiewicz miał zwyczaj na kilku wykładach w ciągu roku puszczać listę obecności, a potem wyczytywał nazwiska, żeby zapobiec podpisywaniu listy „za kolegę”. No i właśnie na jednym z wykładów profesor wyczytał po kolei trzy nazwiska: pan Długosz, pan Jagiełło, pani Kościuszko... Celowo usiedliście tak tuż obok siebie?

MJ: Rzeczywiście, tak było. A egzamin z historii zdawaliśmy z Leszkiem Długoszem w duecie. Bez trudu przekonaliśmy profesora-rektora Kazimierza Lepszego, że jesteśmy nierozłączni.

JB: Nosisz nie tylko historyczne nazwisko, ale zajmowałeś też wysokie stanowiska, wiceministra kultury w ważnym okresie zmian ustrojowych, dyrektora Biblioteki Narodowej w Warszawie... A jednak, gdybym miał Ciebie przedstawiać w sposób spontaniczny, na pierwszym miejscu wymieniłbym inny tytuł: Michał Jagiełło, taternik! Bo właściwie wszystko w Twoim życiu tak czy inaczej wiąże się z Tatrami.

MJ: Jestem chłopskim synem i moją małą ojczyzną z urodzenia, co zawsze podkreślam przy stosownych ku temu okazjach (choćby jak ta nasza rozmowa), jest mała wioska Janikowice, trzydzieści parę kilometrów na północny-wschód od Krakowa (7 km przed Raclawicami). Góry, a szczególnie Tatry, to moje drugie zakorzenie; w przedziwny sposób splecione z pierwszym.

JB: Chodzenie po górach, jazda na nartach, było dla mnie częścią „inteligentnego wychowania“; na Przełęcz Szpiglasową zabrała mnie mama, kiedy miałem lat siedem. Próbowałem się wspinać w skałkach podkrakowskich i przeszedłem kilka łatwych dróg tatrzańskich, żeby dopiero po latach odkryć, dlaczego nie mogłem zostać wspinaczem – mam zaburzenia błędnikowe... Ale środowisko tatrzańskie znałem na tyle blisko, że byłem nawet przesłuchiwany w tzw. procesie taterników. Z tymi ludźmi, z Maćkiem Kozłowskim, z Andrzejem Paczkowskim (któremu ubecja nadała kryptonim „kozica“, choć jego górską ksywa była „Owca“), spotkałeś się także po latach we wspomnianej przeze mnie sferze działań publicznych. Jak z perspektywy lat oceniasz ten rozdział w swoim życiu „Tatry i polityka“?

MJ: Od 1966 roku do wprowadzenia stanu wojennego 13 grudnia 1981 roku byłem członkiem PZPR. Z własnej woli. To jest część mojego życia. Wiedziałem w co wchodzę i za to odpowiadam – przede wszystkim przed samym sobą. Mówiłem o tym parę razy w publicznych wypowiedziach, w drukowanych w czasopiśmie i książkach wywiadach ze mną. Historia uczy, że każda aktywność społeczna i polityczna w państwie, które nie jest w pełni suwerenne jest nieuchronnie związana z moralną ceną jaką płaci ten, który decyduje się na tę aktywność. Przy czym istotny jest tu charakter owej aktywności; jest przecież różnica między, powiedzmy, pracą w policji politycznej a byciem zwyczajnym członkiem partii rządzącej i kierowanie szpitalem czy wydawnictwem publikującym wartościowe książki. To oczywiste że imoja aktywność w okresie PRL podlega ocenie. Nikt jednak nie jest w stanie zarzucić mi osobistej nieuczciwości, interesowności czy zdrady kolegów, którzy w tamym czasie odważali się na sprzeciw wobec Systemu. Zostałem chyba rzetelnie „prześwietlony“ skoro przez prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego zostałem odznaczony Krzyżem Kawalerskim a przez prezydenta Lecha Kaczyńskiego Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski.

JB: Jesteś nie tylko tatarnikiem, ale także piszesz: wierszem i prozą. Ludzie gór często sięgają po aparat fotograficzny – to zrozumiałe, ale sięgają też chętnie po pióro. Dlaczego?

MJ: Nie sądzę żeby to dotyczyło tylko ludzi gór... Im jestem starszy tym mam silniejsze przekonanie, że w każdym z ludzi drzemią dwa „załączki“: „załączek osobowości artystycznej“, czyli zdolność do chwil pozytywnego zdziwienia a czasem wręcz do zachwytu jakimś przejawem materialnej rzeczywistości, oraz „załączek osobowości naukowej“, czyli potrzeba i umiejętność analizy zjawisk, zadawania pytań, stawiania hipotez.

JB: Kiedy tatarnik wytycza nową, niezdobytą wcześniej drogę, po pierwszym przejściu często powtarzają dla zrobienia opisu drogi, który wejdzie do przewodników i będzie wskazówką dla kolejnych wspinaczy. Może z poezją jest tak samo?

MJ: Intensywne bywanie w górach, świadome uprawianie turystyki górskiej, narciarstwa, wspinaczki czy alpinizmu w różnych jego odmianach nosi w sobie cechy aktywności twórczej. W niczym nie gorszej od „prawdziwej“ twórczości. Po prostu: są tacy, którzy nie odważają się na zmaterializowanie tych swoich „załączków“. Są i tacy, panie profesorze, którzy puszczają się na artystyczne czy naukowe przepaściste ścieżki.

JB: Jeden z Twoich wierszy ma tytuł „Młodopolskie czytanie Tatr“, co można traktować jako refleks prac redaktorskich na polu „literatury tatrzańskiej“. Ja zaczynałem lekturę poezji mając lat dwanaście i od Adama Asnyka z biblioteki mojej mamy. Czytając Twoje wiersze, pomyślałem, że Tatry organizują Twoją wyobraźnię już samym nazewnictwem. Masz taki króciuteński wiersz:

ŹRÓDLISKA (W TATRACH)

Tylko nazwa bulgoce
w tym ukamienowaniu

Bardzo to piękne w swej zwięzłości. W innym wierszu wskazałeś te „źródłiska“ swojej tatrzańskiej wyobraźni jeszcze wyraźniej i dlatego przytoczę go w całości:

OSOBOWOŚĆ ARTYSTYCZNA

Durny szczyt i pyszna furkot i diablowina
sucha woda cielece tańce sikława cicha

wodogrzmoty i rohacze ostry i płacziwy
zamarła turnia otargańce zwodna ławka
dolina pusta smutna i spalona anioły i złudna
baszta szatan i podufały mnich
– zaplątane w swoje znaczenia bez szans
na zbawienie

MJ: Dziękuję Ci, Przyjacielu, że dostrzegłeś ten utwór – złożony niemal w całości z realnie istniejących nazw: w NASZYCH Tatrach – polskich i słowackich.

JB: Tatry stały się dla Ciebie – tak jak dla wielu poprzedników – bramą otwartą na Słowację. Czy możesz opisać tę drogę? Od czego się ona zaczęła: od śpiewania słowackich pieśni po schroniskach, od – mój Boże – „nielegalnych“ w tamtych czasach wypadów na wspinaczkę po słowackiej stronie? A może też od oficjalnej współpracy TOPR-u i Horskiej służby?

MJ: Ponieważ z ratownictwem związałem się jako młodzieniec (w 1963 roku) i okazało się to tak ważne, że jest we mnie po dziś dzień i to w wielu wymiarach, podkreśliłbym tę właśnie cestę. Ale dodam, że zainteresowanie sprawami słowackimi zaczęło się u mnie odsmakowania słowackich nazw w Tatrach. Te wszystkie plesa, sedla, kamziki wręcz mnie rozczulają.

JB: Wykonałeś dla Słowaków dwa wielkie dzieła: w czasie, kiedy byłeś dyrektorem Biblioteki Narodowej, miała miejsce wielka wystawa, obrazująca polskie spojrzenia naszych południowych sąsiadów. Nigdy dotąd Słowacja nie była w Polsce prezentowana tak szeroko. Do tego dzieła nawiązała też później wydana książka „Słowacy w polskich oczach“. Opowiedz najpierw o wystawie.

MJ: Do Biblioteki Narodowej wniosłem pomysł cyklu wystaw pod hasłem: „Nasi sąsiedzi – nowe spojrzenie“. I udało nam się w ciągu paru lat pokazać to nasze, polskie spojrzenie („nowe“ – bo na szczęście już bez ciśnienia oficjalnej cenzury) na tych najbliższych w sensie geograficznym – jak Słowacy, Czesi, Litwini, Białorusini, Ukraińcy, Niemcy – i na nieco dalszych sąsiadów.

JB: Teraz o książce, która jest nie tylko najważniejszą Twoją publikacją, ale lokuje się tuż obok najważniejszych polskich publikacji poświęconych sprawom słowackim. Ma ona przede wszystkim ogromny walor naukowy, prezentując bardzo szeroki, pełny oraz doskonale udokumentowany i skomentowany materiał historyczny. Można by z tego wykroić kilka doktoratów, starczyłoby i na habili-

tację. Ale jest w niej także nerw publicystyczny, chęć pokazania Polakom innej Słowacji niż ta, którą utrwalają potoczne stereotypy.

MJ: Książka „Słowacy w polskich oczach. Obraz Słowaków w piśmiennictwie polskim“ (t. I-II, Warszawa 2005) została dobrze przyjęta tak przez publicystów, jak i ludzi nauki. Jestem rad, że tytuł wszedł do obiegu bibliograficznego w obu językach.

JB: Jeden z najbardziej denerwujących polskich stereotypów, jeśli chodzi o Słowację, to stereotyp Słowaka-katolika. Mało kto w Polsce zdaje sobie sprawę z tego jak fundamentalną rolę w kształtowaniu słowackiej tożsamości narodowej odegrali ewangelicy.

MJ: Ja się czuję szczególnie zobowiązany (z jednej strony przez nazwisko, z drugiej zaś przez te nasze wielojęzyczne i wielokulturowe Tatry otoczone nie tylko przez Podhale i Liptów, ale przez Spisz i Orawę) do przypomnienia, że w naszej części Europy mamy barwne tkaniny języków, kultur, wiar i narodów. To nie musi być przekleństwo. To może być nasza wspólna środkowo-europejska wartość.

JB: Czytając Twoją książkę starałem się wniknąć w genezę polskich stereotypów słowackich. Zastanawiałem się na przykład nad tym, czy „droga przez Tatry“, choć niby naturalna, nie spłaszca naszego spojrzenia – „na słowacką stronę“? Oto jakiś ceper z dolin przyjeżdża do Zakopanego i wyjeżdża kolejką na Kasprowy i co widzi na pierwszym planie? Oczywiście – Krywań! Z jednej strony nie ma pojęcia o symbolicznym znaczeniu tej góry w narodowej mitologii Słowaków. Ale z drugiej – czy ta mitologia miałaby mu przesłonić całą skomplikowaną rzeczywistość słowackiej historii, dochodzenia do własnej odrębności i tożsamości?

MJ: Stereotypy trzeba uparcie rozmywać spokojną narracją rozpisaną na dzieła naukowe i popularnonaukowe, na wyważoną publicystykę i zwyczajne codzienne kontakty Polaków ze Słowakami i Słowaków z Polakami. Dużo pracy jest jeszcze przed nami i przed naszymi następcami.

JB: Zajmowałeś się nie tylko naszymi „południowymi sąsiadami“, ale także sprawami narodowościowymi na naszej wschodniej granicy. Jakie widzisz tu podobieństwa i różnice?

MJ: Podobieństwa są typowe: każdy naród woli widzieć siebie w jasnych barwach... Między polskim postrzeganiem „wschodu“ i „południa“ jest jedna ważna różnica. Polskie wpływy polityczne sięgały na ziemie dzisiejszej Litwy, Białorusi i Ukrainy – i stąd syndrom „naszych Kresów wschodnich“. Natomiast polskie wpływy na południe od granic Tatr były niewielkie. Nie ma przecież porównania między jakże silnymi polskimi śladami cywilizacyj-

nymi powiedzmy we Lwowie, Wilnie, Grodnie a tym czego możnaby doszukać wKieżmarku, Podolińcu czy Popradzie.

JB: Czytając książkę „Słowacy w polskich oczach“ zastanawiałem się nad Twoim stosunkiem do akademickiej słowacystyki (filologicznej, historycznej) w Polsce. Materiał książki jest zróżnicowany, wchodzi w meandry historyczne wieku XIX, w skomplikowaną mozaikę polityczną lat międzywojennych. Historia słowacka, w ramach Górnych Węgier czy Czechosłowacji, nie jest polskiemu czytelnikowi znana i co gorsza, nie bardzo jest go do czegoś odsyłać. Zauważyłem, że często w swojej książce musisz dokonywać krótkich wprowadzeń, bez których czytelnik mógłby się zagubić. Nie denerwowało Cię, że musisz wyręczać innych, którzy powinni to byli zrobić wcześniej?

MJ: Jest z tym coraz lepiej. Choćby ostatnio ukazały się wartościowe opracowania dziejów Słowacji.

JB: W jednym z poprzednich roczników „Kontaktów“ ukazał się mój wywiad z Magdą Vášáryovą, którą oczywiście dobrze znasz. Ta znana aktorka filmowa, dziś czynnie udzielająca się w polityce, stała się nie tylko popularna w Polsce jako ambasador Słowacji, ale także napisała o Polsce książkę. Czy chciałbyś coś powiedzieć o tej książce?

MJ: Oddaje ona cechy osobowościowe Autorki. Dobrze, że ukazał się polski przekład tego tytułu, o czym pisałem na łamach miesięcznika „Nowe Książki“; gdzie zresztą co jakiś czas omawiam polskie opracowania o sprawach słowackich (np. książki prof. Joanny Goszczyńskiej czy prof. Jerzego Tomaszewskiego).

JB: W zakończeniu swojej książki piszesz o nowej drodze Słowacji, rozpoczętej 1 stycznia 1993 roku, kiedy Słowacja stała się odrębnym, suwerennym państwem. Może więc na koniec zadam Ci pytanie, które pozwoli się nam przenieść od Tatr na brzeg Dunaju: jak Ci się podoba ta nowa część Bratysławy, którą budowali Słowacy już jako część stolicy odrębnego państwa?

MJ: Umówmy się tam na wino za sto lat, to Ci odpowiem.

JB: Dziękuję za rozmowę.

VLASTIMIL KOVALČÍK

Rozhovor viedol Jozef Hvišč

Básnika, esejistu a prekladateľa poľskej a francúzskej poézie Vlastimila Kovalčíka (nar. 1939 v Matiašovciach pri Poprade) slovenská literárna kritika zaraďuje medzi autorov hľadajúcich alternatívne postupy a zdroje literárneho vyjadrenia. Platí to v plnom rozsahu nielen o jeho pôvodnej tvorbe, ale aj o prekladoch poézie, z ktorej si vyberá hlavne autorov reprezentujúcich reflexívno-imaginatívnu lyriku s voľnou veršovou faktúrou.

Do literatúry vstúpil v roku 1965 básnickou zbierkou *Vstupovanie do erbu*, ktorou sa prihlásil k poetike trnavských konkretistov, no v nasledujúcich zbierkach (*Médium*, *Zrkadlo čoraz plytšie*, *Alétheia*, *Horiaca rukoväť*, *Živice*, *Vytrvalosť k otázkam*, *Odras ohňa*) sa vyčlenil zo skupinového radu a prejavil sa ako individuálna básnická osobnosť s vlastným pohľadom na život a spôsob literárneho vyjadrenia. V roku 1989 mu vyšiel výber z básnickej tvorby *Sedemriečie*. Tvorivé dispozície Kovalčík prejavil aj ako autor odbornej eseje (*Na severnom prahu*, 1983; *Pod erbom severu*, 1998) a editor magického romantika Sama Bohdana Hroboňa (*Iskrice*, 1990; *Slovospytné snovidmy*, 2001; *Rozružie*, 2002).

Predstavu alternatívnej literatúry uplatňoval aj v prekladateľskej tvorbe. Z poľskej poézie si vyberal hlavne autorov nevšedných poetických výpovedí, prekračujúcich ideové a estetické hranice dobových konvencií. Potvrdzujú to výbery z básnickej tvorby Zbigniewa Bieńkowského (*Spektrum*, 1966), Tymoteusza Karpowicza (*Ťažký les*, 1969), Cypriana Kamila Norwida (*Nepokoriteľný prameň*, 1974), Tadeusza Śliwiaka (*Znaky prítomnosti*, 1987), Mariana Grzeźczaka (*Biely až čierny jas*, 1995). Aj revolučného idealistu Władysława Broniewskeho vo výbere *Červený kalich* (1976) prezentoval netradične ako hlásateľa sociálnej a politickej spravodlivosti.

Po odstránení totalitného režimu sa Kovalčík otvorene prihlásil k spirituálnej línii slovenskej a poľskej poézie, z ktorej okrem veľkého počtu časopiseckých prekladov knižne vydal básnické diela Karola Wojtyly (*Brehy duše*, 1990; *V hĺbinách jasu*, 1994; *Rímsky triptych*, 2003)) a Jana Twardowského (*Srdce vyťahnuté z pekla*, 1994). V novej politickej situá-

cii pohotovo vydal aj preklady z tvorby Zbigniewa Herberta (Čierna ruža, 1999), Wisławy Szymborskej (49 básní, 1999; Chvílq, 2003) a na pracovnom stole má pripravený na vydanie výber z tvorby Czesława Miłosza, ktorý nazval Verejná sved.

Básnická tvorba Vlastimila Kovalčika si našla cestu k poľskému čitateľovi. Poľské preklady jeho básní sa objavili v roku 1978 v časopise „Literatura na świece“ a v antológiách: Drzewo rośnie zielono (1969), Antologia poezji słowackiej (1981) a Nacięcia w miodzie (1994). Vyvrcholenie tohto záujmu predstavuje autorský výber Klucz światła, ktorý zostavil a preložil Ján Pyszko (Kraków 1998).

Za preklady poľskej poézie bol Kovalčik ocenený poľským vyznamenaním „Zasłużony dla kultury polskiej“ (1990), „Krzyżem Kawalerskim Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej (1998) a v roku 2005 mu poľský PEN Club udelil „Nagrodu Translatorsku“ za celoživotnú prekladateľskú tvorbu.

Jozef Hvišč: Hoci vo vašej literárnej tvorbe jasne dominuje poézia, moja prvá otázka sa týka prózy, konkrétne vašich kníh „Na severnom prahu“ a „Pod erbom severu“. Vzdali ste nimi krásny hold svojmu rodnému Zamaguriu. Ako sa v tomto horskom prostredí formoval váš záujem o literatúru?

Vlastimil Kovalčik: V sprievodnom texte k písomne formulovaným otázkam bolo - okrem iného - toto vaše stanovisko: „Keďže rozhovor bude v slovensko-poľskom časopise, kladiem hlavný dôraz na prekladateľskú a polonofilskú činnosť.“ Také východisko k nemu som vopred predpokladal. Teda možnosť využívam, lebo dosiaľ som sa na uvedenú tému a s ňou spätú problematiku ešte v interview nemal príležitosť sústredenejšie vyjadriť.

Najskôr by som chcel upriamiť pozornosť na názov „Zamagurie“ (aj niektorí poľskí autori nie tak dávno začali z ničoho nič používať názov „Zamagórze/Zamagurze Spiskie“), ktorý spomínate v súvislosti s mojimi knihami Na severnom prahu a Pod erbom severu. Toto pomenovanie sa dosť často vyskytuje v masmédiách, ale napriek tomu ho treba jednoznačne pokladať za nenáležité a odporučiť verejnosti, aby sa vzdala jeho používania. Vám jeho jednorazové upotrebenie nechcem vyčítať, keďže povedomie o ňom nepatrí takpovediac do sféry vašich profesionálnych záujmov a realizovanej publikačnej činnosti, kritikou mierim najmä na tých, ktorí ho používajú zámerne alebo z nedbanlivosti, hoci poznajú fakty a argumenty (viac rás som ich zverejnil) na neopodstatnenosť jeho používania. Podrobnejšie to vysvetlím neskôr, lebo bez analýzy a konklúzie nie je dostatočne jasné, aké sú na to dôvody. Pravdaže, hneď treba objasniť, že sa viaže na najsevernejšiu oblasť Spiša, ktorej som postupne

venoval dve esejistické knihy monografického typu.

Prvú z nich *Na severnom prahu* (Bratislava 1983) ma vyzval napísať Štefan Drug, vtedajší redaktor Vydavateľstva Tatran, keď podľa toho, čo publikujem, vybadal, že môj rodný kraj na severe Slovenska – z hľadiska prirodzených hodnôt a peknoty ide o nevšedné teritórium medzi Belianskymi Tatrami, Dunajcom na pravom brehu s Červeným kláštrom a Pieninami – je motivicky a z viacerých aspektov často prítomný v mojich básnických a esejistických textoch, ako aj v článkoch, statiach atď.

S týmto krajom som dodnes hlboko spätý, a tak nech to zostane až po môj skon. Už pred rokmi som si prisľúbil, že ak by mi prišlo žiť nastálo na inom mieste, nesmie to byť ďalej ako na vzdialenosť jedného dňa cesty od spomínaného kraja. Dodržiavam to; pravda, od Dunajca som prešiel k Dunaju. Od svojich devätnástich rokov žijem už v Bratislave, no ak ma kedykoľvek schytí túžba alebo realizujem s ním späté literárne zámery, ihneď sa vyberám do tejto časti Podtatria, čo som vyjadril aj gramatologicky v jednom novšom básnickom texte:

Tu je moje miesto v zhode s názorom A. N. Whiteheada, že „každý časopriestorový bod videnia odzrkadľuje v sebe celý svet“. / Leží pri múre kartúzie so starým latinským názvom Vallis Sancti Antonii. / Tento bod treba chápať synekdochicky. / Veď zhŕňa posvätnú pustovňu, vo väzbe k prielomu Dunajca všetky živly prírody, ako aj sám vesmír, ktorý je svedkom Boha. Ale o svojej poézii v tomto rozhovore nebudem hovoriť.

Môj záujem o literatúru „v tomto horskom prostredí“ skrsol spontánne. Asociuje tenzívnosť k originálnosti. Filozof M. Heidegger sa vyslovil dokonca v takom zmysle, že pôvodné myslenie sa rodí najmä zoči-voči vysokým vrchom.

Mal som aj ďalší podnet. Môj otec Ján Kovalčík (1906 – 1967) vybudoval dosť dobrú domácu knižnicu, a tak som nemal núdzu o lektúry. Za Rakúsko-Uhorska začal chodiť do gymnázia v Podolínci, zhodou okolností na sklonku prvej svetovej vojny dva roky gymnázia absolvoval v Nowom Targu (vtedy Galicja patrila k Rakúsku), potom prešiel na gymnázium do Levoče. Knihy zhromažďoval po celý život, prešiel rozličnými zamestnaniami v administratíve, po roku 1948 ho totalitný režim perzekvoval ako „triedneho nepriateľa“ – vojenským povolávacím rozkazom bol vradený do PTP (Pomocné technické prápory) na nútené práce vyše dvoch rokov. Sám bol literárne činný, písal po slovensky a v miestnom goralskom dialekte, pritom si zostavil vlastný gramaticko-pravopisný systém, no odlišný od slovenskej, ako aj poľskej jazykovej normy. Vytvoril niekoľko čŕt, povestí, krátkych próz, bábkových hier a divadelnú hru s námetom pašovania koní na slovensko-poľskom pohraničí, no tá sa v tlačiarňi stratila. Píšem o tom v článku *Pieniny v slovenskej beletrii*, publikovanom v mesačníku „*Národná osveta*“ (2007, č. 4, s. 13 – 16).

Teda v domácej knižnici som mal značný počet zväzkov beletrie, odborných a náboženských diel vo viacerých jazykoch, nevynímajúc poľštinu, do ktorej základov ma zasvätil práve otec. Ďalej som postupoval ako samouk. Znalosť poľského jazyka – už vzhľadom na geografickú polohu môjho rodného kraja – som pokladal za samozrejmu a po poľsky som prečítal najmä veľa beletrie.

No vráťim sa ku knihe Na severnom prahu. Na rukopise som pracoval v rokoch 1975 – 1981 (súbežne som pripravoval aj iné projekty), no už pri jeho završovaní som s ním nemohol byť plne spokojný. Totiž za totalitného režimu, aký vtedy u nás vládol, som sa v knihe monografického typu nechcel vyhnúť ani „tabuizovaným témam“, ibaže niektoré dejinné fakty a súvislosti v tom čase nebolo možné otvorene a v zhode so skutočnosťou traktovať (napr. objektívne vyhodnotiť pôsobenie kartuziánskych a kamaldulských mníchov v Červenom kláštore, t. j. nesmiernej kultúrnej hodnoty z celonárodného hľadiska; nezastierať parazitizmus husitov a bratrikov na živote spišského obyvateľstva pod kepienkou revolúčnosti; bez čechoslovakistických okuliarov zviditeľniť, ako a prečo došlo k odtrhnutiu horných častí Spiša a Oravy od Slovenska pri riešení kauzy Tešínskeho Sliezska, Zaolzia atď.), lebo komunistický vrchnosť by vydanie zastavila. A tak z utajovanej problematiky som sa usiloval viaceré veci aspoň naznačiť, napovedať a prepašovať do podtextu.

Navyše som rátal s tým, že raz predsa len môže dôjsť k zmene zriadenia, a tak som v sémantickom zlepšovaní a textologickej „transformácii“ rukopisu monografického typu do novej verzie, ktorá si vyžadovala dlhoročnú robotu, neprestajne pokračoval. Tak vznikla ďalšia kniha Pod erbom severu (Bratislava 1998). Za roky 1983 – 1996 som do nej napísal 700 normostrán a zhromaždil k tomu bohatý dokumentárny a výtvarný materiál. V súhrne sa to za vtedajších vydavateľských podmienok stalo kameňom úrazu, lebo finančný rozpočet na predpokladané editovanie žiadal zoskupiť približne 500 tisíc Sk. Prirodzene, uvedenú sumu sa mi nepodarilo sústrediť, a tak som rukopis chtiac-nechtiac musel skrátiť. Vyčiarknutiami utrpeli niektoré kapitoly, odkazy, poznámky, to do istej miery modifikovalo aj štruktúru vlastného textu, no jeho raison d'être nezmenilo.

Naznačené vysvetľuje, prečo som dovtedy nemohol nájsť vydavateľa. Najschodnejším riešením bolo – z nevyhnutnosti – založiť si vlastné vydavateľstvo a pokúsiť sa prosíkom od sponzorov vyskuhrať finančné prostriedky na vydanie tohto titulu s nadosobným cieľom, monograficky prezentujúcim nezanedbateľné pohraničné územie. Veď na začiatku 20. storočia vyvolalo medzinárodnú pozornosť, no širšia verejnosť mala o ňom v tom čase relatívne málo poznatkov. Založenie a fungovanie hoci malého vydavateľstva má určitú administratívnu náročnosť, pritom

rozhodujúcim kritériom preň je zabezpečenie finančných prostriedkov. Priznám sa, samému by sa mi ich nepodarilo zaobstaráť, no našiel som nezištných ľudí, pôvodom z oného kraja, ktorí mi v tom pomohli. Pritom chcem uviesť na správnu mieru, že keď autor vydáva svoje pôvodné dielo (alebo preklad) vo vlastnej oficine, platná legislatíva mu neumožňuje, aby sám sebe – ak by aj mal dosť sponzorských prostriedkov – vyplatil honorár. Zákonný príjem môže mať len z predaných kníh (pritom obchodné vzťahy s kníhkupcami sú veľmi zložité). Zároveň musí splniť daňové povinnosti, odvody do rozličných fondov, sociálne a zdravotné poistenie atď.

Knihu Pod erbom severu sa mi napokon podarilo vydať. Esejistiky som v nej priblížil jednu z najkrajších slovenských oblastí – najsevernejší Spiš (na pozadí celého Spiša a Slovenska, ako aj v medzinárodnom kontexte), a to systematicky z mnohých aspektov: prírodné pomery, osídlenie a politické faktory, architektonické a umelecké pamiatky, významné osobnosti a literárne diela viažuce sa k tomuto územi. V uvedených aspektoch sledujem aj jeho severozápadnú časť, ktorá v roku 1920 pripadla Poľsku. Monografia zhrňa, zdokumentúva a interpretuje všetky podstatné fakty, procesy a poznatky, ktoré historicky pravdivo a objektívne prezentujú najsevernejší Spiš od najstarších čias po súčasnosť, a to jazykovo excelentným spôsobom.

J. H.: Po rodinných a prírodných inšpiráciách, o ktorých píšete s krásnym zaujatím, nasledovalo štúdium na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. V prostredí systematického univerzitného štúdia tento váš záujem dostával poetické kontúry. Aké?

V. K.: Hneď ste zamierili k môjmu štúdiu na univerzite. Lenže musím vám aspoň v krátkosti naznačiť, že ja som ešte nemal istú ani strednú školu. Bývalý totalitný režim po roku 1948 postupoval proti môjmu otcovi ako k ideologicky nepriateľskej osobe, pretože občas si nedal pozor a otvorene povedal, čo si myslí o komunistickom systéme. To, že ho uvrhli do PTP, bolo ešte prijateľnejšie v pomere k tomu, ak by bol skončil vo väzení, čo vtedy bola bežná vec. No trpela celá rodina. A tak keď som skončil základnú školu, komisia ONV v Spišskej Starej Vsi (tento okres organizačne zanikol v roku 1960) na rozmiestňovanie školského dorastu písomným rozhodnutím odmietla postúpiť moju prihlášku do akejkoľvek vtedajšej strednej školy, pripustila len možnosť vyučiť sa len v nejakom odbornom učilisku.

Bol som odhodlaný ísť do každej (pre mňa prijateľnej) strednej školy, kde ma vôbec zoberú, čo mal byť iba medzistupeň, lebo som mal zámer napokon študovať na vysokej škole. A tak som sa dostal na štvorročné Pedagogické gymnázium v Kežmarku – po „individuálnej linke“ s pod-

mienečným súhlasom riaditeľa. No už v roku 1954 toto gymnázium premenovali na Pedagogickú školu, čím v skutočnosti bolo, a to na prípravu učiteľov a aprobáciu pre základné školy. Vcelku to bolo vhodné riešenie. Sám pre seba som si zostavil aj individuálny študijný plán, ktorý som poctivo realizoval popri normálnych študijných povinnostiach, keďže som si uvedomoval, že „kádrový biľag“ mi môže prekaziť vstup na akúkoľvek vysokú školu, i keď budem mať potrebný prospech podľa vysvedčení a náležité reálne vedomosti.

Intenzívne som čítaval slovenskú beletriu a preklady, systematicky som sa venoval vlastným literárnym pokusom, pravidelne som kupoval aj študoval Slovenské pohľady a Mladú tvorbu, lebo keďmarská mestská knižnica ich nemala, okrem kníh ponúkala iba dennú tlač.

Vlastnú vzdelávaciu prípravu som uskutočňoval v odboroch, ktoré som plánoval raz študovať, ak budem mať takú príležitosť. V prvom rade to bola slovakistika a filozofia, v ďalšom prípadne cudzie jazyky v kombinácii s literatúrou. Okrem toho – história a dejiny umenia. Latinčinu v stredoškolskom rozsahu som si osvojil za dva roky prostredníctvom individuálneho štúdia pod vedením profesorky Ruženy Barátkovej v intenzívnom tempe, čo bolo – nepriamo – na spôsob vysokoškolského štúdia, čím ma štruktúrne a metodologicky naviedla, ako samostatne študovať naraz väčší počet cudzích jazykov.

Keďže som vyčítal, akú hodnotu má Spiš z umeleckohistorického hľadiska, poznatky som si konfrontoval pri obhliadkach jeho sakrálnych architektur a pamiatok v starých častiach aglomerácií. Chodil som do múzeí a pri každej príležitosti najmä aj do blízkych i vzdialenejších spišských kostolov (preto značný počet z nich poznám z autopsie, čo je však výsledkom celoživotného záujmu), ktoré sú doslovne aj prenesene pokladnicami umenia.

Po skončení strednej školy moje dva pokusy o prijatie na univerzitu sa skončili neúspešne. Istý čas som učil na základnej škole a svoju samovzdelávaciu prípravu som naďalej prehľboval. Inak päťdesiate roky 20. storočia boli veľmi tvrdé, keď komunistický totalitný režim bol voči občanom z politického a represívneho hľadiska priam surový, vari všetko a takmer každého držal nakrátko. Mal som určité informácie o situácii na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, kde som chcel študovať. V tom čase sa študijne preferovali odbory s učiteľským zameraním (po absolvovaní bolo treba nastúpiť na umiestenku kdekoľvek na Slovensku, o čom rozhodli nadriadené orgány), i keď štúdium odborov s vedeckým zameraním nebolo úplne zlikvidované. Rozhodol som sa, že aspoň za druhý študijný odbor

(8 semestrov), o ktorý sa budem na prijímacích pohovoroch uchádzať, si zvolím ruský jazyk a literatúru. Vyšlo to, prijali ma. Ak som sa ne-

uchádzal o štúdium filozofie, na ktorú som sa dlho pripravoval, bolo to správne, lebo na onen odbor vtedy prijímali iba kádovo „bezúhonných“ uchádzačov.

Ako hlavný odbor som študoval slovenský jazyk a literatúru (10 semestrov). Fakticky to značilo zároveň štúdium českého jazyka a literatúry, i keď v rozsahu času a skúšok to zaberalo iba jednu tretinu študijných povinností. S veľkou pozornosťou a nasadením som sa venoval prednáškam a cvičeniam v rámci štvorsestrálneho štúdia starosloviančiny so skúškou pod vedením profesora Jána Stanislava. Pravdaže, za jeho života sa pripúšťalo používanie iba termínu „staroslovienska“, ktorý vznikol podľa podnetu českého lingvistu Jiřího Polívku v roku 1883. Slavistické vedecké kruhy a verejná mienka v krajinách strednej a východnej Európy Polívkov novotvar „jazyk staroslověnský“ neprijali (pravda, s výnimkou areálu českého jazyka), a v dôsledku jeho tlaku na areál slovenského jazyka došlo u nás k napodobňovaniu nesprávnymi tvarmi „staroslovienska“, „starosloviensky“ a pod. Ale nevedno (podľa všetkého najsprávnejší), či termín „starosloviančina“ > „staroslovenčina“ medzinárodná mienka niekedy prijme za správny a uznávaný, veď oddávna existuje termín poľských vedcov: „język staro-cerkiewno-słowiański“, čo v mojom preklade znamená: „jazyk staro-cirkevno/liturgicko-slovanský“

Jazykové disciplíny a konkrétne štúdium jazykov pod vedením odborníkov (napr. ak sa viazalo s lektorskými cvičeniami) ma vždy zaujímalo. Postupne – okrem svojich odborov – som po predpísaných semestroch absolvoval skúšku z jazyka latinského, francúzskeho a poľského. Individuálne som študoval aj ďalšie jazyky aspoň tak, aby som bol schopný text v uvedenom jazyku čítať, rozumieť mu a preložiť si ho.

K tomu, čo som teraz uviedol, nebolo predpísané štúdium príslušnej literatúry v systematickom rozsahu, čo mi vyhovovalo, lebo literatúru ako takú a jej dejiny najradšej študujem individuálne. Veď to je hlavná oblasť záujmu v mojom živote. Nad tým nadradenou je vlastná literárna tvorba, s čím súvisia aj moje preklady z poľštiny, angličtiny a príležitostne aj zo srbčiny a slovinčiny. Translátorstvo ma priviedlo k tomu, že som popri literatúre študoval aj lingvistické odbory príslušných jazykov od gramatiky po lexikálne diela, ako aj ďalšie reálie o národe, dejinách a pod.

J. H.: Spomenuli ste preklady z poľskej literatúry, tie nás teraz najviac zaujímajú. Dovolím si pripomenúť, že v doslove výberu z básní Zbigniewa Herberta „Čierna ruža“ uvádzate, že už na štúdiu ste Herberta vnímali ako nevšedný básnický jav. Ako ste si osvojovali štúdium poľského jazyka a literatúry?

V. K.: Nepovinne zvolené štúdium poľštiny sa začínalo od základných jazykových noriem (lebo sa o ňu zaujímali aj úplní začiatocníci) v rámci

lektorských cvičení, ktoré viedla literárna vedkyňa, vtedy docentka Halina Ivaničková. V istom zmysle to determinovalo charakter jej prednášok a cvičení. Keďže som sa zúčastňoval aj lektorských cvičení z iných jazykov, mohol som porovnávať a konštatovať, že práve tie z poľštiny majú pozoruhodnú úroveň. Hneď som zbadal, že srdcovou disciplínou docentky Ivaničkovej je vlastne literatúra, z ktorej nám vždy vedela predložiť literárne ukážky na jazykovú analýzu alebo na exemplifikáciu zložitých jazykovedných tvrdení, čo pôsobilo inštruktívne aj na moje prekladateľské pokusy. Slovom, viedla nás – hlavne tých, čo študovali individuálne – k samostatnej tvorbe. Vtedy som začal prekladať poľskú poéziu. Pravdaže, najviac pozornosti som venoval modernej poľskej poézii, počínajúc – povedzme – od Leśmiana po Herberta. A tak sa vyhranil aj môj záujem o Herbertovu básnickú tvorbu.

J. H.: Zaujalo ma, čo ste napísali o individuálnom štúdiu poľskej literatúry. Z vlastnej skúsenosti viem, že prednášky, resp. lektorské cvičenia nestačia. Je pri tom potrebná objektívna znalosť nielen literárnych diel, ale aj vývinových trendov, polemík, kritických textov takpovediac z prvej ruky. Naša vtedy jediná fakulta so študijným programom poľského jazyka a literatúry nebola na takéto štúdium vybavená ani učebnými pomôckami, ani odbornou literatúrou. Odkiaľ ste čerpali autentické vedomosti o poľskej literatúre?

V. K.: Od roku 1958 až doteraz (v intervaloch, aké mi vyhovujú) navštevujem Poľský inštitút v Bratislave, v ktorom sa dalo študovať v dostatočnom zastúpení poľskú tlač a knihy. Pravidelne som čítal hlavne literárne a vedecké časopisy a požičiaval som si diela na svoje projekty z premyslene doplnenej a dobre vedenej knižnice.

Za bývalého režimu mal Poľský inštitút (vtedy mal názov Poľské kultúrne a informačné stredisko) osobitné postavenie. Cez poľské tlačené slovo (vrátane prekladov) sa tu dalo stretnúť aj s takými názormi a stanoviskami, aké inde boli neprístupné, ba priam zakázané. Iba jeden príklad: prostredníctvom inštitútu som si predplatil Tygodnik Powszechny – nepochybne najlepšie kultúrne periodikum, aké za oných čias vychádzalo v celej strednej a východnej Európe – v období, keď Karol Wojtyła bol metropolitom na krakovskom biskupskom stolci. V Tygodniku dosť často publikoval svoje literárne diela pod viacerými pseudonymami, ktoré mi odtajnilí moji poľskí priatelia. Ako vieme, Tygodnik prestal vychádzať vo chvíli, keď gen. Jaruzelski zaviedol v Poľsku vojnový stav, ale potom sa vydanie obnovilo.

Poľská strana si vždy dala záležať, aby za riaditeľov poľských zahraničných inštitúcií boli vymenúvaní naozaj vzdelaní a schopní ľudia, veľmi často spisovatelia, ktorí Inštitút viedli na vynikajúcej úrovni. Sám za seba

by hovoril dlhý menoslov významných osobností z Poľska, ktorých Inštitút pozval na besedu so slovenskou verejnosťou. A to bolo – ako ste to nazvali – moje autentické stretávanie sa s poľskou literatúrou.

J. H.: Z poľských básnikov ste si vybrali autorov, ktorí boli blízki vášmu typu poézie. Mám na mysli Zbigniewa Bieńkowského, Tymoteusza Karpowicza, C. K. Norwida, T. Śliwiaka, M. Grześczaka a iných. Prekladateľská tvorba bola organickou súčasťou vášho literárneho kréda. Ako sa z dnešného hľadiska pozeráte na výber autorov a preklady poľskej básnickej tvorby?

V. K.: K výberu – okrem toho, čo som povedal vyššie – mi dopomáhali časté cesty do Poľska. Ale nie turistické (tých bolo len zopár do poľskej časti Pienin a na Podhaľsko), lež vyslovene s kultúrnym cieľom. Ak si dobre pamätám, od roku 1959 do konca 20. storočia som vykonal do Poľska vyše sto prevažne služobných ciest. Teraz však už mám dosť veľa rokov a zdravotné limity mi cesty do zahraničia obmedzili. Na mnohé cesty ma ako spisovateľa a prekladateľa do krajiny našich severných susedov vysielal starý Zväz slovenských spisovateľov. Akiste medzi nie tie bežné patrili dva trojmesačné pobyty, ktoré sa hlavne viazali na Varšavu, Gdansk a Krakov. Vtedy som mal možnosť študovať súčasnú poľskú literatúru „na mieste činu“. Staršie literatúry a literárnovedné materiály som študoval v najvýznamnejších poľských knižniciach (preukaz do Biblioteki Jagiellońskiej dodnes opatrujem). A nielen to! Usilovne som chodil na divadelné predstavenia, v jednom trojmesačnom cykle sa mi podarilo vidieť 43 predstavení. Lístky mi zabezpečovalo poľské Ministerstvo kultúry a umenia. Zhliadol som popredné poľské filmy (aj tie, ktoré sa u nás nepremietali). Viac ráz som sa zúčastnil na medzinárodných festivaloch poézie. Navštívil som redakcie významných poľských literárnych časopisov a debatoval som s redaktormi o aktuálnych problémoch. Potentným zdrojom osobných zoznámení s poľskými spisovateľmi boli najmä festivaly poézie a medzinárodné konferencie prekladateľov poľskej literatúry. Pýtali ste sa, odkiaľ som čerpal autentické vedomosti o poľskej literatúre? Máte odpoveď. Musím však doložiť, že to neboli iba vedomosti, ale – ako naznačujete svojou otázkou – aj spriaznenosť literárnych osobností, tvorivých a prekladateľských intencií.

J. H.: Po dokončení štúdia ste pôsobili v redakcii Vydavateľstva Slovenský spisovateľ, potom aj v redakcii Slovenských pohľadov. Súčasne ste v roku 1965 debutovali zbierkou básní „Vstupovanie do erbu“. Ako ste povinnosti redaktora spájali so záujmami autora a prekladateľa?

V. K.: Do vydavateľstva Slovenský spisovateľ som nastúpil po vykona-

ní vojenskej prezenčnej služby, počas ktorej práve v tejto oficine mi vyšla prvá zbierka poézie. Vydavateľstvo si zároveň vyhodnotilo moju ostatnú vtedajšiu tvorbu: pôvodné články, recenzie, preklady a asi usúdilo, že budem preň vhodným pracovníkom. Pracoval som „od piky“ – najprv pol roka ako jazykový redaktor, aby som si osvojil všetky redakčné práce, až potom som sa stal zodpovedným redaktorom v oddelení pôvodnej a prekladovej poézie, esejistiky a literárnej teórie. Po dvoch rokoch mi ponúkli aj externú spoluprácu s redakciou Slovenských pohľadov, kde som sa čoskoro stal riadnym redaktorom. Tu sa však moja redaktorská kariéra aj skončila. Z redakcie Slovenských pohľadov som musel „odísť“ po ústnom, nie písomnom (aby o tom nezostal nijaký dôkaz) rozhodnutí tajomníka Ústredného výboru KSS Ľudovíta Pezlára, ktorý vtedy kompletne „zreorganizoval“ celú dovtedajšiu redakciu. „Potichu“ som sa vrátil do vydavateľstva Slovenský spisovateľ.

J. H.: Máte úspešné preklady aj z francúzskej poézie. Vo vašej osobe sa vytvoril zaujímavý slovensko-poľsko-francúzsky kontext poetického myslenia. Našli ste v tomto kontexte nejaké vzájomné ideové alebo poetické akordy?

V. K.: Z francúzskej poézie som preložil niekoľkých významných básnikov, no v tomto rozhovore nevidím dostatok priestoru, aby som sa na túto tému vyjadril podrobnejšie. Mojmým zámerom vždy bolo a je: systematicky sledovať – okrem poľskej – aj francúzsku poéziu, a to aj prekladateľsky, lebo tie – môžem to smelo povedať – udávali hlavný trend európskej básnickej tvorby. Pravdaže, sledujem aj súčasnú ruskú poéziu, ale v tomto prípade platí ťažšia dostupnosť najmä avantgardných diel, ktoré – pevne verím – sa v nej stále objavujú.

J. H.: Po novembri 1989 sa veľa zmenilo nielen v pôvodnej, ale aj v prekladovej tvorbe. Do vášho prekladateľského repertoáru sa dostali aj diela, ktoré predtým podliehali ideologickej cenzúre (Czesław Miłosz, Herbert, Szymborska a iní). Pozornosť ste zamerali aj na tvorbu náboženského charakteru (Wojtyła, Twardowski). Čo sa zmenilo vo Vašom prístupe k poľskej poézii?

V. K.: V mojom prístupe k poľskej poézii sa vlastne nezmenilo nič, iba sa mi otvorili dvere do priestorov, ktoré v bývalom režime boli hermeticky uzavreté. Veď poézia Wisławy Szymborskej. Zbigniewa Herberta a iných u nás zakázaných poľských básnikov sa v Poľsku publikovala neprestajne, boli to predsa významné, svetovo uznávané literárne osobnosti, ktorých poľský totalitný režim nemohol, ale ani nechcel ignorovať. Zaiste, niektoré Herbertove básne sa v čase ich vzniku nedalo bezprostredne publikovať, ibaže autor tušil, že taký čas nezadlo nastane, čo sa

aj stalo. Iný bol prípad Czesława Miłosza, ktorý demonštratívne emigroval, žil v zahraničí, uverejňoval antikomunistické eseje a publicistiku. No keď mu udelili Nobelovu cenu za literatúru, režim bol vlastne donútený dovoliť publikovanie jeho tvorby aj v Poľsku. U nás však toto „dovolenie“ prišlo až po novembri 1989.

Básnickú tvorbu Jana Twardowského a Karola Wojtyły pokladám za výsostne spirituálnu, pri ktorej sú konvenčné predstavy o náboženskej poézii príužke. Ide o rýdzu poéziu, akú súčasná slovenská poézia veľmi potrebovala. Aj preto som ju chcel s touto tvorbou zoznámiť.

Iba v krátkosti pripomeniem, že poéziu Karola Wojtyły som prezentoval v troch rozličných vydaniach – vždy inými básnickými textami, na čo mal vplyv aj záujem čitateľskej verejnosti, lebo veď to boli literárne diela Sv. Otca, ktorý viac ráz navštívil Slovensko. Prvé vydanie, Brehy duše, dosiahlo náklad 85 tisíc výtlačkov, čo je najvyšší jednorazový náklad poézie na Slovensku vôbec, a celkom sa vypredal. (Rúfusove Modlitbičky síce tento počet presiahli, ale iba súhrnným sčítaním výtlačkov viacerých vydaní.) Prirodzene, v oboch prípadoch ide o neobyčajný vydavateľský čin.

Výber z poézie J. Twardowského, Srdce vytiahnuté z pekla, sa rozpredal (podľa mojich informácií) v priebehu jedného mesiaca. Mnohí záujemcovia sa na mňa obracali osobne so žiadosťou o výtlačok, pretože v kníhkupectvách bol Twardowski načisto vypredaný (iba mimochodom pripomeniem: v Poľsku poézia tohto autora má najvyššie náklady spomedzi všetkých básnikov).

J. H.: V ponovembrovej situácii sa prekladateľská recepcia poľskej literatúry ocitla akoby na rozhraní nových možností a nových (hlavne finančných) problémov. Ako sa pozeráte na túto situáciu nielen ako prekladateľ, ale aj ako autor a súkromný vydavateľ?

V. K.: Môžem to ilustrovať na preklade výberu z poézie Czesława Miłosza, ktorý som zavŕšil v roku 2008 svojou štvrtou translatorskou verziou a odvtedy – hľadám vydavateľa. Prečítal som 35 tisíc veršetrov, ktoré tento nobelovec napísal, vybral som z nich a preložil asi 3 tisíc veršetrov a napísal som k nim 70 strán sprievodných textov. Dva pokusy o vydanie tohto výberu boli neúspešné. Podrobnosti neprezradím, lebo súvisia so značnými komplikáciami, ktoré spôsobili malí vydavatelia. Dokonca nie som si istý, že tento preklad raz vyjde. Do poľského Inštitutu Książki v Krakove som poslal analytickú stať, na aké problémy naráža vydávanie poľskej poézie na Slovensku v súčasnosti, lebo próza predsa len vychádza, i keď v obmedzenom počte titulov a výtlačkov. Kým neprejde hospodársko-finančná kríza, peňazí na vydávanie poézie nebude dostatok; napokon, poéziu číta len obmedzený počet ľudí.

J. H.: Už v čase vášho pôsobenia vo Vydavateľstve Slovenský spisovateľ ste sa zaoberali otázkou vydať „Antológiu poľskej poézie“. Viem, že vtedy sa to neuskutočnilo z ideologických dôvodov. Neplánujete takýto prehľadný súhrn poľskej poézie vydať teraz?

V. K.: Z úmyslom vydať Antológiu poľskej poézie 20. storočia v slovenskom preklade prišiel Pavol Winczer, čo som ja podporil a navrhol vedeniu vydavateľstva Slovenský spisovateľ. Tento projekt sme pripravovali ako dvaja zostavovatelia; každý osobitne čítal tvorbu poľských básnikov a zároveň každý osobitne hodnotil existujúce slovenské preklady. Nasledovalo spoločné rokovanie a definitívne uzhodnenie vybraných básní. Ukázalo sa, že značný počet básní – z pier rozličných prekladateľov – bol už preložený, no niektoré ďalšie básne bolo treba doprekladať. Okrem toho boli tu dva vážnejšie problémy. Prvým bol výber básní z tvorby významných básnikov, ktorí žili alebo už zomreli v emigrácii; z nich sme aspoň Cz. Miłosza chceli zaradiť do antológie, no bol to iba pokus; ostatných emigrantov sme radšej ani nenavrhlí. Ale aj proti samému Miłoszovi boli všetci traja posudzovatelia edičného návrhu, lebo usúdili, že celý projekt, ktorý inak podporili a odporučili na vydanie, by to ohrozilo. No a my sme usúdili, že bez Miłosza antológia nemá zmysel. Druhým problémom boli básne napísané viazaným veršom. Skutočnosť bola a vlastne stále je taká, že na Slovensku bolo málo takých prekladateľov, ktorí by vedeli nielen prekladať, ale aj adekvátne prebásniť poľskú poéziu. Do toho – navyše – prišlo ideologické zemetrasenie, t. j. zavedenie vojnového stavu v Poľsku, a tak projekt Antológie poľskej poézie načisto stroskotal.

V poslednom decénií minulého storočia som uvažoval o zostavení a realizácii dvoch antológií. Prvou mala byť Antológia francúzskej poézie od Baudelaira po súčasnosť v origináli a paralelnom slovenskom preklade (dva zväzky). Vypracoval som podrobný edičný návrh a prizval som k spolupráci (postupne) dvoch renomovaných romanistov – Štefana Pouchaniča a Ladislava Franeka. Súhlasili. Keďže taká antológia je naozaj náročný projekt a na realizáciu treba zhromaždiť značnú sumu finančných prostriedkov, rozhodol som sa ísť vopred príkladom – robotou: Prvý zväzok som textologicky vypracoval na 65 %, t. j. napísal som úvod, z francúzskych básnikov som vybral básnické texty a k nim ekvivalenty slovenských prekladov (od rozličných translátorov; všetko v xerokópiách) a k tomu som napísal medailóny o jednotlivých básnikoch, ktorých som chcel prezentovať slovenským čitateľom; zvyšných 35 % do druhého zväzku mal textologicky pripraviť a napísať doslov druhý zostavovateľ.

Vydavateľovi, ktorého sme si spoločne vybrali, Ministerstvo kultúry SR finančné prostriedky na projekt neodsúhlasilo. Romanisti postupne odstupovali, lebo vydavateľ im nechcel vystaviť zmluvy, keďže sa obával, že ani v ďalších rokoch prostriedky nebudú. Už-už bolo cítiť hospodár-

sko-finančnú krízu. Po rokovaní s vydavateľom, ktorý nás nabádal, aby sme pokračovali v príprave antológie aj bez zmlúv, profesor L. Franek vyriekol spravodlivú a v súčasnosti už okrídlenú vetu: „Keď niet zmluvy, ani pero do ruky nechytím“. Aj to je príklad, ako sa zmenila situácia v produkcii prekladateľskej tvorby po roku 1989.

Druhú projektovanú Antológiu poľskej poézie mám rozpracovanú. Chcem do nej zaradiť modernú básnickú tvorbu od Leśmiana po súčasnosť. Niekoľko ukážok som uverejnil v Revue svetovej literatúry, kde som mal publikovaný Viachlas súčasnej poľskej poézie (2009, č. 3, s. 134 – 157). Texty zaradené do antológie poľskej poézie mám zatiaľ len v nečistopise, lebo sa nedá odhadnúť, ako dlho bude ešte trvať táto krízová situácia. Kým trvá, náročnejšie prekladateľské projekty sa nedá realizovať.

J. H.: Čo by ste na záver nášho rozhovoru poradili ako znalec literárneho umenia súčasným adeptom prekladateľskej tvorby?

V. K.: Prekladateľov z poľštiny do slovenčiny je dosť, najmä prózu dnes už prekladá kde-kto. Horšie je to s poéziou, a ešte horšie s poéziou písanou viazaným veršom, tých takmer niet. Ale na to nijaké rady nepomôžu. Kto chce prekladať poéziu (aj viazanú), musí mať na to básnické schopnosti, a tie sa naučiť nedajú.

J. H.: Pre človeka literatúry „ničnerobenie“ po odchode do dôchodku neplatí. Aj teraz iste tvoríte a prekladáte. Čím sa najnovšie zaoberáte a čo máte rozpracované na svojom pracovnom stole?

V. K.: Máte pravdu, človek od literatúry pracuje „na plný úväzok“ aj po odchode do dôchodku. Pokiaľ ide o mňa, kým mi zdravie dovolí, ešte vždy píšem – pracujem. Konkrétne nepoviem, na čom, aby som to neuriekol. Moje tvorivé plány síce nemôžu byť dlhodobé. Chcem však určité veci priviesť do zdarného konca.

KONTAKTY

ČINNOSŤ KOMISIE

SPRÁVA Z XV. ZASADNUTIA SLOVENSKO-POLŠKEJ KOMISIE HUMANITNÝCH VIED (Rabka-Zdrój, 12. – 15. október 2011)

Marta Pančíková

XV. zasadnutie Poľsko-slovenskej a Slovensko-poľskej komisie humanitných vied sa uskutočnilo na poľskej strane, blízko slovenských hraníc, v kúpeľnom mestečku Rabka. Organizáciu zasadnutia zabezpečila dr hab. Maryla Papierz a prof. Jacek Baluch. V krásnom horskom prostredí klimatických kúpeľov mali účastníci možnosť nielen rokovať, ale aj nadýchať sa čerstvého horského liečivého vzduchu. Ubytovaní boli v penzióne Prezydent, z ktorého bol krásny výhľad na okolité hory.

Slovenskí účastníci tentokrát bez problémov docestovali do Rabky, kde ich už očakávali obaja organizátori – prof. Jacek Baluch, predseda Poľsko-slovenskej sekcie Komisie a Maryla Papierz, tajomníčka tejto sekcie. Večer pricestovali aj ostatní poľskí členovia Komisie.

Oficiálne otvorenie sa podľa stanoveného programu uskutočnilo 13. októbra 2011 o 10.00 hod. v konferenčnej miestnosti penziónu. Na otvorení sa zúčastnili predstavitelia štátnych i vedeckých inštitúcií, členovia spoločnej Poľsko-slovenskej a Slovensko-poľskej komisie humanitných vied a pozvaní poľskí a slovenskí bádatelia literatúry.

Prvý deň už tradične bol venovaný vedeckej konferencii. Tento rok bola zameraná na literárnu problematiku „Poznávacie hodnoty výskumu a vyučovania cudzej literatúry“, na ktorej odznelo 5 poľských a 3 slovenské referáty. Referenti sa zaoberali dôležitými problémami týkajúcimi sa metodológie literatúry, teórie, výberu kánonu pre vyučovanie literatúry, prekladateľskými problémami s literárnymi textami a ďalšou perspektívou literárnovedného bádania. Diskusia bola živá, často prenesená aj do kuloárov a súočenským stolom. V tomto čísle Kontaktov uverejňujeme niektoré z referátov, iné budú umiestnené v spoločnom poľsko-slovenskom zborníku, ktorý bude rozšírený aj o iné mená báda-

telov zaoberajúcich sa touto problematikou. Zborník vydá poľská strana, konkrétne Jagelovská univerzita.

Nasledujúci deň bol venovaný pracovným problémom. Prvým bodom bola informácia o X. čísle Kontaktov, ktoré poľskí kolegovia priviezli na zasadnutie. Informáciu pripravila prof. dr hab. Joanna Goszczyńska, hlavná redaktorka poľskej verzie. Druhá časť bola venovaná príprave nasledujúceho XI. čísla, ktoré sa bude vydávať v Bratislave. Predsedníčka slovenskej sekcie Komisie Marta Pančíková predložila návrh čísla, ku ktorému sa rozvinula dlhšia diskusia. Najviac sa diskutovalo, či majú byť v časti Štúdie a články umiestnené referáty tohtoročnej konferencie. Nakoniec sa členovia redakčnej rady zhodli na tom, že sa nebude meniť charakter periodika. Stále ostáva otvorenou otázka zmeny periodika na karentované. Do rubriky Rozhovory slovenská strana navrhuje znovu rozhovor s Vlastimilom Kovalčíkom, básnikom a prekladateľom poľskej poézie a poľská strana navrhla do tejto rubriky známeho poľského politika a spisovateľa Michała Jagiełła. Rozhovory pripraví prof. dr hab. Jacek Baluch a prof. PhDr. Jozef Hvišč. Ostatné rubriky – Recenzie, Kronika, O autoroch a Anglické resumé budú pripravené štandardným spôsobom.

V tejto časti rokovania sa dosť veľký priestor venoval novému projektu „Orava”, ktorý podrobne za slovenskú stranu pripravili dr. Alena Bartlová a M. Bada. Slovenská strana na zasadnutie Komisie pripravila podrobný harmonogram práce, a tiež navrhla spoluautorov a tematiku jednotlivých kapitol. Poľská strana sa zaviazala do konca roku 2012 pripraviť svoju časť tohto program. Projekt „Orava” bude zaradený aj do programu budúročného zasadnutia Komisie. Podrobnejšia informácia o projekte je umiestnená v nasledujúcej časti správy.

Druhá časť rokovania bola venovaná informácii o projekte syntetických Dejín Spiša. Obidvaja vedúci autori Prof. Martin Homza PhD. a prof. dr hab. Stanisław Sroka v zaujímavej informácii ukázali, čo sa už urobilo (prezentácie poľskej a slovenskej verzie I. zväzku v Krakove a v Budapešti) a čo sa pripravuje (II. zväzok poľskej verzie, príprava III. zväzku).

Po skončení rokovania si účastníci prezreli historickú pamätihodnosť Rabky – drevený kostolík, v ktorom je dnes umiestnené múzeum ľudovej kultúry.

Paralelne sa pripravoval záverečný protokol, ktorý bol vo večerných hodinách 14. októbra slávnostne podpísaný predsedmi oboch subkomisií a zástupcami oboch ministerstiev. V dopoludňajších hodinách nasledujúceho dňa sa účastníci podujatia v Rabke rozchádzali s vedomím dobre vykonanej práce, no súčasne i s vedomím závažných úloh, ktoré sa podujali splniť.

SPRÁVA O PRÍPRAVE PROJEKTU „ORAVA V MINULOSTI A V SÚČASNOSTI“

Alena Bartlová

Impulzom pre zahájenie projektu „Orava v minulosti a v súčasnosti“ bol návrh predsedu poľskej komisie prof. dr. hab. Jacka Balucha, prednesený na XIV. zasadnutí Slovensko-poľskej a Poľsko-slovenskej komisie humanitných vied (ďalej len Komisia) v Dolnom Kubíne. Prof. Baluch na tomto zasadnutí súčasne navrhol, aby koordinátorkou tohto projektu zo slovenskej strany bola PhDr. Alena Bartlová, CSc. Podľa protokolu z uvedeného zasadania sa mala prípravám projektu venovať väčšia pozornosť na ďalšom zasadnutí Komisie, ktoré sa uskutočnilo v októbri 2011 v Poľsku.

Keďže výskumno-pracovnú náplň dr. Bartlovej, vedúcej vedeckej pracovníčky Historického ústavu SAV v Bratislave, určuje vedenie jej pracoviska, bolo potrebné, aby sa do splnenia tejto medzinárodnej úlohy zaiteresovalo aj vedenie HÚ SAV ako partner Sekcie medzinárodnej spolupráce Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR, ktorá riadi aj činnosť Komisie. Kompetentné pracovníčky oboznámili (najskôr písomne, neskôr aj pri osobnom stretnutí) riaditeľa HÚ SAV PhDr. Slavomíra Michálka, DrSc. s problémami prípravy projektu a požiadali ho, aby dočasne uvoľnil pracovníčku ústavu dr. Bartlovú na práce súvisiace s projektom. Riaditeľ HÚ SAV s návrhom súhlasil. Svoj súhlas potvrdil aj pri osobnom stretnutí 15. 11. 2011 s generálnou riaditeľkou Oddelenia medzinárodnej spolupráce JUDr. Dagmar Hupkovou a radkyňou Sekcie Mgr. Martinou Stiffelovou. Na tomto stretnutí sa prítomní uzniesli, že dr. Bartlová ako koordinátorka projektu vypracuje do 15. 12. 2010 osnovy projektu, a súčasne aj návrh na jeho finančné zabezpečenie na rok 2011.

Tieto úlohy dr. Bartlová splnila a v stanovenom termíne predložila materiál na prerokovanie pracovníckam MŠVVaŠ. Riaditeľ Dr. Michálek na stretnutí 15. 11. 2010 konštatoval, že príprava interdisciplinárneho medzinárodného projektu je mimoriadne náročná a navrhol, aby sa do

jeho realizácie zapojil aj ďalší pracovník HÚ SAV – dr. Michal Bada PhD, ktorého dr. Bartlová hneď zaslala do problematiky.

Dr. Bartlová a dr. Bada spoločne dopracovali a pracovníčkam ministerstva predložili koncepciu projektu a predložili na schválenie aj návrh na finančnú úhradu úloh na rok 2011. Pracovníčky Sekcie medzinárodnej spolupráce s predloženými dokumentmi súhlasili a sľúbili, že zabezpečia spoločné stretnutie zástupcov oboch častí Komisie, aby sa príprava projektu mohla rozbehnúť rovnako na Slovensku aj v Poľsku. Napokon všetci zúčastnení prijali uznesenie, že finálnym výstupom projektu „Orava v minulosti a v súčasnosti“ bude päťstostranová monografia, na ktorej sa bude podieľať široký autorský kolektív. Termín ukončenia rukopisu a zadania monografie do tlače bude december 2014, pričom rok 2011 treba pokladať za rok príprav autorského kolektívu a jeho oboznámenie sa s koncepciou práce.

V roku 2012 by autori mali preskúmať všetky druhy pramenného materiálu, v r. 2013 pripraviť približne 20 stránkové texty jednotlivých kapitol, a najneskôr do decembra 2013 odovzdať ich spolu s obrázkovým materiálom, so štatistickými tabuľkami, mapami a pod. redakcii projektu. Posledný rok bude rokom príprav definitívneho textu, na ktorom sa budú podieľať zástupcovia oboch častí Komisie. Tento harmonogram prác ešte bude prerokovaný s poľskou časťou Komisie a s potenciálnymi poľskými autormi jednotlivých kapitol.

Pri zostavovaní autorského kolektívu dr. Bartlová a dr. Bada usúdili, že do práce na monografii je potrebné zapojiť aj vedeckých pracovníkov iných ústavov Slovenskej akadémie vied, tiež pracovníkov najvýznamnejších knižníc, pedagógov vysokých škôl a pod., preto sa rozhodli zasvätiť do priebehu príprav aj Predsedníctvo Slovenskej akadémie vied a získať jeho súhlas i podporu pri vytváraní kontaktov s ústavmi, resp. s riaditeľmi iných ústavov SAV. Za týmto účelom sa 24. 01. 2011 po niekoľkých rokovaniach uskutočnilo stretnutie autorov projektu s členmi Predsedníctva SAV. Predstavitelia SAV sa vyjadrili v tom zmysle, že nielenže súhlasia s tým, aby sa do projektu zapojili viaceré pracoviská Slovenskej akadémie vied, ale že aj sami pomôžu zabezpečiť ich kontakty a spoluprácu.

10. 02. 2011 sa stretli zástupcovia oboch častí Komisie na pracovisku Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR. Stretnutie zorganizovali a financovali pracovníčky Sekcie medzinárodnej spolupráce ministerstva. Z poľskej strany sa zúčastnili: prof. dr hab. Jacek Baluch, prof. dr hab. Maryla Papierz; zo slovenskej – prof. PhDr. Marta Pančíková, CSc., prof. Martin Homza, PhD., za MŠVVaŠ JUDr. Dagmar Hupková, a mgr. Martina Stiffelová, za organizátorov projektu – PhDr. Alena Bartlová, CSc. a PhDr. M. Bada, PhD. Všetci prítomní sa podrobne zoznámili s koncepciou projektu a následnej monografie „Orava v minulosti a prítom-

nosti“ a súhlasili s predloženým časovým harmonogramom prípravných prác. Na záver rokovania sa zástupcovia oboch častí delegácie dohodli, že do 20. 03. 2011 pošlú mená slovenských a poľských autorov, ktorí sa budú podieľať na príprave projektu pracovníčkam Sekcie medzinárodnej spolupráce a začnú s prípravnými prácami.

Dr. Bartlová a dr. Bada v stanovenom termíne poslali e-mailovou poštou pracovníčkam

Sekcie pre medzinárodnú spoluprácu menný zoznam slovenských spolupracovníkov projektu. Na opätovnom rokovaní s riaditeľom HÚ SAV požiadali o schválenie projektu VEGA, ktorý hodlali predložiť komisii Slovenskej akadémie vied.

Do projektu sa zapojilo 7 vedeckých pracovníkov HÚ SAV, ktorých prácu bude koordinovať dr. M. Bada PhD.

Rozbehla sa aj spolupráca s inými ústavmi SAV, do ktorej sa postupne zapojilo 5 vedeckých ústavov Slovenskej akadémie vied, ďalej tiež Katedra národopisu Filozofickej fakulty UK, Katedra polonistiky Filozofickej fakulty UK, Vojenský historický ústav Min. národnej obrany, Ev. a. v. teologická fakulta Univerzity Komenského, Farský úrad Rímsko-katolíckej cirkvi v Levoči, Múzeum židovskej kultúry v Bratislave, Štátny archív v Bytči - pobočka Dolný Kubín, Národný biografický ústav, Martin a Univerzitná knižnica, Bratislava.

V priebehu mesiacov september - november 2011 odovzdalo 20 slovenských autorov koordinátorom projektu svoje dvoj- až štvorstránkové tézy, resp. predstavy o vypracovaní jednotlivých kapitol, do ktorých zahrnuli jednak súpisy literatúry, pramenného materiálu, jednak pripomienky ku koncepcii diela. Za túto prácu boli finančne odmenení z plánovaného finančného rozpočtu.

(Pozn. redakcie): Správu o prípravách projektu „Orava v minulosti a v súčasnosti“ predniesla dr. Alena Bartlová na XV. zasadnutí Poľsko-slovenskej komisie ako úvod do diskusie (pozri Správu M. Pančíkovej). Na základe záverov sa prof. dr. hab. Jack Baluch podujal oboznámiť s prijatým harmonogramom príprav a s finančnými podmienkami poľských autorov a pracovníkov príslušného poľského ministerstva, aby prípravné práce nadobudli obojstranný slovensko-poľský charakter. O postupe ďalších prác sa obidve časti Komisie budú informovať na nasledujúcich zasadnutiach Komisie.

***Słowiańskie języki literackie. Rys historyczny.* Red. B. Oczkowa – E. Szczepańska. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011. 352 s.**

Zostavovateľky publikácie o slovanských spisovných jazykoch Barbara Oczkowa a Elżbieta Szczepańska v spolupráci s Tomaszom Kwokom boli k svojmu edičnému počinu podnietené skutočnosťou, že doteraz poľský čitateľ nemal k dispozícii publikáciu, ktorá poskytuje komplexné a v syntetickej podobe relevantné informácie o jednotlivých slovanských spisovných jazykoch. Treba hneď na úvod konštatovať, že ich zámer v plnej miere vyšiel. Podarilo sa im zoskupiť reprezentatívny autorský kolektív, ktorý kompetentne podáva vecný obraz všetkých slovanských spisovných jazykov. A vďaka premyslenej koncepcii všetky autorské príspevky vecne a štylisticky nadväzujú na seba a utvárajú jednotný monografický celok.

Hoci sa na zadnej strane prebalu recenzovanej knihy uvádza, že publikácia „vyplňa medzery v poľskej slavistickej literatúre“, v porovnaní s literatúrou podobného tematického zamerania v iných jazykoch, to nie je celkom tak. V poľskej kultúre je pomerne bohatá tradícia skicovania slovanských jazykov

(z najnovších napr. F. Sławski, *Języki słowiańskie* v 2. zväzku knihy *Języki indoeuropejskie* z roku 1988, publikácia Hanny Dalewskej-Greń *Języki słowiańskie* z roku 1997 alebo monografia Ewy M. Siatkowskiej *Szkice z dziejów literackich języków słowiańskich* z roku 2004 a iné publikácie, ktoré sú v recenzovanej knihe citované). Recenzovaná publikácia sa však od ostatných podobného druhu odlišuje tým, že v podstatnej miere rozširuje poznatky o tejto problematike o najnovšie vedomosti a ekolingvistický prístup pri výklade vývinu spisovných slovanských jazykov v slovanskom svete (čo umožnilo reflektovať širší počet slovanských jazykov, ako sa to doteraz zvyklo tradovať).

Uvedieme aj ďalšie všeobecné charakteristiky publikácie *Słowiańskie języki literackie*, ktoré obohacujú tradičnú kategorizáciu spisovných slovanských jazykov. Autori sa neuspokojujú opisom tradičných dvanástich slovanských jazykov (hlavne v pedagogickej slavistickej literatúre), ktoré sú na základe nie celkom presného kritéria kategorizované do troch skupín: vý-

chodoslovanské, západoslovanské a južnoslovanské jazyky. Naopak, zobrali do úvahy novú slavistickú skutočnosť a nové kritériá a osobitne sa v publikácii opisuje vývin spisovných jazykov, ktoré „vznikli“ (!) po „rozpade srbochorvátčiny“, resp. po zmene spoločensko-politického diskurzu v bývalej Juhoslávii (bosniačtina, čiernohorčina, chorvátčina, srbčina), resp. po zmene metaslavistickej paradigmy (gradišťaňsko-chorvátčina, kašubčina, rusínčina). Na druhej strane, zostavovatelia publikácie vylúčili z reflexívneho poľa zaniknuté, „mŕtve“ jazyky (polabčina a staro-cirkevno-slovančina).

Podľa uvedených a ďalších kritérií podrobnejšie alebo menej podrobne sa v recenzovanej publikácii opisuje vývin kodifikačných procesov slovanských spisovných jazykov systematizovaných do západoslovanských jazykov (jazyk poľský, kašubský, český, slovenský a obidva lužickosrbské jazyky), do východoslovanských jazykov (jazyk ruský, ukrajinský, bieloruský, rusínsky) a do južnoslovanských jazykov (jazyk bulharský, macedónsky, srbský, čiernohorský, bosniancky, chorvátsky, gradišťaňsko-chorvátsky a slovínsky). Spoločnou charakteristikou pre výklad vývinu uvedených slovanských jazykov je štruktúracia textu. Najprv sa uvádzajú všeobecnejšie údaje o tom-ktorom jazyku so zameraním na vonkajšiu jazykovú a demografickú situáciu, potom sa uvádzajú kľúčové momenty vývinu kodifikačných tendencií a periodi-

zácia vývinu spisovných jazykov. Osobitná pozornosť sa venuje stavu a tendenciám v jednotlivých slovanských jazykoch na prelome 20. a 21. storočia, čo okrem iného publikáciu vyníma z rámca podobných edičných počinov. A napokon sa uvádza (vnútro)-jazyková charakteristika konkrétneho slovanského spisovného jazyka s bibliografiou najzákladnejších diel o jeho spisovnom vývine.

Cieľom výkladu spisovných slovanských jazykov v recenzovanej publikácii nebolo teda iba zameranie sa na „klasických“ dvanásť slovanských jazykov a na jazyky, ktoré sa vyčlenili po najnovších geopolitických udalostiach v bývalej Juhoslávii, ale i na tzv. slovanské spisovné mikrojazyky (termín A. D. Duličenka) a regionálne spisovné slovanské jazyky.

A práve tieto dva kategorizačné rámce (mikrojazyk a regionálny jazyk) sú v publikácii iba výberovo zastúpené. Ako mikrojazyky sú charakterizované (a opísané) iba gradišťaňsko-chorvátsky a rusínsky jazyk a ako regionálny jazyk iba kašubčina. Tento problém si zostavovatelia publikácie *Słowiańskie języki literackie* zrejme uvedomili, keď uvažovali aj o iných jazykoch (čakavčina a kajkavčina ako regionálne jazyky). Akosi sa však pozabudlo aj na iné slovanské regionálne jazyky (napr. „pavlikánska“ bulharčina v Banáte, moliština, rezijčina, laština, poleština a i.), ktoré však majú oslabený status regionálnych jazykov (a ak sa nezaaktivizujú preventívno-lingvis-

tické nástroje a nástroje posilňujúce revitalizáciu jazyka, budú tieto jazyky ešte výraznejšie atrofovať).

Pri výklade a klasifikácii slovanských jazykov, ktoré sú opísané v publikácii *Słowiańskie języki literackie* treba vyzdvihnúť aj skutočnosť, že sa jej autori riadili kombináciou viacerých kritérií (nielen vnútrojazykové, genetické, typologické, štrukturálne, ale i mimojazykové, kultúrne, náboženské, aksiologické a pod. kritériá zo sociolingvistického spektra). Vyšli sa tak ideologizácii a politizácii pri výklade vývinu moderných slovanských jazykov, čoho svedkami sú, žiaľ, nielen používatelia jednotlivých slovanských jazykov, ale aj slavisti.

Recenzovaná publikácia sa snaží podať objektívny obraz vývinu kultivácie slovanských jazykov. Autori sú v tomto svojom zámere vo veľkej

miere úspešní. Kniha o vývine a zásadoch o kultiváciu a normovanie slovanských jazykov poskytuje čitateľovi veľmi dobrú orientáciu v tejto problematike. Ak sa vyskytujú isté rezervy publikácie, tak to iba preto, že nie je adresovaná v prvom rade a predovšetkým špecialistom na jednotlivé slovanské jazyky, ale cieľovou skupinou pre jej autorov je hlavne širšia slavistická a filologická verejnosť. Preto zaiste zaujme početných čitateľov nielen v Poľsku, ale aj v ostatných slovanských krajinách a vo svetových slavistických centrách. Hlavne tam by nemala chýbať. Recenzenta by potešila i skutočnosť, keby v krajinách, kde literatúra podobného druhu chýba, kniha *Słowiańskie języki literackie*. Rys *historyczny* oslovila aj prekladateľa.

Miroslav Dudok

Sylwia Sojda: *Procesy uniwersalizacyjne w języku słowackim i polskim*. Katowice: Uniwersytet Śląski 2011. 159 s.

Recenzovaná monografia *Procesy uniwersalizacyjne w języku słowackim i polskim* predstavuje prvý rozsiahlejší výstup doktorky Sylwie Sojdovej, ktorá sa problematikou univerbizácie v slovenskom a poľskom jazyku zaoberá už niekoľko rokov. Zároveň ide o dielo, ktoré si zaslúži väčšiu pozornosť, pretože v poľských, ale aj v slovenských lingvistických publikáciách nebola doteraz problematika univerbizácie rozpracovaná takto komplexne (pozri str. 10).

Základným cieľom práce je priblížiť synchronický opis lexikálnej roviny slovenského a poľského jazyka z pohľadu univerbizácie. Autorka chce preskúmať, ktoré procesy predstavujú univerbizačné procesy v slovenčine a ktoré v poľštine a popritom určiť ich „mechanizmus“, ako aj jazykové a mimojazykové príčiny. Autorka na jednej strane vychádza zo slovenskej a poľskej lingvistickej metodológie (v poľskej literatúre hlavne z E. Szczepańskiej), na druhej strane analyzuje vlastné vyexcerpo-

vané lexémy, čím jej práca nadobúda teoreticko-analytický charakter.

Na začiatku, v prvej kapitole *Uniwerbizacja w badaniach lingwistycznych*, S. Sojdová vniká do problematiky jazykových tendencií. V súčasnej dobe sa vo veľkej miere prejavuje tendencia k ekonomickejšosti, ktorej dôsledkom je práve vznik univerbizmov, ale aj tendencia k precíznosti, snaha pomenovať skutočnosti presne, ktorá sa prejavuje v dvoj- a viacslovných pomenovaniach. Uvádza sa tu tiež stručný prehľad lingvistického uvažovania o univerbizácii: už v polovici 20. storočia umiestňovali jazykovedci univerbizáciu do široko chápanej vedy o jazyku – na hranicu tvorenia slov a lexikológie, ku ktorému sa ale postupne pridávajú aj nové pohľady na jednotlivé ďalšie aspekty (sféra language performance, sociolingvistické a štylistické aspekty a pod.). Autorka primeraným a zrozumiteľným spôsobom podáva teóriu derivácie a derivátu, zaoberá sa funkciami formantu ako ich vysvetľujú jednotliví jazykovedci (Puzyninová, Waszaková, Laskowski, Grzegorzczuková), rovnako ako aj druhmi derivácie (Nagórko, Grzegorzczuková, Laskowski, Buttlerová, Szczepańska, Nykiel-Herbertová, Jadacka) a svoju prvú kapitolu uzatvára rozobratím problematiky motivácie.

Na prvú kapitolu tesne nadväzuje druhá kapitola *Uniwerbizacja w zachodniosłowiańskich opracowaniach lingwistycznych*, v ktorej sa autorka bližšie venuje západo-

slovanským lingvistickým prácam o univerbizácii, ktoré predstavujú metodologický aparát celej autorkej práce. Ako prvé sa spomínajú práce českých lingvistov, konkrétne A. V. Isačenka, M. Helcla, A. Jedličku, M. Dokulila, J. Hrbáčka.

Zo slovenských vedcov sa problematike univerbizmov najviac venovali autori *Encyklopédie jazykovedy, Lingvistického slovníka, Dynamiky slovnej zásoby*

súčasnej slovenčiny a *Súčasného spisovného jazyka. Lexikológie*, t.j. J. Mistrík, J. Horecký, K. Buzássyová, J. Bosák, J. Furdík, P. Ondrus a ďalej E. Kučerová, M. Pančíková, J. Dolník a P. Odaloš. V poľskej časti sa zas spomínajú práce *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* (red. K. Polański), E. Siatkowskej, D. Buttlerovej, H. Kurkowskej, H. Satkiewiczovej, M. Szymczaka, R. Laskowského, B. Nykiel-Herbertovej, E. Szczepańskiej, A. Markowského, T. Gondeckej. Samotná Sojdová pritom v tejto časti upozorňuje na jeden dôležitý fakt. Proces univerbizácie sa týka nielen dvojslovných, ale aj viacslovných lexikálnych pomenovaní a takými sú nielen univerbizmy, ktoré vznikli zo spojenia podstatného a prídavného mena (ako na to poukazuje väčšina jazykovedcov), ale aj zo spojení jedného podstatného mena s druhým, alebo s číslovkou, predložkovým spojením a pod.

Tretia kapitola má názov *Uniwerbizujące zabiegi słowotwórcze w języku słowackim i polskim*. Táto časť prináša detailný, teoretický opis

všetkých jednotlivých slovotvorných postupov, pomocou ktorých v porovnávaných jazykoch vznikajú univerbizované jazykové jednotky. Aj tu autorka cituje viacerých odborníkov: D. Buttlerovú, E. Szczepeńską, J. Furdíka, E. Kučerovú, J. Dolníka, P. Odaloša, M. Pančíkovú, ale pri svojej neskoršej analýze vychádza hlavne z E. Szczepeńskiej, podľa ktorej existuje päť základných slovotvorných postupov, ktorých výsledkom je univerbizmus, a to: derywacja sufiksálna, derywacja dezintegralna, kompozycja, elipsa a abreviacja. Na nasledujúcich stranách autorka monografie tieto postupy detailnejšie rozoberá: prináša charakteristiku jednotlivých slovotvorných postupov, opisuje príčiny ich vzniku, rozdiely medzi jednotlivými slovotvornými postupmi, dopĺňa informácie o kvalite i kvantite jednotlivých typov vzniknutých univerbizmov, vyčleňuje jednotlivé typy slovotvorných postupov. Pri tejto príležitosti tiež upozorňuje aj na taký jav, že nie každý jednoslovný výraz možno klasifikovať ako univerbizmus, pretože nie vždy je splnené kritérium, že popri jednoslovnej jednotke existuje v jazyku aj také dvoj- alebo viacslovné pomenovanie, ktoré by bolo synonymom k danému jednoslovnému výrazu. Tak napríklad pri slovenskom výraze päťolízáč neexistuje používanie viacslovného pomenovania niekto, kto líže päty ako zastupujúceho synonyma.

Relatívne krátka štvrtá kapitola Uniwerbizacja i multiwerbizacja

prináša porovnanie procesov uniwerbizácie a multiverbizácie, ktoré sú podľa niektorých jazykovedcov navzájom protikladnými procesmi. Po definícii multiverbizácie nasleduje prehľad jednotlivých autorov, ktorí sa multiverbizácii venovali (A. Jedlička, V. Vlková, J. Mietła, M. Szymczak-Rozlachová, L. Kralčák, J. Mistrík, J. Horecký, K. Buzássyová, J. Bosák a pod.), Sojdomová však uvádza aj názory D. Buttlerovej, podľa ktorej medzi procesmi uniwerbizácie a multiverbizácie existujú relatívne komplikované vzťahy (pozri s. 68), v ktorých ale podľa Mietły možno nájsť určité podobnosti (pozri s. 68).

Rozsahom najväčšou zložkou práce je piata kapitola Produktywność i charakterystyka słowotwórcza formacji zuniwerbizowanych. V tejto časti sa autorka vracia opäť k spomínaným piatim základným slovotvorným postupom, pomocou ktorých vznikajú univerbizmy (sú nimi derywacja sufiksálna, derywacja dezintegralna, kompozycja, elipsa a abreviacja). Autorka pracovala so slovenskými a poľskými tlačenými aj netlačenými jazykovednými materiálmi (Krátky slovník slovenského jazyka, Slovník slovenského slangu, Slovník súčasného slovenského jazyka; Słownik języka polskiego, Słownik współczesnego języka polskiego, radio, telewizia a pod.) a vy excerpovala z nich okolo 3000 zuniverbizovaných výrazov. Vzhľadom na veľký počet slov, ako aj na to, že najväčšiu skupinu z nich tvoria podstatné

mená, ktoré sú v odbornej literatúre najlepšie opísané a v ktorých štruktúre sa najlepšie odrážajú mechanizmy fungovania slovotvorného systému, autorka sa rozhodla vyradiť prídavné mená, príslovky a slovesá z celkového množstva univerbizmov. Po vylúčení týchto slov dostala 1478 slovenských a 1326 poľských slov, ktoré ďalej analyzovala na základe použitej univerbizujúcej techniky, štylistickej príznakovosti (štylisticky nepríznakové slová bežného, neutrálneho jazyka a štylisticky príznakové, hovorové slová – slangové slová, profesionalizmy a pod.), gramatického rodu, použitého sufixu, prípadne sémantického poľa.

Autorka sa nevyhla ani otázke jazykovej homonymie, ktorá je hlavným problémom šiestej kapitoly *Homonimia rzeczowników a procesy uniwerbizacyjne*. S. Sojdrová sa v tejto časti zaoberá vzťahmi medzi jednotlivými významami slova, vznikom polysémie i homonymie a to hlavne kvôli tomu, že, ako cituje D. Buttlerová (s. 121), na rozdiel od jazykovej polysémie je jazyková homonymia kategóriou dynamicou, v rámci ktorej neustále vznikajú nové jednotky a ktorá sa vyskytuje vo všetkých podsystemoch jazyka. Stretnúť sa s ňou môžeme aj v rámci jednotlivých univerbizačných postupov. Sojdrová rozlišuje niekoľko typov homonymie podľa dostupnej literatúry.

Na záver našej recenzie môžeme povedať, že autorka pomocou svojho diela získala odpovede na otázky, z akých viacslovných pomenovaní vznikajú v slovenčine a poľštine univerbizmy; aké univerbizmy sú výsledkom univerbizačných spôsobov; pomocou ktorých sufixov vznikajú univerbizmy v slovenskom a poľskom jazyku; ktoré z nich sú najproduktívnejšie; či vzniknuté univerbizmy majú rovnaký gramatický rod ako pôvodné viacslovné pomenovania, z ktorých vznikli; ktoré z univerbizujúcich procesov sú v slovenčine a poľštine produktívnejšie, atď., ktoré predstavujú náplň záverečných strán. Tou je tiež prehľad slovenských a poľských univerbizmov, spomínaných a analyzovaných v monografii.

Obzvlášť zaujímavé je zistenie, že v slovenskom jazyku dochádza k univerbizačii častejšie ako v poľštine, čo si Sojdrová vysvetľuje ako dôsledok pravdepodobne vyššieho stupňa syntetizmu slovenského jazyka, ako aj faktu, že tendencia k skratkovitosti a ekonomickosti, ale aj rýchlosti výpovede, je v slovenskom jazyku v porovnaní s poľštinou výraznejšia. Toto, ako aj jednotlivé iné poznatky, ktoré dielo S. Sojdrovej prináša, je v skúmaní podobností a rozdielov slovenčiny a poľštiny nepochybne veľmi cenné.

Priska Sekerová

Západoslovanské paremiologické dědictví, zespól pod red. Evy Mrhačovej: Mieczysław Balowski, Alfred Měškank, Milan Hrabal, Marta Pančiková, Justyna Pomierska, Sonja Wölke. Ostrava: 2010, 277 s.

Není přísloví bez pravdy – mými česká paremia. Przysłowia zawierają nie tylko prawdę i mądrość danego narodu, ale są też zbiorem norm i zasad moralnych tej społeczności w określonym czasie. Największe zbiory przysłów pojawiły się w XIX wieku i od tego czasu wiele się zmieniło. Językoznawcy i badacze paremii zwracają uwagę na powszechne w językach zjawisko zanikania przysłów 1/. Ta obserwacja pociągnęła za sobą konieczność przeprowadzenia statystycznego określenia minimum paremiologicznego (na podstawie ankiet), czyli ustalenia korpusu przysłów danego języka. Celem takiego badania jest odpowiedź na pytanie, jaka jest aktywna lub pasywna znajomość przysłów wśród użytkowników danego języka.

Jaka jest znajomość przysłów wśród użytkowników języków zachodniosłowiańskich? Odpowiedź na to pytanie zdaje się przynosić publikacja zespołu pod redakcją Evy Mrhačovej *Západoslovanské paremiologické dědictví* (Ostrava 2010), a przynajmniej tak sugeruje tytuł. Autorzy prezentują zbiór 735 czeskich przysłów, które mają swoje odpowiedniki w innych językach zachodniosłowiańskich. Ze wstępu możemy się dowiedzieć, w jaki sposób doszło do określenia owego „dziedzictwa”. Otóż, autorzy oparli się przede wszystkim na pracy D.

Bittnerovej i F. Schindlera *Česká přísloví*. Soudobý stav konce 20. století 2/, będącej właśnie wynikiem badania minimum paremiologicznego języka czeskiego, które rejestruje stan z końca XX wieku. Do omawianego tu słownika włączono jedynie przysłowia, których znajomość – jak wynika z badania Bittnerovej i Schindlera – potwierdziło od 10 do 20 ankietowanych 3/. Łącznie wydzielono 938 przysłów, a następnie drogą eliminacji (usunięto te przysłowia, które miały ekwiwalent wyłącznie w języku słowackim lub polskim) ustalono zbiór 753 paremii mających odpowiedniki we wszystkich językach zachodniosłowiańskich lub w ich większości. Z tego wynika, że wyłącznie w przypadku języka czeskiego z całą pewnością mówić możemy o „dziedzictwie paremiologicznym”, ponieważ zebrany materiał opiera się na względnie aktualnym korpusie przysłów tego języka. W przypadku pozostałych języków tej pewności brak. Zaznaczyć tu jednak należy paremiologicznego pozostałych języków zachodniosłowiańskich (znane są mi jedynie częściowe badania minimum języka słowackiego 4/ i polskiego 5/), po drugie – znacząca większość ujętych w publikacji przysłów słowackich i polskich jest aktywnie lub pasywnie znana użytkownikom tych języków, co potwierdzają wspomniane badania.

Wątpliwości można mieć jedynie do pozostałych języków, ze względu na ich status oraz wspomniane zjawisko zanikania przysłów. Zachowując więc dużą dozę ostrożności, można stwierdzić, iż niniejszy leksykon jest zbiorem najbardziej znanych czeskich przysłów i ich odpowiedników w innych językach zachodniosłowiańskich.

W słowniku zastosowano jednolity typ hasła: przysłowie/przysłowia w języku czeskim, interpretacja semantyczna przysłowia (znaczenie), a następnie odpowiednik/odpowiedniki kolejno w języku słowackim, polskim, kaszubskim, dolno- i górnośląskim.

We wstępie do słownika brak informacji na temat ułożenia materiału czeskiego. Bystry czytelnik szybko jednak się zorientuje, że zastosowano alfabetyczny układ haseł według pierwszej litery przysłowia. Wszystkie przysłowia zostały ponumerowane, co ma swoje znaczenie ze względu na dołączony do słownika indeks słów kluczowych w przysłowiaach czeskich (podana przy słowie-kluczu liczba odpowiada numerowi przysłowia).

Zaletą słownika jest podanie przy każdym przysłowiu jego znaczenia (jeśli dane przysłowie nie ma charakteru przenośnego, wówczas pojawia się informacja: znaczenie dosłowne). Jest to bardzo ważne ze względu na „kliszowy“ charakter przysłów, który sprawia, że ich interpretacja semantyczna jako tekstów pozbawionych kontekstu stanowi problem.

Dowodzą tego m.in. badania G. Szpili dotyczące znajomości przysłów wśród studentów 6/.

Nie od dziś wiadomo też, że znajomość szeroko rozumianej frazeologii wśród młodzieży nie jest najlepsza. Prowadzone w Polsce badania nad słownictwem uczniów 7/ pokazują, że posiadają oni niewielki zasób związków frazeologicznych, często nie rozumieją ich znaczenia i błędnie ich używają.

Pewien problem stanowić jednak może łączenie w jednym haśle czeskim kilku przysłów zawierających różne dominanty przy jednoczesnym braku odsyłaczy, por. Vlk /

Liška změň srst, ale ne povahu
czy Sousedová kráva více mléka
dává / Sousedová slepice snáší vždýcky větší vejce / V cizím dvoře pěknější jehňata. Wspomniany już indeks słów kluczowych w przysłowiaach czeskich nie do końca ten problem rozwiązuje.

Jeszcze większy kłopot stanowi odszukanie przysłów w innych językach słowiańskich, brak bowiem indeksów słów kluczowych dla poszczególnych języków, a przecież słowa kluczowe nie zawsze są identyczne, por. czes. Nouze naučila Dalibora housti oraz pol.

Potrzeba nauczy szukać chleba /
Głód wszystkiego nauczy /
Potrzeba jest matką wynalazków.

Dołączenie indeksów słów kluczowych dla poszczególnych języków słowiańskich sprawiłoby, że ten paremieleksykon mógłby służyć jako słownik przekładowy. Tu nasuwa się szereg pytań: Do kogo skierowa-

na jest ta publikacja? Jakie kompetencje planowanego użytkownika założyli autorzy słownika? Jakie funkcje w ich założeniu ma pełnić słownik?

Jednym z najtrudniejszych zadań w słowniku konfrontatywnym jest kwestia ekwiwalencji, czyli znalezienia tego jedyne odpowiednika. Jak słusznie zauważa W. Zmarzer 8/, problem nie polega na niedostatku materiału językowego, ale na jego nadmiarze, zaś pojęcie nieprzekładalności powinno zostać zastąpione przez pojęcie „nadprzekładalności”, czyli nadmiaru materiału leksykalnego w języku docelowym 9/. Zjawisko to możemy zaobserwować w omawianym tu zbiorze przysłów. Czeskie przysłowia bowiem mają w danym języku docelowym od jednego do sześciu(!) ekwiwalentów, por. czes. Svůj k svěmu (sedá, rovný rovného si hledá) / Vrána k vráně sedá, rovný rovného si hledá - kaszub. Swój do swég / Swój swég znaje! / Swój swojemu rôd / Swój le do swjég cygnie / Swój swég ch c w k picy sana naléze / wc cygnie do wcë, psa do swjég równég a wilka do wilczęcë. Rozwiązaniem byłoby ustalenie zasady: jedno przysłowie w języku wyjściowym - jeden odpowiednik w języku docelowym. Jest to dla leksykografa ogromne wyzwanie, ale też niezwykle trudne zadanie przy takim nadmiarze materiału językowego.

W słowniku konfrontatywnym, jakim jest omawiany tu leksykon, istotny jest również stopień przekła-

dalności jednostek paremiologicznych, od ścisłych odpowiedników paremiologicznych, przez paremiologiczny ekwiwalent adekwatny do treści jednostki wyjściowej, po dosłowne tłumaczenie jednostki wyjściowej. Stopień przekładalności nie został tutaj jednak określony (np. przy pomocy symboli). We wstępie do słownika znajdziemy jedynie informację, że jeśli brak ekwiwalentu w danym języku, wówczas pojawia się „interpretacja” przysłowia w tym języku (wyróżnia się ją kursywą). Brak tu jednak pełnej symetrii. I tak, czeskie przysłowie Dobré víno i bez vichy vypijí ze znaczeniem dobrá kvalita nepotřebuje reklamu' nie posiada odpowiedników w językach kaszubskim oraz dolno- i górnołużyckim. W tym miejscu w językach kaszubskim i górnołużyckim pojawia się tłumaczenie przysłowia (por. kaszub. Cos dobrég m g wëpic i bez wińca”; głuź. Dobre wino so tež bjez wëšća pije), natomiast w języku dolnołużyckim tłumaczenie znaczenia (por. Dobra kwalita njetrjeba chwalbu). Niestety, nie jest to przypadek odosobniony.

W słowniku zaobserwować można jeszcze inne zjawisko. Zdarza się, że jako odpowiednik podaje się zarówno tłumaczenie przysłowia czeskiego, co sugeruje, że odpowiednik w danym języku nie istnieje, choć paralelnie pojawia się ekwiwalent bliskoznaczny(?), por. czes. Dočkej času jako husa klasu - głuź. Dočakaj čas kaž husyca zorno / Přińdže-li čas, přińdže-li kwas.

Słownik przysłów wspólnych dla wszystkich języków zachodniosłowiańskich uzupełniają krótkie indeksy paremii typowych tylko dla danego języka. Niestety, również tutaj brak konsekwencji. Nie dołączono bowiem takiego wykazu przysłów dla języka dolnośląskiego. Ponadto przysłowia słowackie i polskie pojawiają się bez tłumaczenia na język czeski, zaś kaszubskie i górnośląskie opatrzone tłumaczeniami. Zdarza się też, że wykaz obejmuje przysłowia, które występują w części wspólnej, por. czes. Co tam, to tam (s. 20 i 247). Zastrzeżenia budzi też dobór samych przysłów, np. obecność w wykazie typowych dla języka polskie-

go przysłów Koza z wozu, koniom lżej czy Odpuszczaj łacno drugiemu, niełacno sobie samemu.

Západoslovanské paremiologické dědictví to niewątpliwie publikacja, która przy wszelkich swoich niedostatkach zasługuje na odnotowanie. Zgromadzony w niej zbiór zachodniosłowiańskich paremii przedstawia bowiem niezwykle barwny obraz życia Słowian zachodnich, ich mądrość życiową, a także obowiązujące normy i zasady moralne. Należy też mieć nadzieję, że choć częściowo przyczyni się ona do utrwalenia zanikających w dzisiejszym świecie przysłów.

Renata Bura

- 1 Por. D. Buttler, Dlaczego znikają przysłowia w dwudziestowiecznej polszczyźnie?, „Poradnik Językowy” 5/ 1989, s. 332-337; G. Szpila, Krótko o przysłowiu, Kraków 2003, s. 61-62.
- 2 Pierwsze wydanie ukazało się w roku 1997, drugie – w 2003.
- 3 Autorzy błędnie podają liczbę 20 – w rzeczywistości w badaniu oceniono 19 ankiet, zob. D. Bittnerová i F. Schindler, Česká přísloví. Soudobý stav konce 20. století, Praha 2003, s. 285.
- 4 Zob. P. Ďurčo, Paremiologické optimum slovenčiny, [w:] Frazeologia a językowe obrazy świata przelomu wieków, red. W. Chlebda, Opole 2007, s. 171-177 – tam dalsza literatura.
- 5 G. Szpila, Minimum paremiologiczne języka polskiego – badanie pilotażowe, „Język Polski” 1/2002: 36-42.
- 6 G. Szpila, Przysłowie – semantyka tekstu jednozdaniowego, „Język Polski” 5/1999, s. 371-378.
- 7 D. Krzyżyk, H. Synowiec, Z badań nad związkami frazeologicznymi z komponentem barw w języku uczniów (wyniki badań i propozycje dydaktyczne), [w:] W trosce o dobrą edukację. Prace dedykowane Profesor Jadwidze Kowalikowej z okazji 40-lecia pracy naukowej, Kraków 2009, s. 133-145. H. Synowiec, Uczeń wśród słów, związków frazeologicznych i regionalnych odmian polszczyzny, [w:] D. Bula, D. Krzyżyk, B. Niesporek-Szamburska, H. Synowiec, Dziecko w świecie języka, Kraków 2004, s. 133-201.
- 8 W. Zmarzer, Systematyzacja paremii w słowniku dwujęzycznym, [w:] Frazeologia słowiańska. Księga pamiątkowa poświęcona prof. dr hab. Halinie A. Lilicz, red. M. Bałowski i W. Chlebda, Opole 2001, s. 257-263.
- 9 Ibidem, s. 260.

Barbara Suchoń-Chmiel: *Spóźnione spowiedzi czyli autobiografie uwikłanych w historię pisarzy słowackich XX wieku*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2007, 214 s.

Literárna teória pripisuje autobiografickým dielam hlavne dokumentárny význam. Žánrovo sa hodnotí ako „non-fikcion“, v ktorej dominujú fakty, čo je príznačné pre literatúru faktu. V podstate je to tak, ale... To „ale“ poskytuje autobiografickej próze veľký priestor pre možné kombinácie, modifikácie, štylistické, kompozičné a významové konotácie, ktorými spravidla prekračuje úzko vymedzený priestor literatúry faktu. Možno dokonca povedať, že zriedkakedy literárna autobiografia prísne dodržiava faktografické zásady literatúry faktu. Oveľa častejšie v sebe uplatňuje obraznú retrospekciu, opis, hodnotenie, reflexívnosť, polemiku, áno, aj umeleckú obraznosť, metaforiku a symboliku. Pravda, primárnym zámerom autobiografie je ideovotematická autoprezentácia; tvorca autobiografie spravidla máva mimoumelecké intencie – chce niečo vysvetliť, uviesť na pravú mieru, polemizovať, prezentovať... Práve preto je mimoriadne zaujímavá aj z hľadiska výrazovej štruktúry, v ktorej bádatelia hľadajú nielen odpoveď na otázku „čo“ je predmetom autobiografického diela, ale aj „ako“, „akým spôsobom“ a „s akým cieľom“ sa to realizuje.

Aj Barbara Suchoń-Chmiel sa v knižnej publikácii o autobiografickej tvorbe troch slovenských spisovateľov – Tida J. Gašpara, Mila

Urbana a Jána Smreka koncentruje na obsahové komponenty ich diel, čo vyplýva aj z názvu publikácie („Oneskorené spovede...“).

Na jej chválu treba povedať, že sa neuspokojuje iba tým, z čoho sa uvedení autori vo svojich autobiografiách „spovedajú“, ale snaží sa nastolenú problematiku obsiahnuť v širšom teoretickom a situačno-vývinovom kontexte.

V úvodnej kapitole práce nazvanej *Współczesne badania nad autobiografią* (str. 9 – 25) si autorka objasňuje teoretické východiská autobiografie ako osobitného žánru literárnej tvorby. Komentuje názory teoretikov literatúry, informuje o stave výskumu autobiografickej tvorby v poľskej i slovenskej literatúre a stanovuje si vlastné kritériá. Správne naznačuje, že žánrová vyhranenosť autobiografie v súčasnej postmodernej situácii je irelevantná, a to znamená, že charakter a pole jej pôsobenia sa rozširuje tak v zmysle dokumentárnej, ako i umeleckej kvalifikácie. Osciluje medzi faktografickým a autokreatívnym opisom, lebo „odtworzenie przeszłości nigdy nie może być wierne“ (str.19). Tu je veľmi dôležité, čo je motívom písania autobiografie. Táto otázka je centrálnym bodom úvah Barbary Suchoń-Chmiel o autobiografiách spomenutých slovenských spisovateľov – vytyčuje trasu jej hodnotenia.

Odpoveď na ňu autorka vyvodzuje zo situačného kontextu. V druhej kapitole knihy *Sytuacja polityczna i kulturalna Słowacji po I wojnie światowej - Koegzystencja tradycji i nowatorstwa* (str. 27 - 34) sa odvážne pustila do charakteristiky všeobecného stavu a snáh slovenskej kultúry a literatúry po vzniku ČSR. „Odvážne“ preto, lebo ani slovenskí literárni historici nie sú v hodnotení medzivojnovnej situácie jednotní. Jej pohľad „zboku“ možno hodnotiť pozitívne. Drží sa faktov a jasne, bez akýchkoľvek ohľadov konštatuje aj skutočnosti (napr. otázka nacionalizmu, židovstva, čechoslovakizmu, uprednostňovania katolicizmu...), ktoré sa na Slovensku vyslovujú prinajmenšom zdržanlivo. Nie je to len problém pražského centralizmu a s ním spojenej asymetrie „między dwoma połączonymi podmiotami narodowościowymi“ (str. 27), ale aj otázka slovenčiny, zahraničnej orientácie, národnej tradície atď. Pravda, fakty sú fakty, niekedy však vedú k zjednodušeniu pohľadu na jednotlivosti, ktoré stoja „za“ faktami.

Vcelku dobre načrtla, ako sa po prvej svetovej vojne z národno-obranného tradicionalizmu čoraz viac vynárali hlasy volajúce po modernizácii kultúry a literatúry, pričom prechod na pôdu -izmov sa vôbec nepovažoval „niemal za zradę tożsamości“ (str. 31). Slovenskú modernu teda nemožno považovať za nevýraznú alebo hybridnú, veď aj

Stanislav Šmatlák v knihe, ktorú cituje aj B. Suchoň-Chmiel, ju vy-

zdvihuje ako „na úrovni doby“ so „silným ťahom za modernosťou“ tak v domácich, ako i medziliterárnych súvislostiach. A v iných oblastiach, napr. vo výtvarnom umení také osobnosti, ako boli Galanda, Sokol, Bazovský, Benka, Fulla smelo možno zaradiť medzi špičku moderného európskeho umenia. Ani Turčiansky Sv. Martin (po 2. sv. vojne premenovaný na Martin) nebol centrom len nacionálne orientovaných tradicionalistov, veď tu pôsobili Roy, Hronský, Chrobák, Hrušovský a iní, ktorých možno označiť Bobovým označením „moderní tradicionalisti“.

Novým signálom pozitívnych zmien slovenskej medzivojnovnej literatúry bolo utvorenie jednotného Spolku slovenských spisovateľov (1923), ktorí sa v roku 1926 na svojom I. kongrese v Trenčianskych Tepliciach hlásili k antifašistickej ideológii. A túto orientáciu, až na niekoľko výnimiek, si ponechali aj po roku 1939, takže veta, podľa ktorej „po roku 1939 zväzok zostal podporzadkovaný ideológii faszystowskiej Państwa Słowackiego“ (str. 33) nie je celkom odôvodnená.

Ani s „obrannou psychózou“ slovenských spisovateľov to nebolo také jednoznačné. Po vzniku ČSR sa národnoobranný akcent zmenil na partnerskú, resp. odbornú polemiku o veciach týkajúcich sa vnútornej správy, zakladania slovenských kultúrnych inštitúcií, politických a osvetových aktivít a pod. Aj rozruch okolo slovenčiny mal charakter odbornej diskusie, ktorá

neparalizovala národné snahy, ako tomu bolo v 19. storočí, ale pomáhala riešiť problémy, ktoré sa stali predmetom polemických sporov.

V ďalšej kapitole nazvanej Czar wolności, czyli świat słowackiej bohemy artystycznej (str. 37 - 50) autorka siaha hlbšie do medzivojnového organizmu slovenského literárneho života, ktorý hodnotí v súvislosti so situáciou, v akej sa literárne formovali protagonisti jej knihy. Bolo to už v rokoch, keď sa centrom literárneho a kultúrneho pohybu stala Bratislava. Pri opise tohto prostredia sa autorka opiera o memoárovú knihu Tida J. Gašpara *Zlatá fantázia* (1969) a prvú časť *Smrekových memoárov Poézia moja láska* (1968). Obidve knihy majú autentický charakter a poskytujú bádatelovi cenné informácie tak o literárnom dianí, ako aj o myslení a povahe konkrétnych autorov. Niet pochyb, že sú to cenné publikácie, ale - nemožno ich brať doslovne. Najme Gašparova *Zlatá fantázia* je preexponovaná subjektívnymi opismi náladových stavov. Gašparov „nadnesený“ spôsob podania je vyšperkovaný značným množstvom rozmarných efektov a póz. „Usiloval som sa vždy všetko krásne cítiť,“ - píše na začiatku *Zlatej fantázie*, a jeho memoáre to len potvrdzujú.

V tomto rámci sa autorka zaoberá atmosférou bezstarostných zábav, hedonickej veselosti, optimizmu, slobody, veľkých a hlučných slov o novom rozmachu slovenskej literatúry a kultúry. Z toho vyvodzuje konkrétne charakteristiky troch

protagonistov, ktorí sa v zmenenej povojnovej situácii ocitli na okraj kultúrneho a literárneho diania.

V polovici šesťdesiatych rokov redaktor Ján Medveď vytvoril vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ edíciu *Pamäti* a nabádal autorov strednej a staršej generácie, aby písali spomienky na svoje životné a tvorivé skúsenosti. Boli to roky politického „odmäku“, preto si mohol dovoliť osloviť aj diskriminované osobnosti, a teda aj Tida J. Gašpara a Mila Urbana.

Gašpar sa práve vrátil z komunistického väzenia (bol odsúdený na doživotie, ale v roku 1962 mu udelili amnestiu) a hneď zahorúca začal písať svoje „spovede“. Prvé varianty, v ktorých Gašpar s lútosťou vysvetľuje svoje chvíľkové poblúdenie, súčasne však demaskuje slepú zaujatosť komunistických súdov voči osobnostiam prvej Slovenskej republiky, zostali uložené v Literárnom archíve Matice slovenskej. Do rúk čitateľov sa dostali iba jeho spomienkové eseje s tematikou medzivojnového obdobia, nazvané *Zlatá fantázia*. Po nežnej revolúcii vyšli dva zväzky *Pamäti I* a *Pamäti II*, ktoré však, ako konštatuje B. Suchoň-Chmiel sú iba výberom z Gašparovej rukopisnej pozostalosti. Je chvályhodné, že autorka sa neuspokojila s publikovanými verziami, v ktorých chýbajú texty týkajúce sa rokov 1938 - 1945, keď sa Gašpar po návrate z diplomatických služieb stal poslancom Snemu Slovenskej republiky a šéfom Úradu propagandy, a tým aj priamym účastníkom

oficiálnych politických aktivít.

V kľúčovej kapitole knihy Tido J. Gašpar - od zauroczenia fantazjā do nacionalneho zaslepienia (str. 53 - 97) autorka objavným niekde až príkrým spôsobom charakterizuje Gašparovu „nacionalistickú zaslepenosť“. - „Pozostal wierny decyzjom przelozonych,“ - konštatuje, - „nie zdradził ich i nie porzucił nawet wówczas, gdy popełniały zbrodnie. Była to wierność ślepa, bezkrytyczna, a wygodna w tym sensie, że przerzucała odpowiedzialność osobistą na ideę, a z zaslepienia robiła cnotę“ (str. 67). Nestavia sa do roly arbitra, iba vecne komentuje tragický životný oblúk človeka, ktorý „w swoich wzlotach osiągał gwiazd, a w swoich upadkach - piekielnych mak“ (str. 59).

Musíme si však uvedomiť, že „ľudáci“ hádzaní všetci do jedného vreca, neboli vo vzťahu k pronemeckej politike jednotní. Boli medzi nimi „ortodoxní“ ľudáci na čele s Tukom a Machom, a „umiernení nacionalisti“, ktorí sa voči nemeckej politike správali v rámci možnosti zdržanlivo. Gašpar sa hlásil k druhej skupine, ale správal sa tolerantne aj voči Tukovi a Machovi. Práve to rozhodlo, že bol menovaný šéfom Úradu propagandy, ktorý predtým bol v rukách ortodoxných. Pred ním tento post zastával Karol Murgaš. Pozrime sa teraz na vec z druhej strany. „Murgaš budoval z Úradu propagandy nástroj nenávisti,“ - píše novinár Jozef Paučo v knihe Tak sme sa poznali, a dodáva: „Síce Gašpar nemohol robiť zázraky, (...)

no čo robil geniálne, to bolo neutralizovanie práce nemeckého beratera a čiastočné umlčanie výstredných živlov, ktoré sa tam dostali za Murgašovej éry.“ (Middletown 1967, str. 118). Vidíme teda, že aj otázka priamej viny má (môže mať) svoje poľahčujúce okolnosti.

Autorka nič nezastiera, vecne a objektívne komentuje vyjadrenia troch autobiografistov. Ale - opäť to „ale“: hodnotí ich zo stanoviska súčasného poznania. Nevyslovujem to ako výhradu, skôr ako poľahčujúcu požiadavku. Lebo napr. Gašparova tvrdošijná neústupčivosť od svojho nacionálneho presvedčenia nebola prejavom vernosti dajakým „fašistickým zásadám“, ale dobromyselným prejavom túžby po slobode a samostatnosti slovenského národa. Pravda, po roku 1945 sa to považovalo priam za vlastizradu, ktorá sa trestala žalárom.

Prípad prozaika Mila Urbana, ktorého autorka hodnotí v kapitole Milo Urban - Slovo nie jest žartem (str. 101 - 121), je iný. Urban si z chudobného oravského prostredia priniesol do Bratislavy kopec komplexov (istý čas bol aj nezamestnaný) a svoje pôsobenie v redakcii „Slováka“, neskôr dokonca vo funkcii šéfredaktora „Gardistu“ považoval za životné šťastie. Jeho politické aktivity boli motivované viac sociálnym než politickým vedomím. Na rozdiel od Gašpara neuznával tradíciu a romantizmus považoval za anachronizmus. Autorka správne hodnotí jeho pasívnu poddajnosť, ktorá vyvrcholila v rokoch

jeho šéfredaktorského pôsobenia. Spomenutý Jozef Paučo o ňom píše: „Urban bol nástrojom síl, ktoré potrebovali a využívali Nemci na murínsku prácu“ a nazýva ho „trstinou klátiacou sa vo vetre“ (c. d., str. 208, 210).

Trojicu uvedených autobiografistov uzatvára básnik Ján Smrek hodnotený v kapitole Ján Smrek – z szafasów na bulwary (str. 125 – 153). V tomto prípade sa „spoved“ autora mení na jednoduchú výpoveď o literárnom prostredí, v ktorom básnik žil a tvoril. Autorka vyzdvihuje jeho apolitickosť, rozhladenosť, triezve posúdenie dobovej situácie, v dôsledku čoho si Smrek zachoval „čisté konto“ tak vo vzťahu k nacionalistom, ako i komunistom. Nemal to jednoduché. B. Suchoň dobre charakterizuje jeho vnútorné rozpory, pochybnosti, nespokojnosť. Vždy však mu išlo o poéziu ako osobný a osobnostný prejav. Stal sa jedným z čelných predstaviteľov slovenskej literatúry už pred vznikom Slovenského štátu, a toto postavenie si zachoval aj v rokoch komunizmu. V roku 1954 dokonca dostal Štátnu cenu Klementa Gottwalda za literatúru a v roku 1966 bol vymenovaný za národného umelca. „Jego spowiedzi autobiograficzne,“ – uzatvára autorka svoju úvahu, – „są zatem najbliższe temu, co określamy jako rachunek sumienia, są bowiem najbardziej zgodne z odpowiedzialnością wewnętrzną przed własnym systemem wartości“ (str.193). Na prípade Jána Smreka autorka ukazuje, že i takáto

cesta bola „vtedy“ možná: „Smrek stanowi jak gdyby świadectwo tego, że można było wybrać inną drogę“ (str. 134). Tým si vlastne zdôvodňuje, prečo k predchádzajúcim dvom vinníkom pripojila aj tretieho – nevinného.

Tu sa žiada povedať, že autorka nie je v posudzovaní vín Gašpara a Urbana celkom jednoznačná a s porozumením prijíma ich osobné „spovede“. Je však jednoznačná v posudzovaní ich vzťahu k židovskému obyvateľstvu. Túto problematiku zaradila do osobitnej kapitoly nazvanej Wobec holokaustu. Problem odpowiedzialności (str. 157 – 193).

Takže – hlavná vina – holokaust. Je to čierna škvrna na organizme prvej Slovenskej republiky. Autorka sa zamýšľa, ako sa Gašpar a jemu podobní podieľali na tvorbe Židovského kódexu a na deportácii Židov. Nehovorí o kolektívnej vine, – je to vina konkrétnych osôb. V súvislosti s autormi uvedených autobiografií sa mi žiada položiť otázku: prečo sa im vytýka i b a holokaust? Veď napr. najväčší „hriešnik“ Gašpar sa spovedá aj z iných hriechov. V úvode k prvému zv. svojich Pamätí sa spovedá a kajú (ľutuje) zo vzťahu k manželke, z lahtikárstva, samopašnosti, zo vzťahu k Čechom, Maďarom atď. (str. 9 – 14).

Naproti tomu Urbana na ľudovom súde v roku 1948 odsúdili „iba“ na verejné pokarhanie. A Smrek bol súdený „iba“ na kádrovacom fóre Zväzu slovenských spisovateľov, a asi mu nijaký vážnejší hriech ne-

našli, iba mal na krátky čas (od polovice päťdesiatych rokov) pozastavenú publikačnú činnosť.

Význam Jána Smreka je pre slovenskú povojnovú literatúru nesporný. Myslím si však, že aj u Gašpara a Urbana sa – napriek všetkému – nájdu značné pozitíva. Je to napr. snaha o zveladenie slovenskej literatúry a kultúry, podpora a rozvíjanie slovenských kultúrnych inštitúcií, a hlavne – rozvíjanie kontaktov s Poľiakmi prostredníctvom literatúry i prostredníctvom spoločenských aktivít, ktoré u nich neochabli ani počas Slovenského štátu.

Autorka porovnáva a diferencuje. V „spovediach“ troch literárnych osobností charakterizuje tri odlišné postoje voči politike vojnovaj Slovenskej republiky. Gašpar ľutuje, že sa tak stalo, ale zo svojho stanoviska – slúžiť slobodnej vlasti neustupuje. Urban sa necíti vinný, lebo svoju činnosť považuje za bežný fakt všeobecnej situácie, – v príspevkoch publikovaných v „Gardistovi“ vystu-

puje proti „národne orientovaným nacionalistom“. Obidvaja však končia v kráľoch dobovej politiky. Iba Smrek, racionálny skeptik, nepodľahol zvodom politických ponúk, udržal si kredit nezávislého spisovateľa a redaktora.

Treba povedať, že B. Suchoň-Chmiel uvedené autobiografie nehodnotí z aspektu umeleckej prózy, ale z aspektu dokumentárnosti. Jej „pohľad z boku“, podložený poľskými literárnovednými prácami a skúsenosťami, obohacuje problematiku, uvádza ju do širších slohových a ideových súvislostí, ktoré majú všeobecnú platnosť. Na životných príbehoch Gašpara, Urbana a Smreka dokumentuje, čo sa stane, keď literárne umenie prekročí rubikón umenia a začne prisluhovať politike. Prirodzene, autorka tu nehorlí za apolitickosť, ale za objektívne angažovanú etiku a pravdu literárnej výpovede. O toto jej ide aj pri hodnotení „oneskorených spovedí“.

Jozef Hvišč

Marta Buczek, *O polskich przekładach prozy Vincenta Śikuli*. Katowice: Uniwersytet Śląski w Katowicach, 2010, 232 s.

Sliezska univerzita v Katoviciach sa po Jagellowskej univerzite a Varšavskej univerzite stáva tretím významným centrom poľskej literárnej slovistiky. Svedčia o tom nielen činnosti v pedagogickom procese, ale i systematický vedecký výskum a publikačná aktivita. V literárnovednej oblasti katovického centra dominuje komparatistika,

zameraná na systematický výskum recepcie slovanských literatúr v Poľsku a na teóriu prekladu, v tomto rámci i na recepciu a interpretáciu slovenskej literatúry. Jedným z výsledkov je teoretická publikácia pracovníčky Inštitútu slovanskej filológie dr hab. Marty Buczek, venovaná poľským prekladom prozaickej tvorby Vincenta Śikulu.

Problematika poľských prekladov Šikulovej prózy sa v publikácii M. Buczek ukázala ako veľmi nosná hlavne z troch dôvodov: reprezentuje v kompaktnej podobe literárnu tvorbu generácie, ktorá narušila uniformný model socrealistickej literatúry päťdesiatych rokov, v utkvelej snahe narušiť uvedený uniformný model dosiahla bohato diferencovanú výrazovú štruktúru blízku postmodernej literárnej tvorbe a vďaka značnému počtu prekladov vytvára kompaktný obraz danej interliterárnej situácie i translatologických procedúr.

Materiálový priestor nastolenej témy poskytuje poľskej bádatelke sedem knižných prekladov Šikulových diel a niekoľko jednotlivých prekladov publikovaných v knižných antológiách a v časopisoch. Je to nesporne najprekladanejší slovenský autor; – počet poľských prekladov tým vytvára nielen ucelený prierez Šikulovej tvorby, ale aj rozmanité formy translatologických postupov a riešení v procese ich prekladateľskej realizácie.

Marta Buczek si stanovila cieľ reinterpretovať významy v prekladoch Šikulových próz a zhodnotiť, ako sa poľskí prekladatelia zmocnili výrazových postupov obsiahnutých v jeho literárnych textoch. Pravda, v realizovanej práci autorka tento zámer prekročila, včlenila ho do širšieho situačného a problémového kontextu. V prvej časti knihy (Polskie przekłady prozy Vincenta Šikuli – Wybory) prehľadným spôsobom prezentuje prekladateľov a ich preklady, zmie-

ňuje sa o „vonkajších“ podmienkach výberu, a tým aj o profilovaní obrazu Šikulových diel v novom kultúrnom prostredí. Uvažuje, aké intencie viedli prekladateľov k takej a nie inej voľbe diel a čo určilo hranice zblíženia prekladových textov s originálmi. V tomto rámci orientačne informuje o prekladoch Danuty Abrahamowicz, Andrzeja Czycibora-Piotrowského, Ewy Kraszewskiej, Jerzyho Pleśniarowicza a Dominiky Manterys. Stručne sa zmieňuje o prekladateľských stratégiách, ktorými prekladatelia viac alebo menej úspešne akceptovali „vzory moderného myslenia a videnia sveta“ (s. 22), „proponujúc nové aspekty chápania jeho [Šikulovej] umeleckej koncepcie“ (s. 25). Nevdojak tým naznačila, a v ďalších kapitolách to rozvádza podrobnejšie, že každý z prekladateľov vnímal Šikulove texty svojím spôsobom, čo vôbec nebolo na škodu vecí. Ako ešte ukážeme, došlo tým nielen k obohateniu recepcie, ale i k obohateniu interpretácie originálnych textov.

V druhej časti publikácie, nazvanej *Wizja człowieka i świata w twórczości Vincenta Šikuli*, autorka charakterizuje „východiskovú“ situáciu prekladateľskej recepcie, hodnotí situačný kontext vzniku Šikulovej prózy. Ukazuje, ako sa po roku 1956 vynárali v slovenskej literatúre alternatívne tendencie literárnej tvorby. Diela Vincenta Šikulu začleňuje do kontextu tej časti slovenskej literatúry, ktorá sa formovala v prostredí generácie *Mladej tvorby*. Správne pripomína, že hoci sa Šikula hlásil k postupom moder-

nej prózy, neignoroval literárnu tradíciu. Jeho próza okrem tradičných rozprávačských postupov obsahuje prvky slovenského medzivojnového expresionizmu a nadrealizmu, ktoré transponuje do výrazového organizmu modernej prózy. Pravda, vyvíjal sa. Vo vrcholových dielach, hlavne v trilógii (Majstri, Muškát, Vilma), čo správne postrehla aj M. Buczek, dospel k osobitému prejavu, v ktorom sa naplno prejavili jeho individuálne vlastnosti. Vtedy sa ukázalo, že bol „iný“ aj v porovnaní s generáciou Mladej tvorby. „Iný“ hlavne v tom, že sa nezapájal do konfrontačných aktivít svojich rovesníkov. Vytvoril si vlastný svet, svoju filozofiu pasívnej rezistencie, dobromyselného skepticizmu a kontrastov. Dával otázky, ale nečakal na odpovede, tie si formuloval sám v prostredí svojho tak trochu izolovaného sveta. Lebo skutočnosť, v nej i rezolútne prejavy generácie Mladej tvorby, považoval za nepresvedčivé, a teda i neisté. Neboli potvrdené kvalitnými dielami, ktoré by zodpovedali jeho predstavám o literatúre prelomového významu.

Pri hodnotení slovenskej literárnej situácie 60. rokov M. Buczek využíva poznatky poľskej literárnej teórie a teórie intertextu, čo možno považovať za veľký prínos. Pohľad „zboku“, resp. z inonárodného nadhľadu pomohol poľskej bádatelke postrehnúť javy v širšej podobe, v nadväznosti na univerzálne hodnoty a medziliterárne súvislosti literárneho prejavu. Preto mohla v závere druhej časti knihy konštatovať, že „tvorba Vincenta Šikulu (...)

korešpondovala s vývinovými procesmi, ktoré nastupovali vo svetovej literatúre v druhej polovici 20. storočia“, a že „preložená do poľštiny vstupovala do kontextu zmien, ktoré v poľskej literárnej tradícii nastúpili po roku 1956“ (s. 65).

Nové prvky Šikulovej prózy M. Buczek objavila práve konfrontáciou slovenského a poľského literárneho kontextu. Preklad sa pre ňu stal akoby kódom možnosti „inej“ interpretácie jeho výrazových vlastností a hodnôt. Problematikou konkrétnych prekladov a spôsobmi poľskej reinterpretácie Šikulovej prózy sa M. Buczek zaoberá v tretej a štvrtej časti knihy, ktorú podľa toho nazvala *Proza Vincenta Šikuli w perspektywie polskiego odbiorcy* (s. 69 - 93) a *Model świata przedstawionego prozy Vincenta Šikuli w polskich przekładach - strategie translacji* (s. 97 - 189).

Aj s počtu strán uvedených častí vidieť, že predstavujú ťažiskovú časť problematiky.

V nich autorka obdivuhodným spôsobom preniká do translačných procedúr poľských prekladateľov. Čo sa pritom deje s originálnym textom? Postupy prekladateľskej reinterpretácii prekladateľovi diktujú literárne a jazykové možnosti poľského pôsobenia na slovenskú literatúru, ktoré tvorí intertextovú bázu prekladateľského aktu. V prípade generácie Mladej tvorby to boli viacerí poľskí básnici a prozaici, hlavne však tí, ktorí po roku 1956 nastolili v Poľsku nový kurz literárnej tvorby. Okrem tých, ktorých spomína M.

Buczek (Bryll, Grochowiak, Harasymowicz, Różewicz), sa tu žiada ešte spomenúť Herberta, v próze hlavne v prvých rokoch pôsobenia Mladej tvorby Marka Hłaska. Medzi slovenskými propoľsky naladenými autorami chýba Ján Majerník (vydal výber z Różewiczovej poézie) a Ján Stacho (vydal výber z K. I. Gałczyńského). Osobitne ma zaujala paralela V. Šikulu s Tadeuszom Nowakom, ktorého „poetika spôsobom zobrazovania skutočnosti najviac korešpondovala s poetikou Vincenta Šikulu“ (s. 79). Podobnosti autorka vidí hlavne v „ľudových poverách, siahajúcich do univerzálnych hodnôt ľudovej kultúry, archetypov a symbolov...“ (s. 79). Treba však povedať, že spojenie tradičného a moderného v Šikulovej próze nebolo také zásadové, ako u T. Nowaka. V mnohých prípadoch to bola iba „zastierka“, snaha ujsť pozornosti marxistických ideológov, ktorí najmä po zrušení Mladej tvorby úzkostlivo sledovali každý ďalší krok tejto generácie. V kritikách Šikulovej tvorby silno zdôrazňovali práve „ľudovosť“, a jeho moderné myslenie bagatelizovali. Pravda, sledovanie vzájomných stôp vzťahov mladej slovenskej a poľskej literárnej generácie nie je v centre autorkinej pozornosti, spomínam to len preto, že i v týchto stručných zmienkach narazila na nové a zaujímavé možnosti intertextovej interpretácie.

V ďalších kapitolkách uvedených častí sa M. Buczek plne sústreďuje na problematiku prekladov. Chápe túto problematiku ako „výtvary jazyka a cieľovej kultúry“ v súvislosti

s „ich pôsobením v kultúre jazyka originálu“. Vytvorila si tým priestor nielen pre adekvátne „pochopenie originálneho textu“, ale aj pre jeho „individuálne a kreatívne chápanie v preklade“ (s. 7).

Z piatich poľských prekladateľov Šikulovej prózy (D. Abrahamowicz, B. Manterys, E. Kraszewska, J. Pleśniarowicz, A. Czcibor-Piotrowski) M. Buczek najvyššie hodnotí Piotrowského preklady, ktorý preložil trilógiu Majstri (preklad vyšiel v roku 1983), Muškát (1981) a Vilma (1986). Piotrowskému sa najlepšie podarilo zachovať adekvátnu sémantickú ekvivalenciu, charakteristické myslenie a štýl Šikulových výpovedí. Jeho postupy právom možno nazvať tvorivé, pričom jeho tvorivosť obsahuje aj veľa racionálnej kontroly a jazykovo-štylizračných schopností (je úspešný aj ako autor pôvodnej poézie a prózy). Ku kvalite Piotrowského prekladateľských postupov sa približuje Jerzy Pleśniarowicz v preklade knihy pre deti Prázdniny so strýcom Rafaelom (1976); aj on dosiahol v preklade rovnováhu tvorivých a racionálne „dotvorených“ syntaktických konštrukcií, determinovaných špecifitou detského aspektu vnímania a myslenia. V prípade Danuty Abrahamowiczovej autorka zdôrazňuje pragmatický prístup k originálnemu textu. Dokumentuje to na presadzovaní doslovnosti, na konkretizácii obrazov, „doplňovaní“ syntaktických zámlk, na oslabovaní lyrizačných prvkov a pod., čo viedlo často i k neopodstatneným lexikálnym a štylistickým zmenám.

Patrí jej však prvenstvo v iniciovaní záujmu poľských prekladateľov o Šikulovu prózu. Už v roku 1970 vydala preklad knihy Nebýva na každom vršku hostinec, o dva roky novelu S Rozarkou, a zrejme iniciovala aj preklady Ewy Kraszewskiej (ktorá preložila novelu Powetrie) a Dominiky Manterysovej (preložila novelu Leto); ich preklady boli včlenené do knižných antológií súčasnej slovenskej prózy.

Zaujímavé pre poznanie prekladateľských postupov sú prípady tzv. prekladových sérií a dvojnásobných (podwójnych) prekladov, ktoré M. Buczek hodnotí v kapitolách Twórczość Vincenta Šikuli w przekładowej serii (s. 173 – 175) a „W środku lata“ w podwójnym przekładzie Andrzeja Czcibora-Piotrowskiego i Danuty Abrahamowicz (s. 175 – 182). Na rozdiel od Antona Popoviča, ktorý tieto javy v Poetike umeleckého prekladu označuje spoločným pomenovaním „opakovateľnosť prekladu“, M. Buczek odlišuje opakované preklady odlišnými názvami, lebo veď v prvom prípade máme do činenia s intertextualitou na úrovni systémovej typológie textov, v druhom prípade na úrovni vývinovej komparácie

(pravda, ak opakovaný text nie je iba mechanickou reprodukciou pôvodného prekladu).

Z vlastnej skúsenosti viem, ako ťažko sa dosahuje pri interpretácii prekladu vyvážená rovnováha medzi analýzou výrazových detailov s hodnotením celku ako systémových kategórií prekladu v literárnom a kultúrnom kontexte. Marta Buczek túto rovnováhu dosiahla. Z tohto hľadiska má jej práca aj cennú inštruktívno-metodologickú hodnotu.

Na záver možno konštatovať, že autorkino dôsledne sledovanie prekladateľských stratégií a ich rozmanitých realizácií prinieslo veľa nového pre hlbšie pochopenie Šikulových diel. Zaujímavým spôsobom osvetľuje vonkajšie i vnútorné činitele prekladateľskej práce, formuluje nové aspekty chápania a vnímania translácie, prelínanie tradičných a moderných kritérií a proponuje nové postupy výskumu, ktorými smeruje k teoretickému zovšeobecneniu. Hodnotenie prekladov v tejto podobe je podnetné nielen pre všeobecnú teóriu prekladu, ale aj pre poznanie výrazových vlastností a tvorivej dielne autora originálnych diel.

Josef Hvišč

Martin Homza, *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*, Bratislava: Post Scriptum, 2009, 224 s.

Deprecjonowaną do niedawna Kronikę węgiersko-polską wypada obecnie uznać za ważny – zwłaszcza z perspektywy badań nad historią Europy Środkowej – zabytek dziejo-

pisarstwa wieków średnich. Jej autor ukazuje zamierzchłą przeszłość Madziarów (między innymi przedstawia alternatywną wizję honfoglalás – zajęcia ojczyzny), jak i wc-

zesnohistoryczne dzieje Królestwa Węgier. Dużą wagę przywiązuje on do relacji madziarsko-słowiańskich (w tym węgiersko-polskich). W toku narracji utworu zapoznajemy się z wieloma barwnymi postaciami. Niewątpliwie główną rolę odgrywa święty Stefan, choć na wyróżnienie zasługują także legendarny wódz Hunów (w Kronice Węgrów) Akwila/Attyla, polska królowna Adelajda (rzekoma matka Stefana), księżę Bolesław (kontaminacja dwóch postaci: Bolesława Chrobrego i Śmiałego) oraz król Władysław.

Najnowsza monografia Kroniki – zawierająca również edycję jej tekstu – jest poniekąd uwieńczeniem badań prowadzonych przez słowackiego mediewistę Martina Homzę. Stanowi również uzupełnienie publikacji Ryszarda Grzesika¹. W pracach tych wykorzystuje się – często traktowany jako zupełnie bezwartościowy w tej materii – przekaz Kroniki w rekonstrukcji wybranych fragmentów dziejów X i XI w. Podkreśla się w nich też – co może ważniejsze – wartość utworu jako źródła, z którego możemy czerpać informacje dotyczące późniejszych czasów, w tym w szczególności epoki, w której działał sam kronikarz.

Książka składa się z dwóch części: obszernego opracowania oraz edycji źródła. Tekst łaciński dopełnia przekład utworu na język słowacki dokonany przez Janę Balegową. Na-

leży dodać, że edycję poprzedzają faksymile kopii Kroniki pochodzącej z Kodeksu Zamoyskich. Całość zgodnie z zamierzeniami słowackiego badacza skierowana jest do szerokiej rzeszy odbiorców.

W części monograficznej autor prezentuje analizę poszczególnych zagadnień (często wcześniej już omawianych). Niezwykle interesująco przedstawia się między innymi galeria bohaterów utworu oraz rozdział poświęcony jego recepcji w słowackiej historiografii. Na szczególną uwagę zasługuje jednak najciekawsza – w mojej opinii – z oryginalnych koncepcji M. Homzy, tycząca się kwestii autorstwa i miejsca spisania dzieła. Dlatego też chciałbym poświęcić jej nieco więcej miejsca.

Słowacki historyk przyjmuje w swojej pracy za R. Grzesikiem, iż utwór powstał w drugiej lub na początku trzeciej dekady XIII w. Dość szybko dzięki pośrednictwu królowej Salomei trafił do Polski. Autor Kroniki miał być związany z osobą węgierskiego księcia Kolomana (nominalnego króla Halicza, wojewody sławońsko-spiskiego i męża Salomei). Polski historyk uważa, że działał on na sławońskim dworze wspomnianego monarchy². Według Martina Homzy Kronika powstała jednakże na Spiszu. Jej autorem był prawdopodobnie niemiecki prepozyt tamtejszej kapituły Adolf, którego należy zaliczać do kręgu dostojników bliskich Kolomanowi.

Dla poparcia swojej hipotezy sło-

1 R. Grzesik, *Kronika węgiersko-polska. Z dziejów polsko-węgierskich kontaktów kulturalnych w średniowieczu*, Poznań 1999.

2 R. Grzesik, *Kronika*, s. 208-212.

wacki badacz przytacza interesujące argumenty. Po pierwsze przekazuje Kronikę ma świadczyć o tym, iż jej autor był czcicielem świętej Urszuli i 11 tysięcy dziewic, a także – co mniej pewne – świętego Brendana. Ich kult dostał się na Spisz z Nadrenii. W przypadku Urszuli i jej towarzyszek jest on doskonale poświadczony na obszarze Spisza poprzez obecność ich relikwii w zbiorach Spiskiej Kapituły oraz wezwanie kościoła znajdującego się w pobliżu klasztoru Cystersów, zakonu odpowiedzialnego za jego promocję, z którym bliskie stosunki łączyły Adolfa. W kościele świętego Marcina przechowywane są również relikwie Trzech Króli, które przy założeniu, iż niemiecki duchowny pochodził z Kolonii, mogły nawet znaleźć się tam za jego sprawą. Kronikarz ponadto używa na oznaczenie rzeki Topli wschodniosłowiańskiej nazwy Cepla, a Niemcy określa mianem Alemacji, czyli nazwą stosowaną przez romańską ludność średniowiecznej Francji, co także miałyby wskazywać na Spisz jako miejsce powstania dzieła i Nadrenię (czy też dokładniej Kolonię) jako miejsce pochodzenia jej autora. Ojczyznę kronikarza nie można zdaniem M. Homzy identyfikować z Polską, Chorwacją lub Słowacją, choćby ze względu na kiepską znajomość historii tych krajów. Nie był on też z pewnością Węgrem, gdyż nie ma najlepszej opinii o tym narodzie. Przedstawiony kontekst pozwala więc przypuszczać zdaniem słowackiego badacza, iż Kronika została

napisana na Spiszu przez prepozyta Adolfa (s. 18-19, 22-28, 43, 48-49). M. Homza – broniąc swojej hipotezy – sądzi, że nieprzychylny stosunek kronikarza do Niemców jest wynikiem przyjęcia tradycji węgierskich oraz rezultatem niechęci Madziarów, która nasiliła się znacznie w czasach Adolfa (s. 27). Powyższe twierdzenie może być oczywiście słuszne, szczególnie jeśli założymy, iż spiski prepozyt w swej postawie był zdolny do daleko posuniętego konformizmu.

Ważna dla wyjaśnienia omawianej kwestii może być jedna z nazw występujących w utworze: Sclavonia. R. Grzesik zauważył, iż zazwyczaj używano jej w Kronice jako alternatywnej nazwy dla Węgier (ojczyzna Madziarów była wcześniej krajem Słowian – w opinii słowackiego badacza będącego reminiscencją państwa wielkomorawskiego zob. s. 42-43). Czasami jednak termin ten przyporządkowany bywał jedynie Sławonii³. Stanowiłoby to argument na rzecz koncepcji polskiego historyka. M. Homza uważa natomiast, obniżając znaczenie drugiej z wymienionych możliwości, że wspomniany choronim należy uznać za przynależny Królestwu Węgier (s. 41-43). W Kronice nazwa ta pojawia się też w tytule syna świętego Stefana Emeryka: dux Sclavoniae. Słowacki mediewista poświęcił mu sporo uwagi (s. 96, 98-99, 100-101, 105-106, przyp. 252 w monograficznej części pracy), niemniej pominął relacje

³ Tamże, s. 191, 198.

archidiacona Gorycji Jana, wedle której węgierski królewicz był księciem Sławonii, czyli Sclavoniae. Identyfikacja obu tych nazw jest w tym dziele jednoznaczna⁴. Co prawda wiarygodność wspomnianego źródła często bywa kwestionowana⁵, ustosunkowanie się do jego przekazu wzbogaciłoby jednak wywody słowackiego historyka.

Powracając jeszcze do tytułatury Emeryka wypada dodać, że dokładniejsza analiza jej symbolicznej wymowy może stanowić twórcze rozwinięcie innych koncepcji M. Homzy. Uważa on bowiem, iż pojawienie się w utworze imiennika Kolomana Halickiego, który według kronikarza miał być pierworodnym synem Akwili, uwidacznia ambicje monarchy odbijające się niejako w literackiej fantazji (s. 59-60, przyp. 38 do edycji źródła). Jeszcze wyraźniejszy jest jego związek ze świętym Władysławem (s. 83-86, przyp. 158, 161 do edycji źródła). Podobny stosunek mógł jednak łączyć króla Halicza z Emerykiem. Tytuł *dux Sclavoniae* – zawierający choronim, który można było powiązać ze Sławonią, Węgrami i Słowacją

– pozwalał z pewnością na utożsamienie obu Arpadowiczów. Łączył ich również wiek, bliskie pokrewieństwo (w świetle relacji Kroniki bliższe niż w rzeczywistości) oraz – co jest mało prawdopodobne – pozabawiony miłości cielesnej związek małżeński. Warto zauważyć, że w Spiskiej Kapitule znajdowały się relikwie Emeryka. Na Spiszu istniała też prawdopodobnie wieś Imrichovce, której nazwa pochodziła od jego imienia⁶. W konsekwencji pragnienia Kolomana, strąconego z haliczkiego tronu, który w dodatku nie był najstarszym synem panującego króla Węgier, uosabiałoby się także w następcy świętego Stefana, jednego z patronów węgierskiej dynastii.

Przechodząc do omówienia edycji tekstu łacińskiego należy stwierdzić, iż jest ona uproszczoną wersją wcześniejszego wydania Kroniki opracowanego przez Béla Karácsonego⁷. Uzupełniają ją autorskie przypisy M. Homzy. Zważywszy na nader skomplikowaną konstrukcję publikacji węgierskiego historyka, edycja ta będzie stanowić wartościową alternatywę dla wszystkich badaczy chcących skorzystać z informacji zawartych w utworze. Z punktu widzenia pol-

4 Joannes archidiaconus Goricensis, *Lucta pro antiquae Pannoniae superioris parte intra Dravum et Savum*, [w:] *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* t. VII, *Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam*, oprac. F. Rački, Zagrabia 1877, s. 471-473.

5 J. Karácsonyi, *Vélemény szent Imre herceg nejről*, Századok, XXXVI, (1902), s. 105; A. Zsoldos, *Szent Imre herceg*, [w:] *Székesfehérvár 1007-2007. Szent Imre 1000 éve. Tanulmányok Szent Imre tiszteletére születésének ezredik évfordulójára alkalmából*, red. T. Kerny, Székesfehérvár 2007, s. 22.

6 Informacje dotyczące relikwii i toponimu znajdują się w pierwszym tomie *Historii Spiša*: M. Homza, *Včasnostredoveké dejiny Spiša*, [w:] *Historia Scepusii*, t. I, *Dejiny Spiša I*, red. M. Homza, S. A. Sroka, Bratislava-Kraków 2009, s. 294-297; *Dodatky*, [w:] tamże, s. 584.

7 Krótką prezentację poszczególnych edycji Kroniki zob.: Wstęp, [w:] *Żywot św. Stefana króla Węgier czyli Kronika węgiersko-polska*, oprac. R. Grzesik, Warszawa 2003, s. 42-44.

skiego czytelnika mniej ciekawy jest niewątpliwie sam przekład źródła, gdyż od prawie dziesięciu lat dysponujemy jego tłumaczeniem na język polski dokonanym przez R. Grzesika⁸. Więcej zainteresowania muszą wzbudzić (oprócz prezentowanej wcześniej części monograficznej): wspomniane faksymile i interesujące dodatki w postaci map ilustrujących zakres wiedzy geograficznej kronikarza oraz drzewa genealogicznego rodu Arpadów (skonstruowanego na podstawie przekazu naszego źródła). Na końcu książki zamieszczono też bibliografię i indeks nazw osobowych. Niestety – co stanowi pewien mankament – zabrakło miejsca dla indeksu nazw geograficznych.

Z drobnych błędów wymagających korekty wypada wymienić pogląd, zgodnie z którym autorem hipotezy lokalizującej Ruś (dokładniej Rugię/Ruzyię/Ruś) na terenie Słowacji był Stanisław Piłat (przyp. 210 w części monograficznej pracy). W rzeczywistości sformułował ją August Bielowski⁹. W świetle pewnych teorii, które pozwalają negocować związek tytułatury Emeryka znanej z *Annales Hildesheimenses: dux Ruizorum*¹⁰, z Rusinami lub

Rusami/Waregami¹¹, problematycznym wydaje się podanie jego tłumaczenia: ruský vojvoda (s. 96), bez znaku zapytania. Wątpliwości budzi także szukanie wzorca dla fragmentu poświęconego śmierci żony księcia w jednej z wersji (najwyraźniej nieznanej) jego *Żywotu* (przyp. 114 do edycji źródła). Komentując pracę Jána Steinhübla M. Hozma podaje z kolei (błąd drukarski?), iż zdaniem pierwszego z wymienionych historyków Emeryk był księciem Nitry w latach 1039-1041 (przyp. 252 w części monograficznej pracy). Węgierski królewicz zmarł jednak już w 1031 r.¹², a u J. Steinhübla występuje następująca datacja: 1029-1031 r.¹³ Odnośnie dwóch innych, błędnych informacji (przyp. 128 w części monograficznej pracy) wystarczy zacytować fragment recenzji R.

11 O. Pritsak, *The Origin of the Name Rūs/Rus'*, [w:] *Passé turco-tatar présent soviétique. Études offertes Alexandre Benningsen*, red. Ch. Lemerrier-Quellejay, S. E. Wimbush, Louvain-Paris 1986, s. 50-51; B. Le Calloc'h, *Pourquoi le prince Imre fut-il appelé "dux Ruizorum"*, *Études Finno-Ougriennes*, XXXVIII, (2006), s. 191-196, [za użyczenie kopii artykułu dziękuję pani mgr Marioli Biernat].

12 Zob. dla przykładu: W. Swoboda, *Emeryk*, [w:] *Słownik Starożytności Słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku XII w.*, t. VIII, cz. 1, red. A. Gašiorowski, G. Labuda, A. Wędzki, Wrocław-Warszawa 1991, s. 112; A. Zsoldos, *Szent Imre*, s. 22; Z. Magyar, *A lilimos herceg. Szent Imre a magyar kultúrtörténetben*, Budapest 2008, s. 26.

13 J. Steinhübel, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska. Rozprávanie o dejinách nášho územia a okolitých krajín od stahovania národov do začiatku 12. storočia*, Bratislava 2004, s. 239, 332.

8 *Żywot św. Stefana*.

9 A. Bielowski, *Wstęp krytyczny do dziejów Polski*, Lwów 1850, s. 511-516; tenże, *Królestwo Galicyi*, Biblioteka Ossolińskich. Pismo historyi, literaturze, umiejętnościom i rzeczom narodowym poświęcone. Poczety nowy, I, (1862), s. 1-43.

10 *Annales Hildesheimenses*, wyd. G. Waitz, [w:] *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum*, Hannovera 1878, s. 36

Grzesika poświęconej wydanemu w 1999 r. artykułowi słowackiego badacza: „(...) za całkiem chybiony uznany musi być domysł..., jakoby imię Mieszka I Dagome znane ze słynnej darowizny znaczyło Tagino i było przyjęte na cześć arcybiskupa magdeburgskiego. Szkoda, że Autor nie sprawdził dat. Gdyby to zrobił, dowiedziałby się, że Tagino był arcybiskupem w latach 1004-1012, a więc zaczął swą posługę 12 lat po śmierci Mieszka. Sprzeciw budzi również utożsamienie – za kronikami niemieckimi oraz starszą historiografią – dwóch braci Ottona i Bezpryma”¹⁴.

¹⁴ R. Grzesik, rec. [Martin Homza, *Pokus o interpretáciu úlohy kňažnej Adelajdy v Uhorsko-poľskej kronike*, „Historický Časopis” 47, 1999, z. 3, s. 357-382.], Studia Źródłoznawcze, XXXVIII, (2000), s. 127.

Na tle monografii R. Grzesika można dostrzec popularyzatorski charakter pracy M. Homzy, co zresztą – o czym już pisałem – było zamierzeniem słowackiego mediewisty. Omawiana publikacja nie traci jednak przez to walorów naukowych, wnosi także wiele do dotychczasowej dyskusji nad omawianym utworem. Sądzę, że obie monografie będą stanowiły przez długie lata asumpt oraz bazę wyjściową do dalszych krytycznych i pozbawionych uprzedzeń studiów poświęconych Kronice lub wykorzystujących jej przekaz.

Łukasz Nowacki

Lech Kościelak, *Historia Słowacji*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2010, 488 s.

Ta licząca prawie pół tysiąca stron książka miała zapełnić dotkliwą lukę w polskiej historiografii, która wciąż nie może doczekać się syntetycznego opracowania dziejów naszego południowego sąsiada. Takiej syntezy nie zastąpią bardzo pożyteczne skądinąd opracowania różnych fragmentów dziejów Słowacji, jak choćby wydana stosunkowo niedawno dwutomowa praca Michała Jagiełły *Słowacy w polskich oczach: obraz Słowaków w piśmiennictwie polskim czy katalog wystawy zorganizowanej w 2006 r.*

w Bibliotece Jagiellońskiej Słowacja i Słowacy w zbiorach Uniwersytetu Jagiellońskiego od czasów najdawniejszych do roku 1918. Książka Kościelaka doczekała się już kilku pozytywnych opinii w internetowym profilu histmag.org. Zacząłem zatem lekturę tej opasłej książki w nadziei, że poważna i mająca długą tradycję oficyna wydawnicza, która wydała ją w ekskluzywnej serii historii państw, wiedziała, co czyni drukując książkę nieznanego bliżej autora, który historii Słowacji nie poświęcił żadnej swojej publikacji

naukowej (nie licząc broszurki Polacy i Słowacy przez dzieje, Warszawa 2003). Nazwiska autora Historii Słowacji na próżno bowiem szukać w zbiorach katalogowych Biblioteki Jagiellońskiej, czy też w wydawanej corocznie Bibliografii historii polskiej. Dotychczas Wydawnictwo Ossolineum zlecało napisanie historii poszczególnych krajów osobom, które są wyśmienitymi znawcami dziejów tych państw, choćby wydana ostatnio pod redakcją Anny Krasnowolskiej Historia Iranu, czy Historia Albanii pióra Tadeusza Czekalskiego, Jerzego Hauzińskiego i Jana Leśnego. Co prawda we wstępie dowiadujemy się, że „oddawana do rąk Czytelników Historia Słowacji powstała w znacznym stopniu na podstawie prac historyków słowackich, polskich i innych, a w mniejszym stopniu na podstawie wyników badań i poszukiwań własnych autora”, ale nie spodziewałem się, jak specyficznie autor rozumie fakt oparcia tekstu na „podstawie prac” innych historyków.

Czytając średniowieczne dzieje ziem dzisiejszej Słowacji, które są mi dosyć dobrze znane z dotychczasowych badań, odniosłem wrażenie, że tekst, który czytam, jest mi skądś znany. Szybko zorientowałem się, że Autor przepisał prawie dosłownie obszerne akapity z mojej książki Historia Węgier do 1526 roku w zarysie, Bydgoszcz 2000. Aby nie być gołosłowny zestawmy jeden akapit:

Tekst mój (Historia Węgier, s. 63):

„Dynastia Andegawenów swoje panowanie na Węgrzech oparła na nowym systemie zarządu państwem. Polegał on na absolutnej hegemonii zamków królewskich, które pełniąc rolę polityczną, znalazły się w rękach arystokracji urzędniczej. Król Ludwik, w przeciwieństwie do swoich poprzedników, ograniczył znacznie nadawanie posiadłości iure perpetuo swoim zwolennikom. Podstawową formą alienacji dóbr królewskich było przekazywanie posiadłości pro honore. W taki sam sposób nadawane były godności, np. żupana komitatu lub kasztelana królewskiego zamku. Historyk węgierski Pál Engel zwrócił uwagę na rolę polityczną zamków w systemie zarządu XIV-wiecznych Węgier, bowiem dotychczas podkreślano jedynie rolę obronną i gospodarczą zamków. Karol Robert od chwili rozpoczęcia walki z oligarchią powiększał stopniowo liczbę zamków, znajdujących się pod jego władzą. Były odbierane pokonanym możnowładcom. W 1321 roku w rękach króla było już 100 zamków na ogólną liczbę 210, a więc prawie połowa. Około połowy XIV wieku spośród 300 zamków istniejących w tym czasie na terenie królestwa węgierskiego, 170 było pod władzą królewską, a w chwili śmierci Ludwika, w 1382 roku, liczba ta wynosiła 150. W czasach Andegawenów zamek królewski odgrywał najważniejszą rolę w systemie politycznym. Terytorialna władza królewska rozciągała się faktycznie na cały obszar Węgier. W niektórych komitatach (np. Nóg-

rád, Zemplén, Zala) zdecydowanie przeważały zamki królewskie nad prywatnymi, ale zdarzały się też komitaty (Ung, Kroszna, Gömör, Győr, Tolna), na terenie których nie było ani jednego zamku królewskiego.“

Tekst Kościelaka, s. 138:

„Dynastia Andegawenów swoje panowanie na Węgrzech oparła na nowym systemie zarządu państwem. Polegał on na absolutnej hegemonii zamków królewskich, które znalazły się w rękach arystokracji urzędniczej. Król Ludwik, w przeciwieństwie do swoich poprzedników, ograniczył znacznie nadawanie posiadłości iure perpetuo swoim zwolennikom na rzecz przekazywania posiadłości pro honore. W taki sam sposób nadawane były godności żupana komitatu lub kasztelana królewskiego zamku. Warto zwrócić uwagę na rolę polityczną zamków w systemie zarządu czternastowiecznych Węgier, albowiem dotychczas podkreślano jedynie rolę obronną i gospodarczą. W tym celu Karol Robert od chwili rozpoczęcia walki z oligarchią powiększał stopniowo liczbę zamków, znajdujących się pod jego władzą, które były odbierane pokonanym możnowładcom. W 1321 roku w rękach króla była już prawie połowa zamków, w większości leżących na terenach górnowęgierskich (słowackich). W drugiej połowie XIV w. spośród 300 zamków istniejących w tym czasie na terenie Królestwa Węgierskiego, ponad połowa była. W czasach Andegawenów zamek królewski

odgrywał najważniejszą rolę w systemie politycznym, a terytorialna władza królewska rozciągała się faktycznie na cały obszar Węgier. W niektórych komitatach „słowackich”, np. w Novohradzie czy Zemplinie, zdecydowanie przeważały zamki królewskie nad prywatnymi, w przeciwieństwie do niektórych komitatów „węgierskich”, na których terenie nie było ani jednego zamku królewskiego.“

Istniejące, drobne różnice w powyższych tekstach, mają charakter redakcyjny (wstawienie przecinków, rozdzielenie lub połączenie zdań). Niestety, takich passusów w Historii Słowacji jest znacznie więcej. Dostyc obszerne rozdział o husytach i ruchu bratczyków (s. 151-166) został praktycznie przepisany dosłownie (poza drobnymi, kosmetycznymi zmianami redakcyjnymi) z pracy nieżyjącego już profesora Henryka Rucińskiego Husyci, Jan Jiskra z Brandysu i bratrzycy na Spiszu w środkowym trzydziestolecie XV wieku i ich powiązania z południową Małopolską, w: Spisz. Wielokulturowe dziedzictwo, pod red. A. Kroha, Sejny 2000, s. 91-107. I znów, tytułem przykładu, porównajmy pewne fragmenty:

Tekst Rucińskiego, s. 94:

„Po wyborze Władysława Jagiellończyka na króla Węgier przybył on w maju 1440 roku na Spisz i zajął Kieżmark (wbrew wyraźnym zaleceniom Elżbiety, wdowy po Albrechcie Habsburgu) oraz Spiski Gród. Obiecał Węgom zwrot zastawionych Polsce 13 miast bez od-

szkodowania. Nie uznała go rywalizująca z Kieżmarkiem Lewocza, dlatego Władysław w swej podróży do Spiskiego Grodu ominął to miasto. Wbrew obietnicy zarząd nad zastawionymi miejscowościami otrzymał wspierający finansowo króla Mikołaj Komorowski. Elżbieta, walcząc o prawa swego nowo narodzonego syna Władysława Pogrobowca, najęła czeskiego dowódcę Jana Jiskrę z Brandysu, który zorganizował ośmiotysięczną armię, głównie z byłych taborytów, Czechów, Morawian, Austriaków i Ślązaków. Nadała mu też królowa Zwoleń, żupaństwo szaryskie oraz Kremnicę, Lewoczę, Bardiów i Koszyce, które Jiskra zajął na jesieni 1440 roku. Miasta środkowosłowackie stanowiły wiano Elżbiety, mogła więc nimi swobodnie rozporządzać. Orawa i Spisz były w rękach Piotra Komorowskiego (brata Mikołaja), zwolennika Elżbiety, który był jednak niechętny Jiskrze. W ten sposób Elżbieta usiłowała odciąć Władysława Jagiellończyka od jego polskiego zaplecza.“

Tekst Kościelaka, s. 155:

„Po wyborze Władysława Jagiellończyka na króla Węgier przybył on w maju 1440 r. na Spisz i zajął Kieżmark (wbrew niezadowoleniu Elżbiety, wdowy po Albrechcie Habsburgu) oraz Spišský Hrad. Obiecał Węgom zwrot zastawionych Polsce 13 miast bez odszkodowania. Nie uznała go rywalizująca z Kieżmarkiem Lewocza, dlatego Władysław w swej podróży do Spišskiego Hradu ominął to miasto.

Wbrew obietnicy zarząd nad zastawionymi miejscowościami otrzymał wspierający finansowo króla Mikołaj Komorowski.

Elżbieta, walcząc o prawa swego nowo narodzonego syna Władysława Pogrobowca, najęła czeskiego dowódcę Jana Jiskrę z Brandysu, który zorganizował ośmiotysięczną armię, głównie z byłych taborytów, Czechów, Morawian, Austriaków i Ślązaków. Królowa Elżbieta nadała mu też Zwoleń, żupaństwo szaryskie oraz Kremnicę, Lewoczę, Bardiów i Koszyce, które Jiskra zajął na jesieni 1440 r. Miasta środkowosłowackie stanowiły wiano Elżbiety, mogła więc nimi swobodnie rozporządzać. Orawa i Spisz pozostawały w rękach zwolennika Elżbiety Piotra Komorowskiego (brata Mikołaja), który był jednak niechętny Jiskrze. W ten sposób Elżbieta zrobiła wszystko, aby odciąć Władysława Jagiellończyka od jego polskiego zaplecza.“

Kolejna część książki L. Kościelaka to opis panowania króla Macieja Korwina oraz dwóch ostatnich Jagiellonów panujących na tronie węgierskim, Władysława i Ludwika. Niestety, znów zamiast autorskiej narracji, chociaż opartej na literaturze, mamy przepisane prawie dosłownie obszerne fragmenty mojej książki Historia Węgier. Posłużmy się ponownie jednym przykładem:

Mój tekst (Historia Węgier, 116 - 117):

„Czasy Władysława Jagiellończyka, króla słabego i powolnego, sprzyjały wzrostowi klik magnackich. Obejmując tron elekt zaprzysiął

stanom węgierskim poszanowanie ich praw, a przede wszystkim rezygnację z reform wprowadzonych przez Macieja Korwina. Zlikwidowano tzw. czarną armię z czasów Korwina, a pozostawiono wojska magnackie, na których utrzymanie pobierano podatek od chłopów. Ściągany był on nie przez państwo lecz przez samych magnatów. Wojsko najemne z czasów Korwina wysłano do obrony granic przed Turkami, gdzie uległo całkowitemu rozproszeniu. Król Władysław – jak świadczą współczesne źródła – był człowiekiem pobożnym, religijnym, bardzo łagodnym, a przede wszystkim bardzo uległym. Panowie zwykli mu mówić: Tyś nasz król, a my twoi panowie. Zgadzając się z ich wolą i powtarzając często słowo »dobrze« zyskał przydomek »króla dobrze« (rex bene).

W opozycji do magnatów wystąpiła średnia szlachta. Zbiierała się ona na sejmach krajowych odbywanych na polu Rákos pod Pesztem. Już w 1492 roku doszło do pierwszego starcia między średnią szlachtą a magnatami na tle warunków zawartego pokoju z cesarzem Maksymilianem. Trzy lata później szlachta wystąpiła z żądaniem uczestniczenia w sejmach viritim, czyli że każdy szlachcic mógł przyjechać na sejm, a w 1498 roku wymuszono ograniczenie obrad sejmów do 15 dni. Na tym samym sejmie postanowiono, że w razie śmierci króla cudzoziemcy posłowie nie powinni być dopuszczeni do obrad elekcyjnych. Chodziło o uniemoż-

liwienie Habsburgom objęcia tronu węgierskiego, co umożliwił pokój pozoński z 1491 roku. Dalszymi sukcesami szlachty było pozbawienie wyższych duchownych urzędów świeckich, przekształcenie Rady Królewskiej z organu doradczego w rzeczywisty organ władzy, wybierany przez sejm. W jej skład miało wchodzić 16 przedstawicieli szlachty, 4 baronów i 4 prałatów. Wzrastająca rola średniej szlachty doprowadziła za panowania Władysława II do wytworzenia się stronnictwa szlacheckiego zwanego także narodowym z uwagi na głoszenie antyhabsburskich haseł. Na jego czele stali Stefan Werböczy, autor zbioru praw zwanego Tripartitum oraz Jan Zápolya, syn zmarłego w 1499 roku palatyna Stefana Zápolyi.“

Tekst Kościelaka, s. 173:

„Czasy Władysława Jagiellończyka, króla słabego i powolnego, sprzyjały wzrostowi koterii magnackich w Królestwie Węgierskim. Obejmując tron, elekt zaprzysiął stanom węgierskim poszanowanie ich praw, a przede wszystkim rezygnację z reform wprowadzonych przez poprzedniego monarchę. Zlikwidowano tzw. czarną armię Korwina, a pozostawione wojska magnackie utrzymywano z pobieranego podatku od chłopów, ściągany nie przez państwo lecz przez samych magnatów. Wojsko najemne z czasów Macieja Korwina wysłano do obrony granic przed Turkami, gdzie uległo całkowitemu rozproszeniu. Jak świadczą ówczesne źródła, król Władysław był człowiekiem pobożnym,

religijnym, bardzo łagodnym, a przede wszystkim bardzo uległym. Panowie węgierscy zwykli mu mówić »Tyś nasz król, a my twoi panowie«. Władysław zgadzając się z ich wolą i powtarzając często słowo »dobrze« zyskał przydomek rex bene.

W opozycji do magnatów wystąpiła średnia szlachta, która zbierała się na sejmach krajowych odbywanych na polu Rákos pod Pesztem. Do pierwszego starcia między średnią szlachtą a magnatami doszło już w 1492 r. na tle warunków zawartego pokoju z cesarzem Maksymilianem Habsburgiem. Trzy lata później szlachta zażądała prawa uczestnictwa w sejmach viritim, a w 1498 r. wymusiła ograniczenie obrad sejmu do 15 dni. Na sejmie w tymże roku postanowiono, że w wypadku śmierci króla cudzoziemscy posłowie nie powinni być dopuszczeni do zjazdów elekcyjnych. W tym wypadku chodziło o uniemożliwienie Habsburgom objęcia tronu węgierskiego, na co zezwalał pokój pożoński z 1491 r. Kolejnym sukcesem szlachty było pozbawienie wyższych duchownych urzędów świeckich i przekształcenie rady

królewskiej z organu doradczego w rzeczywisty organ władzy wybierany przez sejm. W skład rady miało wchodzić 16 przedstawicieli szlachty, 4 baronów i 4 prałatów. Wzrastająca rola średniej szlachty doprowadziła za panowania Władysława II do utworzenia stronnictwa szlacheckiego, głoszącego hasła antyhabsburskie. Na jego czele stanęli Stefan Werböczy, autor zbioru praw zwanego Tripartitum, oraz Jan Zápolya, syn zmarłego w 1499 r. palatyna Stefana Zápolyi.

Powyższe przykłady wystarczą do udowodnienia tezy, że w przypadku Historii Słowacji Lecha Kościelaka mamy do czynienia z oszustwem naukowym. Po zapoznaniu się z historią średniowieczną we wspomnianej książce można przypuścić, że i pozostałe części tego „dzieła” zostały „napisane” w podobny sposób, to znaczy skompilowane z fragmentów (użytych wielokrotnie dosłownie) prac innych autorów. To kompromituje nie tylko autora tej syntezy, ale także zasłużone dla polskiej nauki i kultury Wydawnictwo Ossolineum.

Stanisław A. Sroka

Jerzy Tomaszewski, *Słowacja*, Warszawa: Wydawnictwo TRIO, 2011, 437 s. – s prílohami.

Na polskom knižnom trhu sa v roku 2011 objavila ďalšia monografia, ktorá sa snaží poľským čitateľom priblížiť vývoj na Slovensku. Práca vyšla pod názvom *Słowacja* a je súčasťou publikácií poľských au-

torov, ktoré patria do série „História rôznych štátov sveta v 20. a 21 storočí“. Jej autor, známy ekonóm, profesor Jerzy Tomaszewski zosyntetizoval a sprístupnil poľskej verejnosti svoj rozsiahly dlhodobý výskum

archívov a knižníc (i súkromných pramenných zbierok) v celom stredoeurópskom priestore. Hojne využil aj literatúru celého radu iných autorov k danej problematike. Už v predchádzajúcich rokoch mal možnosť zoznámiť s výsledkami svojho výskumu vysokoškolských poslucháčov nielen na poľských univerzitách, ale aj v semestrálnych prednáškových cykloch v Japonsku a v iných krajinách.

Na rozdiel od predchádzajúcich, najmä na Slovensku a v českých periodikách publikovaných štúdií sa J. Tomaszewski nevenuje širokej škále otázok, ale sústreďuje sa najmä na rozbor politických problémov, ich riešenie vládami, parlamentmi, politickými stranami, či inými orgánmi politického systému. Pozorne tiež sleduje reakcie obyvateľstva v rôznych etapách vývoja v Československu so špecifickým akcentom na situáciu Slovenska. Zaujali ho napr. problémy súvisiace s formovaním slovensko-poľských i československo-poľských hraníc, a to tak v rokoch 1918 - 1924, ako aj v rokoch 1938 - 1939, či v rokoch 1945 - 1946. Ako červená niť sa tiahnu celou prácou národnostné otázky, najmä novovytvorený problém národnostných menšín, ktorý sa začal otvárať po skončení prvej svetovej vojny a prejavoval sa najmä v tzv. nástupníckych štátoch, vzniklých po páde Rakúsko-Uhorskej monarchie. Je pochopiteľné, že profesor Tomaszewski, ktorý určitú dobu pôsobil vo funkcii riaditeľa Židovského múzea vo Varšave, poskytol

čitateľskej verejnosti možnosť vo väčšej miere ako iní autori nazrieť aj do problematiky židovského obyvateľstva.

Text monografie J. Tomaszewského má 418 strán. Obsahuje množstvo obrázkových, netradičných, originálnych príloh, medzi iným aj dobových kreslených karietúr, ktoré približujú atmosféru predmetnej historickej etapy. Autor vyhladal fotografie v dosiaľ menej známych archívnych fondoch, ako aj v dobovej tlači. Na záver autor doplnil prácu (pre lepšiu orientáciu čitateľov) menným registrom s vyznačením najdôležitejších dát osobností. Hneď v úvode pripomenul, že terajšia Slovenská republika vznikla ako samostatný štát 1. januára 1993 rozpadom Českej a slovenskej federatívnej republiky, a že tento mimoriadne dôležitý politický medzník v histórii oboch národov bol príkladne demokratický, lebo prebiehal na princípoch vzájomnej tolerancie oboch partnerských národov.

Cieľom práce je snaha priblížiť poľským čitateľom vývoj Slovenska a situácie, resp. najdôležitejších problémov s ktorými sa „borili“ slovenskí obyvatelia od začiatku 20. storočia dodnes. Uvedomil si, že hoci slovensko-poľská hranica tvorí mimoriadne dlhý hraničný úsek, susedné národy nevenujú dostatočnú pozornosť vzájomnému spoznávaniu. Aj z tohto dôvodu považoval za potrebné siahnuť v svojej monografii do starších slovenských dejín a aspoň stručne informovať poľs-

kých čitateľov o založení prvého kresťanského chrámu v Nitre (828), o úlohe kráľa Svätopluka, o vzniku Uhorska a o jeho zapojení do Rakúsko-Uhorskej monarchie, o priebehu revolučných udalostí rokov 1848 - 1849, o význame Bratislavy aj iných lokalít (napr. Turčianskeho Sv. Martina) v uhorských a slovenských dejinách a o celom rade ďalších významných skutočností. Nevyhol sa ani medailónom osobností, ako boli Ľudovít Štúr, Andrej Hlinka, Dr. Milan Hodža, Martin Rázus a ďalší predstavitelia politického života na Slovensku. Dotkol sa aj otázok prvých pokusov o vznik a charakter politických prúdov, najmä Slovenskej národnej strany. Menej už písal o búrlivých premenách ekonomiky na území neskoršieho Slovenska, hoci posledné desaťročia 19. storočia boli poznačené práve týmto javom. Pri hodnotení týchto problémov sa uspokojil s citovaním názoru slovenského historika L. Liptáka. Snažil sa však odpovedať na otázku, aký charakter a zameranie mali súdobé podnikateľské kruhy, a v tejto súvislosti poznamenáva, že prevažne poľnohospodársky charakter celej slovenskej ekonomiky ich nútil, aby sa snažili využiť tieto surovinné zdroje pre takmer jednostranne zameraný poľnohospodársky priemysel na území Slovenska. Poukazuje tiež na následky cielavedomej maďarizácie, na snahy maďarských vládnych kruhov (najmä v posledných decéniách 19. storočia a pred rokom 1914) o vznik jednotného etnického maďarské-

ho národa v Uhorsku. Kriticky sa vyjadruje k možnostiam vzdelania a následných možností celospoločenského uplatnenia Slovákov na pôde Uhorska, a v súvislosti s tým uvádza rôzne štatistické prehľady slovenskej inteligencie.

Po tomto stručnom úvode sa J. Tomaszewski širšie zaoberá poslednou etapou prvej svetovej vojny a vznikom nástupníckych štátov. V tejto súvislosti sa precízne zaoberá novým historickým javom, ktorý sa markantne prejavil v stredoeurópskom priestore, a síce problémom vzniku národnostných menšín. Otvoril problém národnostných vzťahov ako jeden z mimoriadne dôležitých javov, ktoré zasiahli do vnútornej politiky stredoeurópskych krajín, a determinovali do značnej miery zahranično-politické vzťahy aj v nasledujúcich rokoch. Zasiahli do širokospektrálnej otázky spoluzitia obyvateľov v jednotlivých štátoch, do formovania medzištátnych hraníc, do migrácie obyvateľstva, ovplyvnili riešenie mnohých ekonomických reforiem, determinovali vznik a činnosť politických strán a dotýkali sa aj iných dôležitých oblastí života obyvateľov. Autor monografie konštatuje, že dohodové veľmoci sa nie veľmi úspešne snažili usmerniť formovanie menšinových otázok, až napokon sa im tieto problémy „vymkli z rúk“ a stali sa jedným z kľúčových problémov medzinárodných vzťahov. V tejto súvislosti pripomína napr. rôzne pokusy o vznik plebiscitov, ktoré iba komplikovali situáciu v susedných kraji-

nách. Poukazuje tiež na zneužívanie náboženských emócií v rôznych súvislostiach s národnostnými otázkami. V tejto súvislosti autor priznáva, že na dramatické vyhrotenie národnostných vzťahov mala vplyv ťažká ekonomická situácia, s ktorou zápasil všetky štáty v dôsledku svetovej ekonomickej krízy v rokoch 1929 - 1934.

V súvislosti s vývinom vzťahov Slovákov a Čechov na pôde medzivojnovej ČSR sa J. Tomaszewski nevyhol otázke tzv. čechoslovakizmu. Nachádza v ňom paternalistický prístup „staršieho brata k mladšiemu bratovi“, pričom konštatuje, že „starší brat“ si namýšľal, že on jediný má právo rozhodovať o vývoji a osude štátu. Autor neskúma korene čechoslovakizmu, ani jeho vplyv na politický vývin v Československej republike, iba konštatuje jeho existenciu, a za jeden z jeho prejavov vidí napr. aj, že univerzita v Bratislave dostala meno J. A. Komenského, hoci sa mala nazývať podľa niektorého slovenského dejateľa. V súvislosti s ideou čechoslovakizmu venuje autor pozornosť aj osobe prvého československého prezidenta T. G. Masaryka a skupine, pre ktorú sa ujal názov „Hrad“. Píše, že v „českých krajinách“ bol Masaryk až nadhodnotenou, mimoriadne uznávanou osobnosťou, zatiaľ čo na Slovensku nebol až taký populárny. Slovenskej politickej reprezentácii, pôsobiacej na rôznych významných postoch v medzivojnovej ČSR (napr. v predsedníctvach celoštátnych politických strán,

v parlamente, v dozorných radách rôznych ekonomických spoločností), vytýka celkom oprávnene najmä jej nejednotnosť, uprednostňovanie boja za osobné zisky a kariéru, za prospech svojej politickej formácie, a až na nasledujúcom mieste aj za záujmy národa či obyvateľstva Slovenska.

Zaujímavá je kapitola venovaná obdobiu 1938 - 1945, ktoré Tomaszewski označil názvom „Etapa farskej republiky“, aj keď hneď v úvode k tejto kapitole poznamenáva, že je o obdobie, v ktorom Slováci mali svoj Slovenský štát, na čele ktorého síce stál katolícky kňaz pôsobiaci na fare v Bánovciach nad Bebravou, no ústavu tohto štátu vytvoril najmä právnik V. Tuka podľa vzoru Portugalska a Rakúska spreď roku 1938. Medzi potenciálnych oponentov tohto štátu zaradil najmä protestantov. Tvrdil, že slovenský korporatívny systém nemohol byť v súlade s predstavami Hitlera a jeho súpútnikov, hoci práve pod ich tlakom sa Slovensko emancipovalo ako samostatný štátny útvar. Život národnostných menší - okrem privilegovaných Nemcov - sa v tomto období podľa autora skomplikoval a na dno spoločnosti sa dostali najmä Rómovia a Židia. Zdôraznil, že napriek tomu, že na Slovensku prevládala autoratívny systém, oblasť súdnictva nestratila svoju právnu a spoločenskú emancipáciu, čo malo vplyv na mierne priebehy a riešenia politických procesov s oponentami režimu. Samozrejme, tieto skutočnosti vyvolávali veľké rozhorčenie

radikálov z radov Hlinkovej strany. V súvislosti s hodnotením mimoriadnej situácie židovského obyvateľstva využíva bádateľské výsledky prác historika I. Kamenca. „Samostatnosť“ Slovenskej republiky vyjadril karikatúrou, na ktorej krojovaní slovenskí mládenci tancujú podľa nôty nemeckého muzikanta.

J. Tomaszewski poznamenal, že Slovensko v tomto období získalo zmenou hraničnej čiary časti územia na Spiši a Orave. Pre poľského čitateľa zdôraznil, že túto hranično-územnu zmenu odobrilaj Vatikán, ktorý na dôkaz súhlasu upravil hranice diecézií podľa nových slovensko-poľských hraníc, a to i napriek tomu, že predtým uzavrel s Poľskom konkordát.

Osobitnú časť venuje autor vytvoreniu a činnosti zahraničného odboja a jeho viacerých centier. Zaoberal sa tiež formovaním odbojových síl priamo na Slovensku, pričom vychádza hlavne z prác historikov J. Jablonického a M. Lacku.

Názov ďalšej kapitoly je zvýraznený otáznikom: „Nová demokracia?“ Autor v nej sleduje udalosti rokov 1945 - 1948. Poukazuje na nepripravenosť „londýnskej emigrácie“, ktorá dala šancu získať primát v rozhodovaní o budúcnosti Slovenska komunistom. Písal o príchode prezidenta E. Beneša do Košíc 3. 4. 1945, o vzniku košického vládneho programu, o zložení vlády a dôležitých udalostiach, ktoré nasledovali. Opäť sleduje vývin slovensko-českých vzťahov, ktorý akoby predznamenal Benešove

výrok, že on nemá nič proti tomu, ak sa niekto cíti Slovákom, on sám však uznáva iba národ československý. V hre neboli vedecké debaty o riešenie tejto mimoriadne citlivej oblasti, ale predovšetkým dobové politické rozhodnutia. Tomaszewski opäť siaha k „domácej“ historickej tvorbe. Na základe vyjadrenia známeho českého historika J. Dejmeke priznáva, že Slovenská národná rada bola po roku 1945 rozhodnutá prevziať rozhodovanie o ďalšom osude obyvateľstva Slovenska do svojich rúk. Predstavitelia (v tom čase ešte spoločne komunisti so slovenskými demokratickými politikmi) nadväzovali na rozhodnutia, prijaté v období Slovenského národného povstania. To sa však nielen nezohľadňovalo, ale centrálné orgány anulovali tieto iniciatívy. Autor porovnáva tieto aktivity s negáciou manifestu Poľského komitétu národného oslobodenia z júla 1944, ktorého uznesenia napokon podľahli pod vplyvom ruského tlaku „rôznym politickým interpretáciám“.

Nasledujúca kapitola (roky 1948 - 1968) nesie názov „Stalinovi učni“ a začína sa podkapitolou „Triedna spravodlivosť“. Išlo o obdobie znárodňovania súkromných výrobných prostriedkov: závodov, dielní, živnostenských malých podnikov i pozemkov. Do tejto etapy zaradil autor aj celý okruh problémov súvisiacich s politickými procesmi aj trestné stíhanie tzv. buržoázných nacionalistov. Poľských čitateľov zoznámuje tiež s procesom vedeným

proti Viliamovi Žingorovi a ďalším perzekvovaným osobnostiam.

V polovici 60. rokov sa na Slovensku a v celom štáte pejavoval nový duch.

Autor zachytil vznikajúcu atmosféru rozborom Mňačkových Oneskorených reportáží a zmenami v spoločenskovedných vedeckých prácach. Konštatuje, že napriek rôznym, ešte stále existujúcim tlakom a obmedzeniam prebiehali sa čoraz smelšie diskusie o budúcnosti štátu a osude obyvateľstva. Kritické hlasy sa objavili v rokoch 1964 a 1965 aj na mestských konferenciách bratislavských komunistov. Medzi spoločenské senzácie sa zaradila aj kniha G. Husáka o Slovenskom národnom povstaní. České vedecké periodiká prinášali veľmi kritické rozborov smerovania ekonomiky, ktoré vyúsťovali do návrhov na revíziu viacerých vážnych rozhodnutí.

Poslednú rozsiahlu kapitolu nazval autor „Krátka jar a príchod zmrazenia“ (1968 – 1989). Začal však skorším obdobím. Siahol do udalostí roku nádejí (1967) a pokračoval hodnotením krátkych úspešných mesiacov, ktoré vyústili do ťažkého obdobia nových politických perzekúcií. Pri zobrazení tohto obdobia uplatnil J. Tomaszewski svoj vlastný bádatelský výskum, prínosné sú najmä citáty dobovej tlače (Literárne listy, Kultúrny život, týždenník Reportér a iné). Opiera sa tiež o vedecké konštatovania napr. českej (neskôr emigrujúcej) vedkyne A. Teichovej, ktorá tvrdila, že ľudia „na ulici“ si neželali revíziu

smerujúcu ku kapitalizmu, ale reformovanie, či „poludštenie“ existujúceho socialistického systému, pod čím mysleli okrem iného možnosť pôsobenia viacerých politických strán a ďalší rozvoj demokratických princípov. Zaujímavým príspevkom autora najmä pre slovenských čitateľov sú opísané ohlasy týchto pamätných mesiacov v Poľsku, stretnutia čelných štátnických osobností napr. Gomuľku s Dubčekom v roku 1968 v Ostrave a iné.

Ako autor už v názve kapitoly naznačil, mesiace nádejí prešla augustová intervencia v roku 1968 piatich armád do Československa. Autor paralelne sleduje vývin v Československu, aj odozvu tragických udalostí v zahraničí. Zdôrazňuje, že mnohí vojenský velitelia „spriatelnených armád“ s hanbou plnili rozkazy k akciám, s ktorými nesusúhlasili. Napriek autorovej snahe vyčerpať všetky možné údaje o protestoch či už intelektuálov alebo dôstojníkov zo spomínaných susedných krajín, aj z jeho práce vysvitá, že ešte vždy v týchto krajinách prevládala atmosféra strachu nad odvahou k razantným činom a oponentúre existujúcej politickej moci. Samizdatové publikácie písali a rozširovali málopočetné skupiny nespokojných osôb. Nedokázala sa zjednotiť ani emigrácia žijúca v demokratickom zahraničí. Jednou z prekážok jej zjednotenia boli večné spory a to, kto a nakoľko je viacej zodpovedný za víťazný nástup komunistov po roku 1948. Napriek tomu, že mnohí emigranti z radov

českej a slovenskej inteligencie získali významné posty na zahraničných univerzitách, kde publikovali množstvo interesantných prác, to všetko bolo málo a nemohlo to získať odozvu „doma“. O to sa postarali domáce bezpečnostné orgány. Reálnu zmenu, ako sa ukázalo, mohli priniesť až aktivity a nová atmosféra v zahraničí, najmä zmeny v Sovietskom Rusku. Ich signálom bol príchod M. Gorbačova do čela Sovietskeho štátu. Je pozoruhodné, že rovnako na Slovensku ako v Čechách predzvestou očakávaných zmien boli religiózne podujatia, ako napr. akcia zorganizovaná českým kardinálom primasom Františkom Tomáškom v marci 1988, ktorý inicioval v pražskom chráme sv. Víta modlitby na počesť kanonizácie blahoslavenej Anežky z rodu Přemyslovcov za masovej účasti kňazov z celého štátu, alebo známa sviečková demonštrácia 25. 3. 1988 v Bratislave, ktorá žiadala rozšírenie občianskych práv pre obyvateľstvo, väčšie slobody pre religiózne prejavy a pod. Tlak medzinárodnej situácie a urýchlený spád domácich udalostí si vynútil zásadnú politickú reakciu. Ich signálom bola v roku 1988 demisia vlády premiéra Štrougala. Nespokojnosť nielen mladých ľudí, ale aj celého obyvateľstva nadobudla celkom nové dimenzie po študentských stretoch s políciou v novembri 1989. J. Tomaszewski

venuje mimoriadnu pozornosť následnému vývinu udalostí „sametového“ politického prevratu v Československu s osobitným zreteľom na situáciu na Slovensku. Svoju prácu končí prehľadom udalostí, ktoré vyústili do demokratického zániku spoločného štátu slovenského a českého národa a vzniku samostatnej Slovenskej republiky.

Monografia J. Tomaszewského obsahuje veľa objavných citátov z kníh, časopisov a archívnych materiálov. Čitateľ v nej nájde zaujímavé hodnotenia konkrétnych udalostí. Napriek obvyklým nedostatkom podobných zahraničných prác niet v Tomaszewského monografii skreslených či nepresných údajov, informácií a dát. Jediná nepresnosť sa nachádza v informácii (z historického hľadiska fakticky nepodstatnej) o stavbe bratislavského „Manderláka“ v roku 1934, ktorý podľa autora mal mať 23 poschodí (str. 63). V skutočnosti ich má „iba“ 11. Na dobu vzniku tejto pozoruhodnej budovy to aj tak bol skvelý a odvážny projekt. Obdivovali ho všetci zahraniční hostia, ba i školské zájazdy, ktoré prichádzali z celého Slovenska do Bratislavy. Je v tom aj určitá symbolika mohutného stavebného rozmachu, ktorý na Slovensku nastúpil po druhej svetovej vojne, hlavne však po roku 1989

Alena Bartlová

Magda Vášáryová, *Polnočný sused*, Bratislava: Kalligram, 2008, 279 s.

Książka Magdy Vášáryovej *Polnočný sused* jest pozycją niezmiernie pożyteczną dla mieszkańców Słowacji, którzy chcą poznać historię bliskich geograficznie i historycznie narodów w zbeletryzowanej, nieco lżejszej formie, bez zagłębiania się w analizy naukowe. Nie da się ukryć, że mimo kilku ważnych książek, na które powołuje się Vášáryová (Michał Jagiełło, *Słowacy w polskich oczach*, Warszawa 2005; *Polsko-słowackie stosunki po roku 1918*, Wrocław 2002; *Vývin a význam slovensko-poľských vzťahov*, Bratislava 2003) wspólna historia obu narodów jest mało znana a kontakty słowacko-polskie należą do najmniej docenianych. Co więcej, Polacy, którzy nie kryją ambicji „rozdawania politycznych kart“ w Europie Środkowej, wbrew zapewnieniom i nieustającym deklaracjom o potrzebach istnienia Grupy Wyszehradzkiej, traktują swoich sąsiadów stereotypowo i nierzadko instrumentalnie zapatrzeni na Trójkąt Weimarski. Natomiast Słowaków w większym stopniu fascynują losy monarchii austro-węgierskiej a elity polityczne Bratysławy spoglądają z nostalgią w kierunku Wiednia.

Nic dziwnego, że książka Magdy Vášáryovej, która po „aksamitnej rewolucji“ zmieniła zawód i została ambasadorem w Wiedniu a w latach 2000-2005 kierowała placówką w Warszawie, budzi zrozumiałe zain-

teresowanie słowackich i polskich czytelników. Mamy nadzieję, że nie będzie to bowiem lakoniczny, nudny notes zawodowego dyplomaty, autorka będzie pisać ciekawie, choćby dlatego, że napisała już kilka innych książek, a wcześniej była znaną aktorką grającą w arcydziełach czeskiego kina (m.in. w *Markiecie Lazarovej Františka Vláčila*). Polakom znana jest przede wszystkim z *Postrzyżyn Jířego Menzla*.

Sądziłem, że pisząc o północnych sąsiadach Słowaków Vášáryová wykorzysta swoje doświadczenia wiedeńskie. Tylko w ten sposób konfrontacja społeczeństw Europy Środkowej, tradycji i współczesności uzyskałaby odpowiedni dystans i perspektywę. Stało się jednak inaczej. Szkoda. Trzeba zatem postawić pytanie, co daje ta książka słowackiemu czytelnikowi? Do jakiego stopnia pokazuje prawdę o Polsce i Polakach? Innymi słowy, czy możemy Vášáryovej wierzyć?

Książka jest pisana nieco egzaltowanym stylem, z pozycji ambasadora, który odegrał kluczową i przełomową rolę w „ocieplaniu“ i kształtowaniu stosunków polsko-słowackich. Przyjazd do Warszawy i nawiązywanie kontaktów Pani Ambasador z politykami i animatorami polskiej kultury sprawiają wrażenie, jakby przed pojawieniem się Vášáryovej w polskiej stolicy istniała jakaś „czarna dziura“ i dopiero potem stosunki między obu kra-

jami nabrały właściwego kierunku i tempa. Nie jest to jednak prawda, bo równie sprawny i skuteczny w pokazywaniu Słowacji Polakom – i to w znacznie trudniejszej sytuacji, bo wkrótce po uzyskaniu słowackiej państwowości, był Marián Servátka, późniejszy ambasador Słowacji w Watykanie. Co więcej, Servátka należał do grupy profesjonalnych polityków, podobnie jak ministrowie spraw zagranicznych: Juraj Schenk czy Zdenka Kramplová i trudno się zgodzić z tezą Vášáryovej, iż byli to tylko „aktorzy, którzy grali swoje role”. Vášáryová też gra. Dosłownie i w przenośni. Dla szarmanckich Polaków jest ciekawą, pełną energii, nieco tajemniczą, urodziwą i uwodzającą aktorką. Sama Vášáryová to przyznaje: „Wszyscy rozpoznawali mnie jako odtwórczynię roli w *Postrzyżynach*” – pisze.

Zabawne przerywniki językowe w książce Vášáryovej, świadczące o nieporozumieniach przekładowych, są w rzeczy samej ciekawe i dają trochę wytchnienia po „dyplomatycznym notatniku”, ale trzeba postawić pytanie, na ile poszerzają wiedzę o obu społeczeństwach? Konfrontacja językowa dwóch narodów jest zawsze interesująca po przyjeździe na placówkę, ale co z tego, prócz kilkunastu anekdot, zapamięta słowacki odbiorca książki? Czyżby autorka chciała udowodnić słynną tezę Wittgensteina, że „granice mojego języka wyznaczają granice mojego świata”?

To prawda, że książka przekazuje wiele informacji faktograficznych

z pobytu Vášáryovej w Polsce. Pokazuje proces tworzenia polityki, zmiany elit rządzących, rządów i reform. Niestety, wiele z tych spostrzeżeń ma dziś już wartość historyczną i to zarówno dla Polaków jak i – tym bardziej – odbiorców słowackich. Informacje o spotkaniach, nazwiskach sekretarza stanu, latach prezydentury Aleksandra Kwaśniewskiego, rządów Unii Wolności to nieco zakurzony etap współczesnej historii Polski. Co więcej, opisowi kolejnych dni upływających na rozmowach i rozważaniach brakuje głębi, refleksji i dystansu. To tak jakby Polakowi, zamiast gorącego tygla politycznego rodzącej się Słowacji, pokazać okres rządów Jozefa Moravčíka czy pierwszego gabinetu Mikuláša Dzurindy. Opisuje Vášáryová na przykład ochłodzenie w stosunkach polsko-węgierskich podczas pierwszych rządów węgierskiej prawicy. To prawda, ale drugi, kolejny gabinet premiera Orbána „zmięnił front” i nauczony doświadczeniem prowadzi od 2011 roku politykę ponownego zbliżenia z Polską.

W wielu przypadkach autorka prześlizguje się przez ważne wydarzenia, traktując je pobieżnie. Niekiedy po prostu nie ma racji. Egzaltowanie brzmia refleksje z wizyty Busha w Warszawie w roku 2001.

Zaskakuje teza, że „Mickiewicz musiał uciekać z Polski”. Współczesna historia stosunków słowacko-polskich zaczyna się nie w 1830 lecz w 1831 roku, przy czym Samo Chalupka nie brał udziału w powstaniu listopadowym z 29 Słowakami a już

z pewnością nie z Adamem Mickiewiczem. Adam Czartoryski nie był „księdzem“ lecz „księciem“ a poemat Mickiewicza nie zaczyna się od słów „Hej, Litwo, ojczyzno moja...“

Niektóre informacje po prostu irytują, jak np. historia o obsadzeniu Orawy przez polskie wojska w roku 1938 u boku wojsk hitlerowskich.

Dziwi relacja z papieskiej mszy na Błoniach w 2002 roku, kiedy autorka książki, siedząca w pierwszych rzędach, widziała jak Jan Paweł II walczący z chorobą Parkinsona „uderzał ze złością papierami w głowę“.

Sporo miejsca poświęca Vášáryová historii stosunków polsko-słowackich. Mimo iż stara się to czynić językiem dyplomatycznym, z jej słów przebija gorycz, że sprawa słowackiej niepodległości była przez wiele lat traktowana przez polską dyplomację jako obiekt przetargowy między Czechami i Węgrami. Niestety, ta smutna prawda miała swoje uzasadnienie w historii Europy Środkowej: Polska przed- i porobiorowa graniczyła z Czechami i Węgrami, a znakomita większość Polaków do dziś nie widzi różnicy między Królestwem Węgierskim (Uhorsko) i Węgrami (Maďarsko). Niezaprzeczalną zasługą Vášáryovej jest zachęcanie do otwartego mówienia o tragicznej historii obu narodów, próba pogodzenia zwąśnionych stron, apel do historyków, aby w kwestiach przeszłości zdołali wypracować consensus.

Trzeba również docenić fakt, że autorka potrafi zachować dystans

wobec - niekiedy niefortunnnych - wystąpień własnych rodaków. Ironicznie brzmią zarzuty na temat nacjonalistycznych ambicji niektórych przedstawicieli słowackiej mniejszości narodowej w Polsce, „śpiewającej faszystowskie pieśni wielbiące Jozefa Tiso“, które, nawiasem mówiąc, zakończyły się wytoczeniem Vášáryovej procesu o zniesławienie przez Ludomíra Molitorisa sekretarza generalnego Towarzystwa Słowaków w Polsce.

Zbyt mało miejsca poświęca jednak Vášáryová wyjaśnieniu historycznych uwikłań i kompleksów naszego narodu. Aby zrozumieć Polaków, trzeba przede wszystkim przyjrzeć się stosunkom polsko-niemieckim i polsko-rosyjskim. Kluczowe dla dotarcia do polskiej świadomości kwestie trzech rozbiorów kraju, wybuchu II wojny światowej i sowieckich morderstw w Katyniu są poruszane zbyt ogólnikowo. Tymczasem ta przeszłość Polaków nadal boli, uwiera, nie pozwalając spokojnie spać. Szkoda, że Vášáryová nie docenia polsko-niemieckiego zbliżenia unijnego, a przecież oba kraje uczyniły naprawdę ogromny wysiłek w celu zatarcia wieloletnich konfliktów militarnych, społecznych i świadomościowych. Paradoksalnie: ta sama książka Vášáryovej, która wyszła w 2011 roku w przekładzie na język polski, jest bardziej przydatna Polakom, bo pokazuje historię dumnego narodu, który przez lata, podobnie jak Polacy, walczył o swoją niepodległość.

Andrzej Niewiadowski

Między kulturą ludową a masową. Historia, terażniejszość i perspektywy badań (ed. Tereza Smolińska). Kraków-Opole: 2010, 320 s.

Spolupráca slovenských a poľských bádateľov, koncentrovaná na výskum ľudovej kultúry, ktorá sa rozvinula od polovice 20. storočia a nadobudla na intenzite po založení Poľsko-slovenskej komisie humanitných vied v roku 1996, zastrešenej poľským Ministerstvom nauki i Szkolnictwa Wyższego a slovenských Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu, má už za sebou plodný počet výsledkov. Pod hlavičkou komisie vychádza časopis „Kontakty“, organizujú sa formy inštitucionálnej spolupráce, vytyčujú sa výskumné perspektívy, usporadúvajú sa vedecké konferencie. Jedna z posledných konferencií sa konala v roku 2009 v Kamieniu Śląskim v rámci XIII. stretnutia Poľsko-slovenskej komisie, ktorá bola venovaná vymedzeniam pojmov ľudovej a masovej kultúry a hľadaniu vzťahov medzi týmito dvoma typmi kultúry, sa stala p odnetom k zostaveniu zborníka *Między kulturą ludową a masową. Historia, terażniejszość i perspektywy badań*. Ako to však často pri zostavovaní zborníkov býva, obsahová náplň prekročila svojim rozsahom pôvodný tematický zámer konferencie a v publikovanom tvare sa rozkošatila do možno až príliš široko poňatého folkloristicko-etnologického diskurzu. Obsahovú šírku textov sa však editorke podarilo skrotiť a čitateľsky sprehľadniť zo-

skupením obsahovo príbuzných príspevkov do troch samostatných celkov, navyše ešte rozčlenených do podskupín.

Prvý celok s názvom *Vývin poľských a slovenských výskumov tradičnej a súčasnej kultúry* uvádzajú príspevky dvoch nestoriek slovenskej a poľskej folkloristiky Viery Gašparíkovej a Doroty Simonides. Autorky v zostručenom zábere približujú obraz mnohoročnej tradície poľsko-slovenského bádania, pokrývajúceho obdobie druhej polovice 20. storočia. Vracajú sa k spoločne organizovaným terénnym výskumom, prezentujú plodné výsledky stelesnené v publikovaných medzinárodných antológiách folklórnych textov. Upozorňujú na to, akú významnú inštitucionálnu úlohu v rozbehu výskumných aktivít zohrala Medzinárodná komisia pre výskum ľudovej kultúry Karpát a Balkánu (MKKKB), založená v 60. rokoch minulého storočia.

Príspevok Zuzany Profantovej sleduje zmeny, ktorými prešla slovenská etnológia po roku 1989. Mapuje ich cez produkciu a grantové úlohy, ktoré v období od roku 1989 až po súčasnosť riešil a rieši Ústav etnológie SAV. Hovorí o hľadaní a otváraní nových problémových okruhov, o pokusoch vedecky reflektovať sociálnu zmenu po roku 1989 aktuálnymi metodologickými prostriedkami, zaužíva-

nými v európskej etnológii.

Ďalšiu náplň prvej časti zborníka tvoria etnolingvistické príspevky. Duo autorov Jan Adamowski a Katarzyna Smyk v nadväznosti na výsledky lubelskej etnolingvistickej školy prezentujú etnolingvistiku ako metódu, ktorá pokladá jazyk za prameň kultúry. Ako metódu, ktorá si všíma a zdôrazňuje podobnosti medzi textami jazyka a textami kultúry aj na základe toho, že oba fenomény – kultúru aj jazyk – spája aspekt poznania a komunikácie. Takto chápaný antropologický a kognitívny prístup skúma jazyk v kontexte určitého spoločenstva (lokálneho, regionálneho, národného) a snaží sa analyzovať javy kultúry s použitím metód a pojmového aparátu lingvistiky. Rozborom folklórnych textov sa pokúša dospieť k rekonštrukcii spôsobov kultúrnej komunikácie, poznania, svetonáhľadu jednotlivca a spoločenstva.

Z liahne lubelskej etnolingvistickej školy pochádza aj príspevok Jaroslavy Iwczenko, ktorá pri porovnávanom výskume lingvisticko-kultúrneho obrazu sveta pracuje s metódou štatistického zhodnotenia dát. Empirickou bázou prezentácie je frazeologický materiál, vzťahujúci sa k obrazu diabla, obsiahnutý v štyroch jazykoch – poľskom, ukrajinskom, ruskom a bieloruskom. Pomocou štatistik a grafov sa podarilo autorke extrahovať nielen univerzálne rysy diabla, typické pre jazykové štúdiá, ale tiež zachytiť rozdielne

črty jeho jazykového a kultúrneho obrazu.

Prvú časť zborníka uzatvára príspevok Agnieszky Pieńczak. Prináša informácie o posledných výsledkoch prác na Poľskom etnografickom atlase, ktoré sú v štádiu finalizácie zväzku venovaného obradom a zvykom zviazaných s tehotenstvom a narodením dieťaťa.

Obsahovo najtesnejšie korešponduje s titulom publikácie druhej časti – *W kręgu badań nad kulturą typu ludowego*, ktorá prináša príspevky pojednávajúce o vzťahoch ľudovej a masovej kultúry. Waldemar Kuligowski sa zamýšľa nad metodologickým vymedzením pojmov ľudovej, masovej a populárnej kultúry. Evergreenová otázkou etnografie, obsiahnutú v otázke kto je ľud, čo je to ľudová kultúra nastoluje v retrospektíve analytických prístupov od minulosti po súčasnosť. Konštatuje, že väčšina predstaviteľov západnej vedy pokiaľ sa týka rozlíšenia pojmov ľud, ľudový vyznávala optiku opozičného hierarchického rozlíšenia „my a oni“ (ľudová kontra vysoká, elitná, malá tradícia kontra veľká tradícia etc.). Autor sám zvlášť zdôrazňuje potrebu diferenciácie typov ľudovej a populárnej kultúry. V bežnom chápaní sa oba typy často vnímajú ako totožné, hoci v skutočnosti sa jedná o odlišné fenomény, vzťahujúce sa k rozdielnym historicko-ekonomicko-politickým kontextom. Jedným z diagnostických rozdielov je aj spôsob narábania s tradíciou.

V prípade populárnej kultúry tradícia stráca privilegovaný status, stáva sa rekvizitou, ktorá sa mieša a spája v kruhu konzumu a komercie. Vo vzťahu k ľudovej a masovej kultúre autor definuje popkultúru ako „všetky druhy znalostí, technológií, hodnôt, vier, noriem, obyčajov a správaní, ktoré sa stali dostupné vďaka demokratizácii prístupu k informáciám“. Doložila by som aj vďaka procesu globalizácie, ktorá túto dostupnosť podporila.

Na predchádzajúci príspevok organicky nadväzuje štúdia Janiny Hajduk-Nijakowskej a Teresi Smolińskiej. Autorky na príkladoch z Horného Sliezska ilustrujú, ako sa ľudová kultúra, respektíve kultúra ľudového typu stáva súčasťou masovej kultúry. Konštatujú, že prítomnosť tradičných javov v tomto regióne je síce podmienená aj konzervatívnym vzťahom k dedičstvu predkov, na druhej strane sa ale v skutočnosti mnohé z týchto javov uchovali skôr ako zbanalizované znaky identifikácie s miestnou, regionálnou tradíciou, podporujúce mýtus o roľníckej kultúre, s ktorou už v skutočnosti majú iba málo spoločného. Autorky sa v svetle týchto tvrdení zaoberajú fenoménom folklorizmu, ktorý považujú za dôležitú a inšpirujúcu zložku súčasnej kultúry.

Empirickým východiskom príspevku Barbary Pabian Kultúra ľudového typu v masovej spoločnosti bol výskum v regióne Czeszochowa. Autorka ho použila ako argumentačný podklad pre tvr-

denie, že v súčasnosti sa „kultúra ľudového typu“ stala želaným prostriedkom uspokojujúcim psychologické potreby súčasného človeka. Prostriedkom, ktorý sa využíva v rôznych sférach aktivít – od výchovných až po obchodno-marketingové, zasahujúce do agroturizmu šitého na mieru podľa potrieb masovej turistiky a predstáv o štýlovom vzhľade hotelov a reštaurácií. Platí to zvlášť pre Poľakov, ktorých postoj k všetkému, čo sa spája s rurálnym, je zvlášť pozitívny.

Eva Krekovičová venovala svoj príspevok jánošíkovskému mýtu, prítomnému na Slovensku i v Poľsku. Na príkladoch dokladá, že stopa, ktorú tento mýtus zanecháva v kultúrnej pamäti, je u oboch národov rozdielna. Hlavne z pohľadu slovenskej strany odкрýva jej meandre a upozorňuje na množstvo foriem, hodnôt a významov, ktoré sa nabaľovali na postavu Juraja Jánošíka v závislosti od kontextu doby. Svoju analýzu časovo vymedzuje od druhej polovice 20. storočia po súčasnosť s dôrazom na spoločenskú situáciu po politicko-spoločenskom zlome v roku 1989, kedy život jánošíkovského mýtu nadobudol na Slovensku nové dimenzie a jeho prezentácia v masmédiách sa odvíjala vo väzbe na politické dianie.

Druhú časť zborníka uzatvára príspevok Doroty Świtala-Trybek, založený na výsledkoch terénnych výskumov z rokov 2006 – 2010, uskutočnených v prostredí baníc-

kých sídiel v Hornom Sliezsku. Keďže ťažbu uhlia v baniach často sprevádzajú nehody a katastrofy, autorka sa sústredila na ich odraz zachytený v príbehoch a pokusila sa identifikovať faktory, ktoré sa najviac pričínili o to, že sa určitá tragická udalosť stala predmetom orálnej transmisie.

Už názov tretej časti zborníka *Z polskich i słowackich warsztatów badawczych* napovedá o editorskem zámere – vzájomne sa informovať o vybraných témach, aktuálne sledovaných na poľskej i slovenskej strane. Aj preto je táto časť skôr puzzle poskladaný z rozdielnych, vzájomne nesúvisiacich, hoci jednotlivo zaujímavých a prínosných príspevkov.

Gabriela Kiliánová sa vo svojom príspevku sústreďuje na opis toho, akú úlohu malo miesto pri utváraní kolektívnej (etnickej, národnej) pamäte a akým spôsobom miesto pamäte ovplyvňovalo formovanie kolektívnych identít. Vybraným miestom výskumu bol hrad Devín, ktorý si ako predmet kultúrneho dedičstva, ktorý si v rôznych vývinových fázach a s rozdielnym ideovým zámerom privlastňovali tri etnické skupiny – Slováci, Maďari a Nemci. Od druhej polovici 20. storočia sa Devín vníma ako miesto pamäte a symbol kultúrnej a národnej emancipácie predovšetkým Slovákov. Iste k tomu prispelo aj dobové pozadie prebiehajúcich socio-politických zmien.

Spoločensko-kultúrna zmena po roku 1945, ktorej následkom

bolo miešanie obyvateľstva, odchod pôvodných a príchod nových osidlencov po roku 1945 ovplyvnila aj transformáciu kulinárnej kultúry v regióne Žuław Malborských, o ktorej pojednáva vo svojom príspevku Anny Drożdź. Pozornosť zameriava aj na súčasné kulinárne zvyklosti ovplyvnené procesom globalizácie.

Petra Klobušická si pod výskumný mikroskop položila spoločenstvo miestneho úradu vybranej mestskej časti Bratislavy. Cez analýzu komunikačných skupín a komunikačných príležitostí sledovala širšie platné princípy vytvárania sociálnych skupín a osobitých rituálov prijímania jednotlivcov do pracovného kolektívu.

Fokusom štúdie Katarzyny Marcol bol orálny folklór poľských detí zo Zaozdia, oblasti v Českej republike obývanej poľskou menšinou. Autorka si všíma, že aj napriek evidentne poľskému charakteru detského folklóru skúmanej minority, uľahčuje blízkosť poľského a českého jazyka komunikáciu a preberanie textov a slov z češtiny. V konečnom dôsledku je táto skutočnosť vkladom obohacujúcim folklórny repertoár.

Folkloristicky zameraný je tiež príspevok Marty Wójcickej, v ktorom autorka sústreďuje pozornosť na formule folklórnych prozaických textov. Konštatuje, že rozdielnosť formúl rámcujúcich texty je dôležitým genealogickým komponentom, pomocným lakmusom rozlíšenia folklórnych textov.

Posledný príspevok z pera Gabriely Olchowej je venovaný obrazu Poľska a Poliakov, v podaní učebnic určených pre slovenské stredné školy. Autorka zdôrazňuje ako sa tento obraz reflektujúci geografiu, históriu a kultúru Poľska stáva dôležitým činiteľom kreujúcim vnímanie a vzťahy najmä mladej generácie k Poľsku a Poliakom.

Na záver možno iba konštatovať, že texty ktoré prináša zborník, sú nielen jedným z ďalších kamienkov vložených do mozaiky dlhoročnej tradície poľsko-slovenských výskumov, ale aj užitočným a podnetným vkladom do širšie ponímaného etnologicko-folkloristického diskurzu.

Ol'ga Danglová

KRONIKA

WSPOMNIENIE O PROFESOR MARII BOBROWNICKEJ (8 VI 1920 – 29 V 2012)

Dnia 6 czerwca 2012 roku na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie odbyło się ostatnie pożegnanie Profesor Marii Bobrownickiej – wybitnej uczoney, mentorki kilku pokoleń slawistów, uważnej i wrażliwej obserwatorce życia kulturalnego i społecznego. Ustalenia przez Nią poczynione w istotny sposób określiły rozwój polskiej slawistyki literaturoznawczej i do dzisiaj stanowią bardzo ważny punkt odniesienia dla kolejnych generacji badaczy. Prace Profesor Bobrownickiej uczyły i nadal uczą, jak rozumieć Słowiańszczyznę, jakie znaczenie dla współczesności ma poznanie źródeł i uwarunkowań określonych wyborów kulturowych, jak ważne jest zanalizowanie tradycji deformujących kształt tożsamości narodowej i dokonanie nowego samookreślenia wobec aktualnych wyzwań. Znajdziemy w nich również nowe sposoby opisu formacji estetycznych literatur słowiańskich, wskazanie na wcześniej niedostrzegane związki między nimi i ich relacje z kontekstem europejskim oraz inspirujące postulaty badawcze.

Sporządzenie krótkiej charakterystyki dorobku naukowego Profesor Marii Bobrownickiej, który obejmuje łącznie 245 pozycji (monografii, tomów zbiorowych, artykułów, recenzji, haseł encyk-

lopedycznych i innych pozycji) uznać wypada za zadanie niewykonane, wręcz zuchwałe. Spróbujmy jednak przypomnieć najważniejsze fakty z Jej biografii naukowej, główne kręgi zainteresowań, wybrane ustalenia, mając cały czas świadomość, że dotykamy jedynie niewielkiego wycinka tego wyjątkowego rozdziału w dziejach myśli slawistycznej.

Profesor Maria Bobrownicka urodziła się 8 czerwca 1920 roku w Krakowie i z tym miastem związana była przez całe życie. Po maturze, złożonej w 1938 roku, rozpoczęła studia polonistyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim, w czasie wojny kontynuowane w jego tajnych, podziemnych strukturach, które ukończyła w 1946 roku, uzyskując stopień magistra filozofii w zakresie filologii polskiej na podstawie pracy magisterskiej Toman Paddura, zapomniany poeta romantyczny. Studiami slawistycznymi zainteresowała ją, jak wspomina, prof. Stanisław Pigoń, zachęcając do zajęcia się twórczością, tłumaczonego w Polsce przez Miriama, czeskiego poety Juliusa Zeyera. Efektem podjętych badań stała się praca doktorska *Recepcja Juliusa Zeyera wśród Młodej Polski* (1949), wpisująca się w nurt prac slawistycznych poświęconych związkom literatury polskiej z in-

nymi literaturami słowiańskimi. Autorka swoje zainteresowania czeskim neoromantykiem kontynuowała, czego owocem stała się książka *Studia nad twórczością Juliusa Zeyera* (Kraków 1959), będąca podstawą habilitacji, uzyskanej w 1960 roku.

Jeszcze w czasie studiów związała się z Katedrą Młodszych Literatur Słowiańskich UJ, stopniowo awansowała, a następnie, w 1960 roku objęła kierownictwo Zakładu Nowszych Literatur Słowiańskich przy Katedrze Filologii Słowiańskiej UJ. W roku 1972 uzyskała tytuł profesora nadzwyczajnego (swoistym *signum temporis* jest fakt, że Rada Wydziału Filologicznego UJ wystąpiła z wnioskiem o nadanie tytułu profesora już w 1968 roku, jednak, mimo otrzymania pozytywnych recenzji, ówczesne Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego odesłało dokumentację z niejasną informacją, że wniosek jest nieaktualny), a w 1990 odebrała mianowanie i tytuł profesora zwyczajnego. Poza pracą w macierzystym ośrodku, przez pewien czas sprawowała także opiekę nad slawistyką Uniwersytetu Śląskiego oraz aktywnie uczestniczyła w pracach Komitetu Słowianoznawstwa PAN w Warszawie, Komisjach Historycznoliterackiej i Słowianoznawczej PAN w Krakowie, Komisji Środkoeuropejskiej PAU oraz L'Association Internationale de Littérature Comparée. Współpracowała z ważnymi ośrodkami

slawistycznymi w Europie (m.in. Bratysława, Praga, Lublana, Udine, Salzburg), była inicjatorką i organizatorką licznych konferencji. Po przejściu na emeryturę w 1990 roku nadal prowadziła badania, wygłaszała referaty i odczyty, publikowała, wciąż czynnie uczestniczyła w życiu naukowym. Za swoje zasługi została odznaczona Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Medalem Komisji Edukacji Narodowej.

Profesor Maria Bobrownicka w swojej działalności badawczej podejmowała zagadnienia rozmaite, dotyczące obszaru rozległego, bardzo zróżnicowanego, rozpatrywała je w perspektywie historycznej i współczesnej, z uwzględnieniem kontekstu komparatystycznego oraz tendencji rozwojowych literatury powszechnej. Jej prace pod względem zakresu tematycznego obejmowały przede wszystkim obszar Słowiańszczyzny zachodniej i południowej, ze szczególną preferencją dla kwestii słowackich, czeskich, chorwackich i słoweńskich, w ostatnich książkach dodatkowo pojawiają się zagadnienia serbskie, bułgarskie, a także polskie i częściowo wschodniosłowiańskie. Teksty te publikowane były nie tylko w języku polskim, ale także w innych językach słowiańskich i zachodnioeuropejskich.

Za jedną z dominant literaturoznawczego podejścia Profesor Bobrownickiej uznać można preferencję dla badań porównawczych; aspekt ten widoczny jest

zarówno w pracach dotyczących konkretnych utworów i autorów, typologii prądów i okresów literackich, kwestii genologicznych, zagadnień dynamiki rozwoju w poszczególnych literaturach słowiańskich w konfrontacji z literaturą europejską, jak również w tekstach poświęconych kwestiom świadomości kulturowej i narodowej obszaru Słowiańszczyzny.

Komparatystycznie ujmowane zagadnienia literackie pojawiły się m.in. w odniesieniu do dramaturgii słowiańskiej XX wieku, baroku i modernizmu w krajach słowiańskich, klasycystycznego nurtu w literaturach zachodnio- i południowosłowiańskich czasów modernizmu, polskiego i słowackiego klasycyzmu. Niezwykle istotnym i cennym rysem studiów Profesor z tego zakresu jest wyraźnie wyeksponowany ich aspekt teoretyczny i metodologiczny; Autorka formułuje konkretne dyrektywy, wyznacza obszary, które wymagają zbadania i opisu, wskazuje kwestie szczególnie trudne oraz sugeruje możliwości ich rozwiązania. Doskonale widać ten sposób rozumienia zadań slawistyki chociażby w studiach *Młoda Polska a Slovenská moderna* (1972), *Problematyka modernizmu w literaturach słowiańskich. Postulaty badawcze* (1973), *Problemy komparatystycznych badań nad dramaturgią słowiańską* (1979). Stworzenie określonej perspektywy widzenia zjawisk, otwarcie drogi do bardziej kompleksowych ujęć – ten aspekt

wydaje się najważniejszy. Dodajmy, że w tych propozycjach, mimo wyraźnego zakresienia obszaru badawczego, wspólnota paradygmatu kulturowego Europy tworzyła podstawową ramę i punkt odniesienia; jak pisała Profesor Bobrownicka w artykule *Możliwości porównawczych badań nad barokiem w literaturach słowiańskich* (1990): „(...) za bardziej istotną od słowiańskości uważam wspólnotę modelową całej kultury europejskiej, w której literatury słowiańskie w różny sposób i w różnym stopniu aktywności współuczestniczą, chociaż same nie wytwarzają jakiejś bardziej bliskiej podgrupy, jakiejś własnej «słowiańskiej» subkultury”.

Kwestie narodowej i kulturowej tożsamości Słowian, podejmowane intensywniej przez Profesor Bobrownicką od drugiej połowy lat 80. XX wieku, stopniowo stały się centralnym zagadnieniem prowadzonych przez Nią badań. Ich efektem są artykuły, wygłaszane podczas konferencji referaty oraz trzy książki: *Narkotyk mitu. Szkice o świadomości narodowej i kulturowej Słowian zachodnich i południowych* (Kraków 1995), *Pogranicza w centrum Europy. Slavica* (Kraków 2003) oraz *Patologie tożsamości narodowej w postkomunistycznych krajach słowiańskich. Uwagi o genezie i transformacjach kategorii tożsamości* (Kraków 2006), które uznać można za bezprecedensowe i do dzisiaj najbardziej imponujące i wyczerpujące w polskiej

nauce opracowanie problematyki kulturowych uwarunkowań oraz historycznych przemian, jakim słowiańskie procesy autoidentyfikacyjne podlegały. Profesor Bobrownicka omówiła wszystkie najistotniejsze elementy kształtujące kulturę słowiańską, m.in. stosunek do dziedzictwa antycznego i tradycji oświeceniowych, rolę mitu słowiańskiego, obecność utopii i tendencji mesjanistycznych, rozumienie kwestii językowych, miejsce folkloru w systemie kultury; te i inne zagadnienia przedstawiła w perspektywie historycznej, wskazując jednocześnie na konsekwencje, jakie konkretne wybory, wyobrażenia, mity miały i w niektórych wypadkach nadal mają dla kształtu zbiorowych tożsamości słowiańskich. Zdecydowane sądy i pozornie bezwzględne diagnozy stawiane przez Profesor mogły czasami wzbudzać sprzeciw, po którym, o ile w ogóle się pojawił, powinniśmy być bardziej skłonni i zdolni do auto-refleksji. W pracach tych bardzo wyraźnie zaznaczyło się również rozumienie nauki nie jako odizolowanej od rzeczywistości społecznej działalności akademickiej, lecz aktywności próbującej tę rzeczywistość w pewien sposób kształtować. Wyjaśniając genezę sympozjum w Castel Gandolfo, zorganizowanego w 1996 roku z inicjatywy Jana Pawła II (z którym, dodajmy, jeszcze jako Karolem Wojtyłą, Profesor Bobrownicka studiowała) oraz potrzebę nowej

perspektywy opisu zjawisk kultury, badaczka pisała: „Ten zwrot w badaniach nie jest przypadkowy. To nie jest wynik metodologicznej mody. Zrodziło go bowiem zaniepokojenie, a nawet więcej – przerażenie ogromem zła, jakiego doświadczył i ciągle jeszcze doświadcza człowiek XX wieku. A także tego zła agresywnością, łatwością zdobywania społecznego przyzwolenia, fascynacją nim ze strony szerokich kręgów. Ten niepokój, ta troska prowadzi humanistów ku badaniom korzeni kultur narodowych i procesów zachodzących w zbiorowej świadomości społeczeństw współczesnych, ażeby jakoś to wszystko zrozumieć, rozeznac przyczyny zagrożeń europejskiej kultury i europejskiej tradycji”.

Licznych problemów podejmowanych przez Profesor Bobrownicką nie udało się wspomnieć w ramach tego krótkiego szkicu, odnotujmy jeszcze jedynie książkę *Dramat czeski i słowacki na scenach polskich* (Wrocław – Warszawa – Kraków 1965), jedną z nielicznych prac poświęconych kontaktom teatralnym Polski z innymi krajami słowiańskimi. Pełną bibliografię prac znaleźć można w przygotowanym przez krakowskich sławistów z okazji jubileuszu dziewięćdziesiątych urodzin Profesor tomie *Zrozumieć Słowiańszczyznę* (Kraków 2010).

Należy podkreślić zasługi Profesor w kształceniu kadry naukowej; była promotorem licznych prac magisterskich, promotorem i re-

cententem wielu rozpraw doktorskich, część Jej wychowanków pracuje dzisiaj w ośrodkach uniwersyteckich i naukowych.

Odejście Profesor Marii Bobrownickiej, będąc wielką stratą dla polskiego środowiska slawistycznego, nie jest odejściem definitywnym.

Jej prace są i na pewno jeszcze długo pozostaną aktualną wartością, przynosząc inspiracje, wskazując atrakcyjne kierunki i obszary badań oraz stanowiąc wzór naukowej dyscypliny dla młodych adeptów slawistyki.

Rafał Majerek

ZA PROFESOROM EDVARDOM LOTKOM

9. 12. 2011 sa polonisti v Čechách rozlúčili s prof. PhDr. Edvardom Lotkom, CSc., ktorý by sa bol 18. januára 2012 dožil 80. rokov. Jeho úmrtím stráca nielen česká, ale aj slovenská polonistická i bohemistická jazykoveda významného pedagóga, vedca, človeka.

V prvom čísle Kontaktov, pred desiatimi rokmi, sme v Kronike spomínali významné životné jubileum tohto jazykovedne zameraného polonistu a bohemistu.

Profesor Lotko pochádzal z česko-poľského pohraničia. Od roku 1956 až do odchodu na dôchodok pracoval na Filozofickej fakulte Univerzity Palackého v Olomouci. Po roku 1989 jedno volebné obdobie pôsobil vo funkcii prodekana pre študijné záležitosti. Na katedre slavistiky, ktorú niekoľko rokov viedol, prednášal jazykovedné polonistické disciplíny. Okrem toho viedol prednášky a semináre z českej a poľskej lexikológie a lexicografie. Pre študentov filologických kateder prednášal aj všeobecnú jazykovedu a súčasnú rétoriku, neskôr vydal aj monografické práce.

Tri roky pracoval na Jagelovskej univerzite v Krakove ako lektor českého jazyka. Je autorom mnohých publikácií. K jeho najvýznamnejším patria monografie o poľsko-českej zradnej lexike, o synchronnej konfrontácii češtiny a poľštiny, o jazykovednej problematike v prekladateľskej a tlmočnickej praxi, o lexikálnej negácii, o typologickom porovnávaní západo-slovanských jazykov a pod. Okrem toho je autorom viacerých učebných textov pre polonistov a bohemistov, autorom štúdií a konferenčných príspevkov. Nezaháľal ani na dôchodku, stále niečo tvoril, či už to bol Slovník poľsko-českých zradných slov alebo Slovník lingvistických termínov pre filológov.

So slovenskými jazykovedcami, najmä polonistami, mal dlhoročný pracovný aj osobný kontakt. Profesor Lotko sa často zúčastňoval na vedeckých podujatiach, ktoré usporiadali slovenské slavistické pracoviská. Bol oponentom prác, publikoval v slovenských jazykovedných časopisoch a zborníkoch. Poznali sme ho ako múdreho,

vzdelaného vedca, vždy ochotného poradiť, pomôcť. Známy bol aj ako veľmi spoločenský, hudobne nadaný človek. Všetky vedecké podujatia na slavistických podujatiach v Olomouci boli spojené s kultúrnou hudobnou vložkou – profesor Lotko hral na gitare známe české, slovenské i poľské skladby, populárne i ľudové piesne. Škoda, že od nás

nečakane odišiel, že sme si nemohli spolu s ním pripíť pri príležitosti jeho okrúhleho jubilea.

Pre slovanskú jazykovedu a najmä polonistiku znamená veľký prínos. Jeho diela budú naďalej slúžiť mladšej generácii polonistov, bohemistov a slavistov a ostane v spomienkach kolegov.

Marta Pančíková

ŽIVOTNÉ JUBILEUM PROF. PHDR. JIŘÍHO DAMBORSKÉHO

22. mája tohto roku sa dožíva krásneho polookrúhleho jubilea významný český polonista prof. PhDr. Jiří Damborský, DrSc. Pred desiatimi rokmi sme recenzovali v Kontaktoch zborník Slavistika osudom i voľbou, ktorý pripravili ostravskí kolegovia k jeho polookrúhlemu výročiu.

Profesor Jiří Damborský sa narodil v Lítoveli na Morave. Študoval v Prahe na Karlovej univerzite, na Jagelovskej univerzite v Krakove a na Univerzite Palackého v Olomouci, kde neskôr pracoval. Časť svojho pracovného života strávil na lektorátoch v Poznani a vo Varšave. Počas normalizácie, už ako docent UP v Olomouci, musel odísť z fakulty. Pôsobil v školstve na Tešínsku, publikoval v Poľsku a do vysokoškolského prostredia sa vrátil až po roku 1989. Po návrate najskôr pôsobil v Opoli, neskôr sa vrátil do Olomouca a Ostravy. Na týchto troch pracoviskách pôsobil až do odchodu do dôchodku už ako profesor a doktor filologic-

kých vied. Je známy svojím optimizmom, vitálnosťou, ktorú čerpá na svojej milovanej chalupe pri chove včeličiek. Možno práve ony mu dodávajú silu a energiu aj dnes.

Napriek všetkým nepríjemnostiam má za sebou bohatú vedeckú publikačnú činnosť. Veľa publikoval v Poľsku, kde ho považujú za významného zahraničného polonistu. Okruh jeho záujmov je rozsiahly – zaberá všetky gramatické disciplíny českého a poľského jazyka v porovnaníacom poňatí. Mnohé jeho porovnávacie práce majú pioniersky charakter. Spomenieme tu iba niektoré monografie: Participium l-ové ve slovanštině., Neurčité a jmenné tvary slovesné v polštině., Studia nad słownictwem i frazeologią polską i czeską., Podstawy gramatyki języka czeskiego., Polština a franština ve vzájemném vztahu. Už ako dôchodca vydal v Katoviciach monografiu Rozstrąsania literackie. Studia o języku polskim (2007). Okrem toho je autorom mnohých učebníc

češtiny, poľštiny a ruštiny pre poľskú školu na Tešínsku.

Za zásluhy o rozvoj poľského školstva, vedy a kultúry získal viaceré vyznamenania, z nich najvzácnejšie je vysoké štátne vyznamenanie od poľského prezidenta „Krzyż Oficerski Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej.

Profesor Jiří Damborský je právom považovaný za nestora českej a aj slovenskej polonistiky, alebo vyjadrené slovami poľského jazykoved-

ca Janusza Siatkowského „za ofiarneho i rozumného ambasadora spraw czeskich w Polsce i polskich w Czechach.“

Aj slovenskí polonisti a členovia Spoločnej slovensko-poľskej a poľsko-slovenskej komisie humanitných vied želajú profesorovi Jiřímu Damborskému veľa zdravia, veľa síl a energie! A k tomu slová poľskej zdravotnice „Sto lat, sto lat, panie profesorze!“

Marta Pančíková

PRIPRAVUJE SA SLOVENSKÉ VYDANIE MONOGRAFIE SŁOWACY W POLSKICH OCZACH

Poľská dvojväzková monografia *Słowacy w polskich oczach* sa na Slovensku stretla s veľkým zájmom. Po monografii Romana Zawilińskiego *Słowacy*, ich žycie i literatura je to vlastne druhá autorská práca poľského autora o Slovensku a poľsko-slovenských vzťahoch, ktorá historicky utvrdzuje a aktualizuje vývin a zmysel vzájomných poľsko-slovenských vzťahov a kontaktov.

Slovenské vydanie Jagiełłovej práce pripravuje súkromné vydavateľstvo *Post scriptum*, ktoré vlastní Pavol Stano, synovec známeho prekladateľa poľskej literatúry Mikláša Stana (preložil všetky Sienkiewiczove historické romány). Túto nevšednú publikáciu avizujeme v podobe predbežnej informácie, ktorou chceme nadviazať na rozhovor prof. Jacka Balucha s M. Jagiełłom, umiestneným do prítomného zv. *Kontaktov*.

Poľský novinár, spisovateľ, pop-

redný kultúrny a politický činiteľ Michał Jagiełło sa už

mnoho rokov zaoberá problematikou poľsko-slovenských vzťahov a spolupráce. Svedčia o tom jeho pracovné aktivity nielen v oblasti kultúry, ale aj v oblasti výskumu a popularizácie vzájomných poľsko-slovenských kontaktov v ich historicko-vývinovej i aktuálnej projekcii. Výsledkom týchto jeho snáh je práve dvojväzková knižná publikácia *Słowacy w polskich oczach*.

Autor v nej hodnotí historický, zemepisný, etnický a jazykový vývin, ktorým si Slováci napriek nepriaznivým politickým podmienkam zachovali svoju národnú a kultúrnu identitu. Osobitne hodnotí situáciu Slovákov vo vzťahu k Maďarom, ich postavenie v rakúsko-uhorskom štátnom útvare, národnobuditeľské zápasy o zlepšenie hmotnej a vzdelanostnej situácie. Sústredenú pozor-

nosť venuje udalostiam, ktoré viedli k Hurbanovskému povstaniu v rokoch 1848 - 1849. Vieme, že aktivity Slovákov, zamierené proti Maďarom, sa v Poľsku stretli s veľkou kritikou. Fakt, že sa slovenskí dobrovoľníci na čele so Štúrom, Hurbanom a Hodžom pridali k Rakúsku proti Maďarom, autor vysvetľuje v duchu Štúrovho listu z novembra 1848, v ktorom sa píše: "Inakšie teraz postupovať nemôžeme, chceme sa povzniesť aspoň z najväčšej biedy a nevole." Chcem tým zdôrazniť, že M. Jagieľto hodnotí vývinové fakty dejín Slovenska v historickom kontexte, vo vývinových súvislostiach „možného“ a „nevyhnutného“ konania ľudí v područí cudzej mocenskej štruktúry, a tým im dáva objektívny charakter.

Značný rozsah publikácie umožňuje autorovi podrobnejšie charakterizovať druhú polovicu 19. storočia, keď sa na poľskej strane začala veľká vlna záujmu o etnické, literárne a jazykové vlastnosti Slovákov. Poľskí demokrati a slovenskí vlastenci sa tu stretli na spoločnej ideovej a kultúrnej platforme. Začala sa veľká výmena hodnôt, čo sa prejavilo nielen v publicistickej, ale aj literárnej a kultúrnej spolupráci.

Zaujímavým spôsobom M. Jagieľto charakterizuje snahy martinských národniarov a Turčiansky Sv. Martin, ktorý sa v druhej polovici

19. storočia stal centrom slovenskej duchovnej a národnej kultúry. Bolo to obdobie intenzívnych kontaktov a spolupráce slovenských a poľských intelektuálov, ktorí pravidelne navštevovali valné zhromaždenia Matice slovenskej. Po návrate podávali v poľskej tlači písomné svedectvá o snahách Slovákov v Hornom Uhorsku, a tým účinne podporovali ich emancipačný proces, ktorý nakoniec vyústil do vzniku ČSR. V záverečnej časti autor poukazuje na to, ako sa v tejto tradícii vytvorili podmienky dobrého „partnerského susedstva“, ktoré i napriek rozporným peripetiám v medzivojnovom období nakoniec dospelo k spolupráci vo všetkých oblastiach kultúrneho a spoločenského života,

Práca Michała Jagiełty Slováci v poľských očiach je svojím spôsobom unikátne zahraničné dielo o vývine slovenskej kultúry a kontaktoch s poľskou kultúrou a literatúrou. Širokým pohľadom na slovenskú problematiku osvetľuje základné fakty dejín Slovenska hlavne v 19. - 20. storočí a odôvodňuje zákonitosti emancipačného hnutia Slovákov nielen v rakúsko-uhorskom, ale i v česko-slovenskom kontexte. Vytvára znamenitú ideovú a kultúrnu platformu pre súčasný rozvoj a výskum vzájomných vzťahov slovenskej a poľskej kultúry.

Jozef Hvišč

CENA JÁNA HOLLÉHO, 2011

Medzi delami odmenenými prekladateľskou Cenou Jána Hol-

lého sa v roku 2011 objavil výber z básnickej tvorby Juliusza Sło-

wackého, ktorý preložil Juraj Andričík. Výber vydalo Vydavateľstvo Ikar pod názvom Beniowski a iné básne.

Doteraz u nás vyšli iba jednotlivé ukážky básnickej tvorby J. Słowackého (dráma *Balladyna*, poetická próza *Anhelli*, príležitostné preklady publikované v časopisoch), ktoré neposkytli slovenskému čitateľovi širší pohľad na jej výrazové kvality. Aj tak však bola a stále je predmetom záujmu slovenských prekladateľov i bádateľov, ktorí v nej nachádzajú jeden zo základných inšpiračných zdrojov poľského, a vlastne i slovenského romantizmu a modernizmu.

Prekladateľ a básnik Juraj Andričík dobre zvládol štylistické i výrazové úskalia poľského textu. Primeranou kombináciou reprodukováných významových jednotiek (preložených doslovne) a poetickým modelovaním základného tvaru sa mu podarilo zachovať poetický charakter pôvodiny. Verše v preklade plynú prirodzene, pritom i poeticky. Verne dodržiava 11-slabičný verš s jambickým začiatkom. Je prirodzené, že kvôli tomu Andričík musel na niektorých miestach slovenský text dômyselne modelovať, štylisticky upravovať. Používa pritom osvedčené postupy štylisticko-významového a poetického posunz a vyrovnávania. Dôležité je, že všetky tieto postupy realizuje verne v duchu Słowackého básnického myslenia a cítenia.

Na čelo výberu je ako titulná zaradená rozsiahla básnická skladba Beniowski, čo pre slovenského

čitateľa má osobitný význam. Je to klasický typ tzv. digresnej poézie, v ktorej autor popri titulnej téme (Beniowski) rieši ideové a estetické spory s kritikmi svojej tvorby. Chýbajú tu vysvetlivky, resp. vysvetľujúci komentár (nič sa o tom nehovorí ani v úvode, ani v doslove knihy), lebo v takejto podobe ju pociťujeme ako síce peknú a zaujímavú, ale významovo prinajmenšom utlmenú. Je to škoda. Poéma, ktorú Andričík prebásnil veľmi dôsledne, tým stratila dôležitý významový rozmer.

Pre úplnosť charakteristiky uvádzam, že do slov. výberu je zaradená časť Beňovského (deväť Spevov), ktoré dávajú primeraný obraz celku. V dvoch Spevoch, prezentovaných ako súvislé časti skladby – asi nedopatrením – vypadli dve strofy (na ss. 40 a 146) a na s. 118 vypadol zo strofy jeden verš, čo však čitateľ zbadá iba vtedy, keď text prekladu porovnáva s poľským originálom.

Editor knihy zaradil do výberu aj staršie Hviezdoslavove, Žarnovove a Hollého preklady z rokov 1xxx. Kniha tým dostáva cenný historicko-dokumentárny rozmer. Bábateľa, ale aj čitateľa majú k dispozícii zaujímavé ukážky odlišných prekladateľských štýlov, ktoré aj dnes (aj keď najmä v prípade Hviezdoslava sa preklad na niektorých miestach vzdaluje od originálu) pôsobia ako cenný dobový materiál.

V tomto prípade však vystupuje problém pravopisu. Editor síce poznamenáva, že v týchto prekladoch „rešpektuje pôvodnú pravopisnú podobu textov podľa úzu, aký pla-

til v dobe ich prvého vydania“ (str. 175), toto sa však môže akceptovať iba v skladobnej a štylistickej vrstve prekladov. Pravopis sa mal upraviť podľa dnešného úzu. Je prinajmenšom čudné čítať v súčasnom knižnom vydaní napr. takéto verše: „jak začaly sa tratiť moje dietky, / o zob sa slietať začaly...“ (str. 218), alebo „Keď to húfy spoznaly, rozbehly sa...“ (str. 263) atď... Aj tu však musím pripomenúť, že z úvodnej sloky Hviezdoslavovho prekladu básne Hrob Agamemnona vypadol jeden verš (str. 207), čím sa narušila pravidelná verzologická stavba originálu i prekladu (u Hviezdoslava tento verš nechýba!). Za isté nedôslednos-

ti považujem aj viaceré preklepy (miesto **na konci** – má byť **na koni**, s. 17; miesto **miesto** Wallenroda má byť **mesto** Wallenroda, s. 44; miesto **chlapi** má byť **sedliaci**, s. 50; miesto **ja** taktiež peklo má byť **je** taktiež peklo, s. 68 atď.), ktoré celkovú poetickú kvalitu prekladu síce nenarušujú, ale – narušujú textologickú dôslednosť publikácie.

Napriek tomu Andričíkov výber Beniowski a iné básne možno považovať za úspešný prekladateľský, a keď si odmyslíme uvedené textologické nedopatrenia – aj vydavateľský čin, ktorý si prekladateľskú Cenu Jána Hollého zaslúžil.

Josef Hvišč

KONFERENCIA MLADÝCH SLAVISTOV

V dňoch 14. a 15. apríla 2011 sa na pôde Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave pod záštitou Katedry slovanských filológií Filozofickej fakulty Univerzity Komenského a Inštitútu slovanskej filológie Filologickej fakulty Jagellovskej univerzity v Krakove uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia „Slavia“ na tému Slovanské jazykové a kultúrne identity. Účastníkmi konferencie boli mladí vedeckí pracovníci, predovšetkým doktorandi a doktori, ale aj študenti posledných ročníkov magisterského štúdia zo sedemnástich univerzít a vedeckých pracovísk zo Slovenska, Čiech, Poľska, Bieloruska, Chorvátska, Maďarska a Slovinska.

Logom konferencie sa stal mod-

ro-bielo-červený lipový lístok. Výber loga nebol náhodný. Lipu, odolnú a dlhovekú drevinu, naši predkovia po stáročia vysádzali v blízkosti svojich obydli a v roku 1848 na prvom panslavistickom kongrese v Prahe bola prijatá ako oficiálny symbol slovanstva. Farby modrá, biela a červená, ktoré sú od časov tohto kongresu považované za všeslovanské, v rôznych usporiadaniach dodnes vlajú na vlajkách viacerých slovanských štátov.

S ideou zorganizovať konferenciu prišli doktorandi z Jagellovskej univerzity v Krakove, slovákisti Rafał Bracki a Robert Wilgocki, ktorí pre túto myšlienku nadchli doktorandku Univerzity Komenského v Bratislave, polonistku Kamilu

Wojnar Ondicová. Spoločnými silami sa pustili do neľahkej úlohy. V priebehu niekoľkých mesiacov bolo všetko pripravené, a tak sa 14. 4. 2011 od skorých ranných hodín začali na Filozofickej fakulte UK schádzať hostia a účastníci konferencie.

Slávnostné otvorenie konferencie sa konalo v zasadacej miestnosti Filozofickej fakulty UK. Organizátori srdečne privítali hostí spoza univerzity, ako aj profesorov, docentov, odborných asistentov, doktorandov a študentov Filozofickej fakulty UK, a zvlášť účastníkov konferencie, ktorí merali dlhú cestu do Bratislavy. Zúčastneným sa postupne prihovorili pozvaní hostia. Ako prvá dostala slovo Małgorzata Wierzbicka, predstaviteľka Veľvyslanectva Poľskej republiky na Slovensku, ktoré finančne podporilo konferenciu. Po nej prehovoril Tomasz Grabiński, zástupca riaditeľa Poľského inštitútu v Bratislave, ktorý sponzoroval večeru pre všetkých účastníkov konferencie v reštaurácii Prašná bašta. Následne sa prítomným prihovorili predstavitelia hostiteľskej univerzity – prodekan docent Vincent Múcska, vedúca Katedry slovanských filológií docentka Mária Dobríková a odborná garantka konferencie za Univerzitu Komenského profesorka Marta Pančíková, v súčasnosti pôsobiaca na Ostravskej univerzite.

Po slávnostnom otvorení nasledovalo plenárne zasadnutie, na ktorom authority z oblasti slovenskej a poľskej jazykovedy uviedli prí-

tomných do problematiky jazykovej a kultúrnej identity. Ako prvá vystúpila docentka Jana Pekarovičová z Univerzity Komenského s prednáškou, v ktorej predstavila Identitu ako lingvokultúrny pojem, po nej odborná garantka konferencie za Jagelovskú univerzitu profesorka Halina Mieczkowska s prednáškou na tému Zachodniosłowiańska geneza a tożsamość w rozwoju języków polskiego i słowackiego a nakoniec profesorka Krystyna Jarząbek zo Sliezskej university v Katoviciach, ktorej prednáška niesla názov Komunikacja niewerbalna jako przejaw tożsamości kulturowej.

Po krátkej prestávke sa účastníci presunuli do miestností, v ktorých prebiehali rokovania v troch konferenčných jazykoch, a to v slovenčine, poľštine a češtine. Postupne odznelo tridsaťšesť referátov, ktoré sa zameriavali na rôzne aspekty identity. Vystúpenia boli v mnohých prípadoch spojené s powerpointovými prezentáciami, ktoré obrazom i slovom vtahovali poslucháčov do prezentovanej problematiky. Na konci každého tematického bloku sa rozpútala živá diskusia, na ktorej mali účastníci možnosť konfrontovať svoje názory, poznatky a postrehy s kolegami z iných univerzít.

Hoci sa o identite napísalo toho už veľa, ide o taký rozsiahly problém, že mladí vedeckí pracovníci mali o čom diskutovať. Každý vniesol do problematiky svoj pohľad na konkrétnu oblasť spojenú či už s osobnou identitou alebo s identitou určitej skupiny ľudí, národa

či národnostnej menšiny. Témy referátov v desiatich tematických okruhoch boli skutočne rôznorodé – od histórie samotného pojmu identita po internacionalizáciu slovnej zásoby slovanských jazykov, od problému identity vybraných osobností po otázku identity slovanských národnostných menšín.

Najpočetnejšie boli zastúpené príspevky zaoberajúce sa identitou južnoslovanských národov, veľa sa hovorilo aj o identite v multikulturných a pohraničných oblastiach, identite presídlencov či o identite v stredo- a východoeurópskom priestore. Nechýbali ani príspevky zamerané na otázku slovanskej identity v literatúre, kinematografii

či vo fotografii.

Konferenciu by nebolo možné zorganizovať bez pomoci sponzorov, a to Velvyslanectva Poľskej republiky na Slovensku, Poľského inštitútu v Bratislave a Spoločnosti doktorandov Jagelovskej univerzity v Krakove, ktorým aj touto cestou ešte raz ďakujeme za podporu.

Čo dodať na záver? Azda len toľko, že medzinárodná vedecká konferencia *Slavia* bola

vydarené podujatie, na ktorom mladí slavisti mali nielen možnosť podeliť sa o výsledky svojej vedeckovýskumnej činnosti, ale aj neformálne sa pohovárať a nadviazať kontakty s kolegami z univerzít z celého slovanského sveta.

Kamila Wojnar Ondicová

KONFERENCIA O SPOLUPRÁCI KNIŽNÍC V POHRANIČNEJ OBLASTI

V dňoch 20. – 22. septembra 2010 sa v Szczyrku neďaleko Bielsko Białej, konala medzinárodná konferencia s názvom Biblioteki na terenach pogranicza i ich rola w kształtowaniu społeczeństw wielokulturowych. Jej spoluorganizátormi boli Książnica Beskidzka v Bielsko Białej a Krajská knihovna v Žiline. Projekt bol spolufinancovaný Európskou úniou (85%) z Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci programu cezhraničnej spolupráce Poľská republika – Slovenská republika 2007 – 2013 a štátnym rozpočtom (10%) prostredníctvom Euroregiónu Beskidy. Konferencia trvala tri dni a bola rozdelená

na poľskú a slovenskú časť.

Po uvodnom referáte riaditeľa Książnice Beskidzkej v Bielsko – Białej Bohdana Kocureka koordinátorka projektu Katarzyna Ruchała zhodnotila cieľ a zámery projektu. Do tohto rámca dobre zapadli jednotlivé referáty, v ktorých sa účastníci konferencie zaoberali otázkami medziknižničnej spolupráce

(Katarína Šušoliová), špecifickými podmienkami a možnosťami slovensko-poľských kontaktov v oblasti Tatier (Michał Jagiełło), novými formami transhraničnej spolupráce knižníc (Ján Malicki), vzájomným pôsobením a dialógom kultúr (Helena

Jacošová, Lujza Urbancová, Ladislav Volko, Peter Cabadaj, Urszula Żydek - Bednarczuk), úlohami miestnych kultúrnych orgánov (Alina Macher), ochranou kultúrneho dedičstva (Helena Kupczak), zbierkami poloník v ŠVD v Prešove (Lucia Němcová), aktuálnych sociálnych a náboženských otázkach regionálnych kultúr (Lubomír Faľan, Peter Kubica)...

Prvé dva dni konferencia prebiehala v Poľsku, na tretí deň sa jej účastníci presunuli na Slovensko, kde sa osobne oboznámili so systémom pôsobenia troch slovenských

regionálnych knižníc, zapojených do projektov rozširovania poľsko-slovenskej knižničnej a kultúrnej spolupráce. Boli to knižnice v Čadci (Kysucká knižnica), Martine (Turčianska knižnica) a v Žiline (Krajská knižnica). Poľskí i slovenskí účastníci tohto podujatia mali tak príležitosť zoznámiť sa nielen s prácou jednotlivých knižníc v nových ekonomických a technických podmienkach, ale aj s možnosťami koordinovaného rozvíjania poľsko-slovenskej spolupráce.

Lucia Němcová

POĽSKÁ DIVADELNÁ HRA NA SLOVENSKEJ SCÉNE

Poľské divadelníctvo v posledných rokoch pozitívne ovplyvnili viaceré európske režisérské osobnosti, ako napr. Luke Perceval, Frank Castorff, Thomas Ostermeier. V poľských podmienkach síce priamy vplyv európskych postmoderných tendencií nie je taký viditeľný; v práci poľských režisérov sa transformoval na razantné videnie súčasného sveta a jasný režisérsky rukopis.

Zo slávnych poľských režisérov, známych z minulosti, však žijú už len traja - Wajda, Jarocki, Lupa, ktorí úspešne pokračujú v tvorbe svojich predchodcov, a čo je hlavné - svojou prácou ovplyvňujú ďalšie generácie. Diela týchto veľkých režisérov sú v mnohom revolučné, angažované, priame, nemajú problém svojimi scénickými dielami zobrazit

pálčivé, bolestivé a vypuklé problémy súčasnosti. Dodnes prekvapujú schopnosťou pomenovať stav a meniť kontext poľského divadelníctva. Títo režiséri dodnes tvoria na javiskách a sú pre mladú generáciu učiteľmi a vzormi. Lupa je nielen tvorcom, ale aj pedagógom krakovskej divadelnej akadémie PWST. Svojich nasledovníkov vedie k slobodnej voľbe divadelnej poetiky, nedeklaruje, ale citlivo vníma a rozvíja talent svojich študentov. Ako v minulosti, aj teraz má schopnosť dekonštruovať javiskový tvar a znovu ho poskladať do novotvaru, ktorý mu je najvlastnejší. Dramatický text, aj keď ide väčšinou o jeho obľúbených autorov a autorky, vníma ako veľkú kulisu, na pozadí ktorej rozohráva divadelnú inscenáciu. Slovom, divadelný text nechápe ako kľúčový

a rozhodujúci, ale ako jeden z tvorivých komponentov inscenácie. Takýmto spôsobom pracujú viacerí súčasní poľskí režiséri, ako napr. Krzysztof Warlikowski, Grzegorz Jarzyna, Jan Klata, Piotr Cieplak či Maja Kleczewska alebo Przemysław Wojcieszek.

Poľsko je síce naším susedom, ale pre väčšinu Slovákov je v tejto oblasti známe len veľmi sporadicky, sprostredkovane a skreslene. Prítom poľská dráma je nielen v Poľsku, ale aj v Európe v ofenzíve. Postavenie súčasnej drámy v rámci poľskej literatúry potvrdzuje fakt, že vôbec prvou drámou, ktorá získala prestížnu poľskú literárnu cenu Nike, sa stala v roku 2008 hra Naša trieda Je to veľký úspech nielen pre autora, ale aj pre súčasnú poľskú drámu, ktorá v posledných rokoch opäť nadobudla výbornú úroveň, o čom svedčia (ak máme menovať iba hry na slovenských scénach) novátorsky poňaté inscenácie Michała Walczaka, Andrzeja Stasiuka, či naposledy Doroty Masłowskej. Posledná menovaná sa stala hviezdou nielen kultúry, ale aj mimo nej, – zaujala nekompromisným pohľadom na súčasnosť, na svoju generáciu, či na generácie rodičov i starých rodičov, hlavne však svojskou štylistikou, ktorou narušuje konvenčné zásady divadelnej tvorby..

Poľskí súčasní dramatici sa zaoberajú rôznymi témami účtovania s komunistickou minulosťou, s osobnými traumami, falošnými národnými mýtmi, povrchnými hodnotami súčasného života. Uve-

dení autori tvoria jednu medzi-generačnú, tématicky rôznorodú platformu súčasnej poľskej drámy, ktorá nachádza pozitívny ohlas aj v zahraničí.

V súčasnosti sa z hľadiska počtu inscenácií poľských hier ako najaktívnejšie javia východoslovenské divadlá. Divadlo Kontra v máji uvedie premiéru hry Marka Kotorského Nenávidím. V Košiciach Štátne bábkové divadlo hrá text mladej dramatičky Marty Guśniowskej O bračekoch a sestričkách svätého Františka. Štátne divadlo uviedlo hru Andrzeja Stasiuka Čakanie na Turka. Ku Głowackého Antigone v New Yorku sa vrátilo košické divadelné združenie Rovás. Žilinské Mestské divadlo má zasa v repertoári hru Ingmara Villqista Taka fajn baba ako ty.

Súčasnnej poľskej dramatiky sa programovejšie začína venovať aj nitrianske Divadlo Andreja Bagara. Pred niekoľkými rokmi úspešne uviedlo Seramowiczovú komédiu o hľadaní mužskej podstaty. Testosterón.

Začiatkom tohto roka sa na Slovensku uskutočnila úspešná premiéra mladej poľskej dramatičky Doroty Masłowskej Dvaja úbohí Rumuni hovoriaci po poľsky. U nás sme ju zatiaľ poznali iba ako autorku v Poľsku i v Európe pozitívne hodnoteného románu Sneh a krv. Masłowskej tvorivý potenciál, aj napriek prevažujúcemu naratívne štýlu rozprávania, sa plynulým spôsobom preorientoval do divadelnej sféry, v ktorej sa rýchlo zorientovala.

„Rumuni“ sú Masłowskej divadelným debutom, v ktorom skúša hranice dramatickej tvorby. Vkladá do textu naratívne prvky, dlhé monologické výpovede. Niekedy sa síce strácajú v záplave motívov, no v závere autorka suverénne smeruje k prekvapujúcej pointe. Ide o klasický Masłowskej koncept vykričania sa z vlastnej bolesti a nepochopenia, ktorý na počudovanie v divadle nezaniká. Aj tu pracuje s historickými narážkami, citáciami, ale predovšetkým vychádza z vlastného pozorovania a vecného, nekompromisného pohľadu na svet. Na niektorých miestach, často na škodu dramatického pôsobenia, naratívny štýl zastiera tému, príbeh, čo však pociťujeme ako určité nówum.

Nitrianske Divadlo Andreja Bagara, ktoré svojou dramaturgiou patrí medzi najširšie koncipované kamenné divadlá na Slovensku, ponúklo mladej generácii slovenských režisérov a režisérok možnosť prezentovať svoje debutujúce inscenácie. Túto šancu dostala aj režisérka Júlia Rázusová, ktorá svojou poetikou vyznačujúcou sa silným fyzickým, výtvarným a hudobným vkladom priam stvorená na skrotenie živlu, akým Masłowska rozhodne je. Rázusová poníma divadelné predstavenie ako happening, ktorý je zčasti narežirovaný a zčasti vychádza z improvizcie a uvoľnenosti. Toto spojenie môže napomôcť aj silnejšiemu kontaktu mladého diváka s divadlom, ktoré rozpráva jeho jazykom a žije jeho problémami. Hra hovorí o dvojici mladých ľudí,

ktorí predstierajú, že sú rumunskí utečenci a putujú krajinou. Pre nich ako pre mladú generáciu je všetko povolené, – môžu byť kýmkoľvek, môžu mať všetko, môžu ísť všade. Masłowska tento zdanlivý pocit bezhraničnej slobody relativizuje, svoje dve hlavné postavy Džinu a Parcha vôbec nešetří. V priebehu hry im dá zakúsiť absolútne dno a uvedomie si vlastných obmedzení.

Spojenie Masłowskej a režisérky Júlie Rázusovej sa javí ako šťastné: hlavne z hľadiska spôsobu fragmentárneho rozprávania, citu pre rytmus, nečakaných dejových zvrátov, pre hovorový jazyk, zvláštnu štylistiku, ale i hrubozrnnú poetiku naplnenú silnými emóciami. Túto atmosféru režisérka ešte doplňuje živou hudbou, hlavne všadeprítomným klavírom, ku ktorému si herci sadajú ako do auta. Hudba pritom už pri príchode divákov do divadelného priestoru štartuje bláznivým road movie, ktorý ďalej rozvíjajú silné herecké výkony hercov mladej generácie nitrianskeho súboru. Inscenácia nitrianskeho divadla je určená predovšetkým mladej diváckej generácií, lebo jazyk hry blízky im môže byť svojou expresivitou a voľnosťou, no súčasne ich upozorňuje na úskalia povrchného sveta, v ktorom žijú. Mužské herecké obsadenie v mnohom pripomína Saramonowiczov Testosterón. Herci tu pôsobia ako skupina, ide teda o kolektívny výkon, vzájomne si všetci pomáhajú vytvoriť čo najmocnejšie stvárnenie hry, aj keď na prvý pohľad pôsobia veľmi

voľne, neorganizovane.

V slovenských pomeroch, kde pretrvávajú divácka nechúť pozrieť si niečo súčasné a nové, sú nitrianski „Rumuni“ silným, azda i sľubným začiatkom nástupu súčasnej a novej drámy na slovenských javiskách. Možno jej síce vytknúť istú neprehľadnosť, azda aj nesúrodosť mo-

tívov (ktorú viacerí kritici vytkli aj hre Doroty Masłowskej), použitím „sprievodných“ prvkov divadelného výrazu, ako je rytmus, hudba, výpoveď, sa výrazne líši od súčasnej produkcie slovenských repertoárových divadiel. V tom je jej veľká inšpiratívna sila.

Marek Godovič

QUO VADIS V DIVADLE JONÁŠA ZÁBORSKÉHO

Sienkiewiczov román *Quo vadis* sa natrvalo zapísal do dejín svetovej literatúry. Obraz Ríma vo chvíli zániku, krutovláda cisára Nera, ale aj osudy slávnej dvojice Vinicia a Lýgie či dôvtipnosť a elegancia Petronia si podmanili obrovské množstvo čitateľov. Nejedného priaznivca veľkých historických tém a klasickej poľskej literatúry preto potešila správa o pripravovanom muzikáli na motívy tohto románu. Premiéra sa uskutočnila 11. novembra 2011 v Divadle Jonáša Záborského v Prešove len pár dní pred 95. výročím úmrtia Henryka Sienkiewicza. Možno i týmto spôsobom chceli prešovskí tvorcovia muzikálu na čele s Martinom Kákošom (režisér a autor libreta), Gabom Dušíkom (hudba), Petrom Uličným (texty piesní) a Jaroslavom Moravčíkom (choreografia) vzdať hold slávnemu poľskému spisovateľovi.

Ak by sme mali zhrnúť prvé dojmy z predstavenia, možno povedať, že Sienkiewiczova veľkolepá historická freska dostala na divadelných

doskách nový rozmer. Známy príbeh lásky mladého patrícia Vinicia ku kresťanke Lýgii, odohrávajúci sa na pozadí dramatického stretnutia dvoch protichodných svetov oživa v mimoriadne pestrom a pútavom predstavení plnom hudby a tanca. Na jednej strane sa divák zoznauje s prenasledovanou skupinou kresťanov, na strane druhej stojí zhýralá spoločnosť zhromaždená okolo cisára Nera. A niekde medzi nimi sa rodí láska Vinicia a Lýgie, ktorá v muzikáli predstavuje – zrejme kvôli diváckej atraktivite – centrálny prvok. Nechýbajú scény zobrazujúce pokrytectvo a hýrivý spôsob života na dvore pološialeného cisára Nera, podpálenie Ríma, zhromaždenia kresťanov v rímskych katakombách, ale aj ich tragický koniec na horiacich krížoch a v aréne s gladiátormi a levmi.

Hoci sa divadelná podoba *Quo vadis* len ťažko vyrovná románovej predlohe, jej tvorcovia odvedli kus zaslúženej práce. Popri pôsobivých výkonoch hercov (najmä Lukáš Šep-

ták v úlohe Nera, Valéria Fürješová v úlohe Poppey či Igor Kasala v úlohe Tigellina) nemožno opomenúť ani výkony tanečníkov, ktorí divákovi predviedli vyváženú zmes klasického a moderného tanca. Oku diváčka ulahodí aj množstvo farebných a nápaditých kostýmov kostýmovej výtvarníčky Ludmily Várossovej. Nemožno zabudnúť ani na prácu autora scény Pavla Andraška, vďaka ktorému sa pred divákovi zjavuje stále nový priestor. Pred publikom tak okrem rímskych kúpeľov vyrastá palác cisára Nera s dominantným schodiskom, príbytky rímskych patriciovcov, poschodová aréna, ale aj dômyselne projektované podzemné katakom-

by. Hudbu a texty piesní vytvorila už spomínaná dvojica Gabo Dušík – Peter Uličný. Vari najsilnejšou ich skladbou je kresťanská modlitba, vydarené sú i duetá Vinicia (Filip Lenárth) a Lýgie (Veronika Husovská; Silvia Donová, a. h.).

Prešovský muzikál *Quo vadis* sa oplatí navštíviť nielen ako prejav záujmu o divadlo, ale aj o literatúru a myšlienky, ktoré Sienkiewiczov román prináša. Je potvrdením, a muzikál to zvýrazňuje účinným spôsobom, že pýcha predchádza pád. Predstavenie plné zvrátov a konfliktov nakoniec vyznieva ako oslava lásky a viery v dobro.

Jana Belánová

TAJOMSTVÁ ČERVENÉHO KLÁŠTORA *Legenda o lietajúcom Cypriánovi, 2010*

Ešte prednedávnom diváci na obidvoch stranách Tatier s veľkým očakávaním sledovali dlhú a problematickú prípravu slovensko-poľského koprodukčného veľkofilmu „pravdivého príbehu o Jánošíkovi“, ktorý nakoniec priniesol mierne rozčarovanie. Milovníkov historického žánru však sklamal aj medzinárodný „megaprojekt“ Bathory režiséra Juraja Jakubiska. Pripravovaný film o mníchovi Cypriánovi sa tak ocitol vo zvláštnej situácii: Mladá a takmer neznáma režisérka a scenáristka mohla „prepadnúť“ a potvrdiť tak stagnáciu slovenského historického filmu, alebo naopak, ukázať inú cestu a nové možnosti tohto žánru. Kritika i diváci nakoniec po-

tvrdili, že Mariana Čengel Solčanská, režisérka filmu *Legenda o lietajúcom Cypriánovi*, v mnohých smeroch prevýšila nielen svojich vyššie uvedených učiteľov, ale aj poľskú rovesníčku, Kasiu Adamik, ktorá dokončila „jánošíkovský projekt“ svojej mamy, svetoznámej poľskej režisérky Agnieszky Holland.

Tajomstvo úspechu treba hľadať asi tom, že autorka sa vyhla populárnej ľudovej a jemne bulvárnej legende o „mníchovi, ktorý na vyrobených krídlach tajne odlietaval z kláštora za frajerkami“. Sústredila sa na komorný, intímny príbeh obrátenia sa hriechneho človeka, ktorý dokázal vystúpiť zo sveta pudov, telesných pôžitkov,

násilia a hrubosti. Možno povedať, že tejto vízii sa „pokorne podriadila“ aj v scenári, hereckej i kameramanskej práci, ale aj hudobnej zložke. Východiskový rámec procesu premeny „zbojníka a vraha na rehoľníka a liečiteľa“, ktorý sa odohral za tajomnými múrmi kláštora, režisérka a súčasne i autorka scenára využila v dvoch smeroch: 1. skonštruovala zaujímavý a pútavý príbeh a 2. vytvorila parabolický obrazu sveta, ktorý sa v princípe nemení. Legenda sa tak vo filmovom spracovaní prezentuje ako „dobrodružstvo o láske, nenávisti a smrti“, ale aj – a hlavne – ako spirituálna meditácia o večnom spore „ducha a tela“, hriechu a pokánia, pokory a pýchy.

Príbeh je rámcovaný dvojitou retrospektívou. Začína sa od konca: zrušením rehoľného rádu kamaldulov na konci 18. storočia a posledným „odletom“ starého Cypriána. Práve jeho život sa postupne odkrýva v dvoch časových a situačných rovinách: „za a pred“ múrmi kláštora. Je pravda, že prísne oko historika by našlo množstvo „faktografických nejasností a nepresností“, ale autorka mala iný zámer než len holý pokus o rekonštrukciu či „pravdivý príbeh“ o Cypriánovi. Ako „starí majstri“ rozširuje a prehľbuje legendu o nové znaky a dimenzie, ktoré si nevyžadujú faktografickú presnosť či vierohodnosť. Neobmedzuje sa skutočným priebehom udalostí, skôr hľadá a naznačuje metafyzické a tajomné súvislosti faktov, za ktorými však vždy stoja konkrétni lu-

dia, ich životné príbehy a osudy.

Fabula filmu vychádza z historického faktu, že v opátstve Červený Kláštor na slovensko-poľskom pohraničí žili v 18. storočí dve významné osobnosti: mních Cyprián, povestný znalosťami v oblasti bylinkárstva a liečiteľstva, a menej známy Romuald Hadvabný prvý prekladateľ Biblie do slovenčiny (tzv. kamaldulská Biblia). Dominantný je príbeh Cypriána, ktorý do filmového deja vstupuje ako prenasledovaný a smrteľne ranený zbojník. Divák spoznáva jeho ťaživú minulosť, ktorá zostáva mníchom utajená. Je to drsný zlodej a pytlík, ale aj nežný milovník krásnych dievčat, ktorého pred istou smrťou zachráni len múry kláštora. Spočiatku sa vzpiera hodnotám tohto miesta, aby v nich neskôr našiel útočisko pre svoju zranenú dušu. Objaví svoje druhé Ja, vstúpi do rehole, modlí sa, lieči si telo i dušu a študuje zákony živej i neživej prírody. Príbeh je jednoduchý a komorný, postavený na atmosfére „génia loci“ kláštora a na hereckých výkonoch. Preto nie je prekvapením práve citlivý a profesionálne zvládnutý výber hercov a ich prejavy. Protagonista Marko Igonda je charizmatický a príťažlivý svojou nejednoznačnosťou. V jeho výraze sa dlho zjavuje nepokoj a spor „anjela s diablom“, drsnosti s nehou. Nebál sa prijať kontroverznú a vôbec nie kladnú rolu. Potvrdil tým, že herec môže byť skoro celý čas ticho a napriek tomu môže byť zaujímavý. Anjela stvárňuje Ivan Romančík ako „učebnicový“ mních, ale naj-

mä „učiteľ i zasväcovateľ“, ktorý zo zbojníkovej duše definitívne vyženie aj „satana“ – Cypriánovho soka a prenasledovateľa v brilantnom pp-daní Andreja Domagarova.

Precízne herecké výkony dokresľuje sugestívna hudba (Vladimír Godár – Vladimír Martinka), presvedčivé scény i kostýmy, a najmä subtilne a citlivo nasnímané prírodné scenérie interiéru kláštora a magickej prírody v okolí Dunajca a Troch korún (Romunas Greičius –

Štefan Bučko). Prirodzene, film obsahuje aj ďalšie zaujímavé momenty a detaily, ktoré nemožno postrehnúť po prvom zhliadnutí. Slovom, tento kvalitný slovensko-poľský historický film, ktorý je vo všetkých zložkách profesionálne zvládnutý, divákovi ponúka nielen sugestívny a vzrušujúci príbeh, ale aj dôležitý úsek slovenskej i stredoeurópskej kultúrnej histórie a duchovnej kultúry.

Peter Káša

O AUTOROCH

Baluch Jacek

Prof., dr hab., emerytný profesor Jagellovskej univerzity a Opolskej univerzity. (e-mail: jacek.baluch@onet.eu). Literárny vedec, prekladateľ českej literatúry, diplomat (1990 - 1995 vylvyslanec PR v Prahe); člen českého a poľského PEN-Clubu, predseda poľskej sekcie Poľsko-slovenskej komisie humanitných vied. Vedecký výskum v oblasti českej literatúry 20. storočia, teórie literatúry (v tom preklady pražského štrukturalizmu), teórie prekladu a verzifikácie.

Bartlová Alena

PhDr., CSc., vedecká pracovníčka Historického ústavu Slovenskej akadémie vied v Bratislave (tel.: 02 / 43 29 29 06, e-mail: bartlova@post.sk), členka slovenskej sekcie medzivládnej Slovensko-poľskej komisie humanitných vied pri MŠ SR a Slovensko-poľskej komisie historikov pri SAV. Vedecký výskum: dejiny Slovenska a slovensko-poľských vzťahov v rokoch 1918-1945.

Belánová Jana

Mgr., absolventka študijného odboru slavistika - poľský jazyk, interná doktorandka na Katedre slavistiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Oblasť výskumu: slovenská a poľská historická próza. Pripravuje dizertačnú prácu na tému „Historická postava a vývin historickej prózy v poľsko-slovenských súvislostiach.“

Bura Renata

Dr hab., absolventka českej filológie Jagellovskej univerzity (1997), od roku 2004 adiunkt Inštitútu slovenskej filológie UJ (e-mail: renata.bura@uj.edu.pl). Hlavná oblasť vedeckého výskumu: česká a hornolužická frazeológia, zdanlivá jazyková ekvivalencia, dejiny českého jazyka, sorabistika.

Danglová Oľga

PhDr., Csc., etnologička, samostatná vedecká pracovníčka Ústavu etnológie SAV v Bratislave (dangl@chello.sk). Oblasť výskumu: ľudový výtvarný prejav, antropológia umenia, roľnícka kultúra, socio-ekonomická transformácia slovenského vidieka, externe pôsobí na univerzitách v Bratislave, Nitre a na Vysokej škole múzických umení. Spolupracuje s Ústredím ľudovej umeleckej výroby.

Dudok Miroslav

Prof. PhDr. DrSc., jazykovedec, básnik, prekladateľ, pôsobil na Filozofickej fakulte v Novom Sade, na Filologickej fakulte v Belehrade, na Pedagogickej fakulte v Segedíne, v súčasnosti na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (e-mail: dudok@fphil.uniba.sk, tel. + 0915 723 446). Pôsobí na Katedre slovanských filológií ako univerzitný profesor a garant bakalárskeho, magisterského a doktorandského štúdia v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo. Zaoberá sa

rá sa konfrontačnou jazykovedou, textovou jazykovedou, ekolingvistikou, dejinami slavistiky, teóriou a praxou prekladu.

Godovič Marek

MgArt., absolvent Činohernej a bábkarskej fakulty VŠMU v Bratislave v odbore divadelná veda–polonistika a Filmovej fakulty AMU v Prahe v odbore scenáristika–dramaturgia. Prispieva do českých a slovenských kultúrnych periodík. Dramaturgicky a scenáristicky sa podieľal na viacerých divadelných, rozhlasových a filmových projektoch. Pracuje v Divadelnom ústave, Bratislava, ako dramaturg Štúdia 12 (kontakt: marek.godot@gmail.com). Oblasť záujmu: súčasná dráma v strednej Európe, súčasná slovenská, poľská a česká literatúra.

Goszczyńska Joanna

Prof., dr hab., literárna vedkyňa, prekladateľka a popularizátorka slovenskej a českej literatúry, členka Poľsko-slovenskej komisie humanitných vied a redaktorka poľskej edície časopisu „Kontakty“; prednáša českú a slovenskú literatúru v Inštitúte západnej a južnej slavistiky Varšavskej univerzity (e-mail: jogoszcz@gmail.com). Výskumne sa zameriava na českú a slovenskú literatúru a kultúru 19. a 20. storočia, hlavne na problematiku národných mýtov, mesianizmu, expresionizmu a národnej identity.

Hvišč Jozef

Prof. PhDr. CSc., literárny vedec, prekladateľ, publicista a propagá-

tor poľskej literatúry na Slovensku, emeritný profesor Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (Katedra slovanských filológií, tel.: 02 / 43411111, e-mail: ksf@fphil.uniba.sk), predseda slovenskej sekcie medzivládnej Slovensko-poľskej komisie humanitných vied a redaktor časopisu „Kontakty“. Vedecký výskum: literárna história, slovensko-poľské literárne vzťahy, teória literárnej komparistiky, teória prekladu.

Káša Peter

Doc., PhDr., CSc., literárny vedec, polonista, prekladateľ poľskej literatúry, prednáša dejiny poľskej literatúry na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity (Katedra slavistiky, tel.: 021 / 77 34 256; e-mail: peterkas@unipo.sk). Vedecký výskum: literatúra a kultúra slovenského národného obrodzenia, teória prekladu, slovensko-poľské literárne vzťahy.

Majerek Rafał

Dr hab., pracovník Jagellovskej univerzity (Instytut Filologii Słowiańskiej, tel. 0048 / 12 / 633 63 77, kl. 2305, 2306; e-mail: rafalmajerek@poczta.onet.pl), vedúci Zakładu Filologii Słowackiej štátnej Wyższej Szkoły Zawodowej v Sanoku (tel. 0048 / 13 / 465 59 68). Vedecký výskum: literatúra a kultúra slovenského národného obrodzenia, súčasná slovenská literatúra, slovensko-poľské literárne súvislosti, teória literárnej interpretácie.

Němcová Lucia

Mgr., PhD., vyštudovala FF PU v Prešove odbor slavistika a doktorandské štúdium v odbore literárna veda. Pracuje ako odborná pracovníčka v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove a venuje sa slovensko-poľským literárnym a kultúrnym vzťahom.

Niewiadowski Andrzej,

Dr hab., literárny vedec, polonista, absolvent polonistického štúdia na Varšavskej univerzite. Od roku 1992 pôsobí ako zahraničný korešpondent denníka Rzeczypospolita so stálou akreditáciou v Rakúsku, na Slovensku, v Čechách a v Maďarsku. V rokoch 1991 – 1992 bol lektorom poľského jazyka na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Zaoberá sa výskumom a kritikou vedecko-fantastickej prózy (aniewiadowski@hotmail.com)

Nowacki Łukasz

Doktorant na Fakulte dejín Jagellovskej univerzity v Krakove (e-mail: lukasznowacki@interia.eu). V roku 2011 obhájil magisterskú prácu na tému kultu sv. Emericha v stredovekom Poľsku. V súčasnosti pripravuje doktorskú dizertačnú prácu o kulte uhorských svätcov v dejinách stredovekého Poľska.

Ondicová-Wojnar Kamila

Mgr., prekladateľka, absolventka Filozofickej fakulty UK v Bratislave, odbor prekladateľstvo a tlmočníctvo, špecializácia anglický a poľský jazyk. Študuje na internom dokto-

randskom štúdiu na Katedre slovanských filológií Filozofickej fakulty UK (e-mail: kamila.ondicova@gmail.com). Venuje sa skúmaniu náboženskej terminológie v poľštine a slovenčine z porovnávacieho hľadiska. Prekladá poľskú náučnú literatúru

Pančíková Marta

Prof., PhD., CSc., jazykovedkyňa, prekladateľka, profesorka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (Katedra slovanských filológií, tel.: 02 / 52920231, e-mail: ksf@fphil.uniba.sk), vedúca katedry, tajomníčka slovenskej sekcie medzivládnej Slovensko-poľskej komisie humanitných vied a tajomníčka redakčnej rady časopisu „Kontakty“. Pracuje v oblasti teórie jazyka, porovnávacej lexikológie a translitológie poľského a slovenského jazyka.

Sekerová Priska

Mgr., absolventka odboru prekladateľstvo a tlmočníctvo v špecializácii anglický jazyk a kultúra – poľský jazyk a kultúra. V súčasnosti je internou doktorandkou v odbore Slovan-ské jazyky a literatúry na Katedre slovanských filológií. V dizertačnej práci sa venuje výskumu anglicizmov v slovenských a poľských žurnalistických textoch ekonomicko-právneho charakteru.

Sroka A. Stanisław

Prof. dr hab., historik, profesor Jagellovskej univerzity v Krakove (e-mail: stanislaw.sroka@uj.edu.pl).

Zaoberá sa výskumom dejín Strednej Európy v stredoveku s hlavným dôrazom na dejiny poľsko-maďarských a poľsko-slovenských vzťahov. Z týchto oblastí v posledných rokoch vydal *Dokumenty polskie z archiwów dawnego Królestwa Węgier, t. V (1521-1530)* a *Średniowieczny Bardiów i jego kontakty z Małopolską* (slovenská verzia: *Bardejov v XV. storočí, Štúdie u dejín mesta*).

SUMMARY